

PROTESTANTIZMUS

ÉLET-HALÁL HARGZA

A

JEZUITIZMUS

ELLEN

MAGYARORSZÁGON.

ÍRTA

EGERVÁRI ÖDÖN.

I. KÖTET.

Ára 1 ft. o. é. '1

Pest 1871.

NYOMATOTT WODIÁNER F-nél.

Előszó.

A fő kútforrások, melyeket jelen munka összeállítására felhasználtam, a következők:

„Magyar- és Erdélyországi protestáns ekklezsiák története. Irta Tóth Ferencz. Komárom, 1808.” „Kösziklán épült ház ostroma. Kocsi Csergő Bálinttól. Kiadta Szilágyi Sándor, m. tud. akad. tagja, 1866.” „Vallás-mozgalmak Magyarországon. Irta gr. Mailáth János. Pest, 1844.” „Smirnai szent Polikárpus.” „Ribini memorabilia.” „Magyar Athenás 1766. Bod Péter.” „Burius Micai Lichner Pál kiadásai, Pozsony.” „Histoire des Revolutions de Hongrie avec les mémoires du Prince François Rakoczy. A la Haye, 1739.” „Histoire d'Eméric comte de Tekeli.....A Cologne, 1694.” „Histoire du Prince Ragotzi ou la guerre des mecontents ... A Cassovie 1707.” „Tristissima ecclesiarum Hungariæ protestantium facies. A Mathia Bahil. Bregae, 1747.” „Zilah történetéből. Irta Szilágyi Ferencz m. tud. akad. tagja. Pest, 1870.” „Német egyháztörténet Merle és d'Aubigné előszavával. Berlin 1854.” „Sárospataki füzetek, 1857—1863 ...” „Cserei Mihály története 1661—1711.” „Szakái Ferencz naplója (1698—1718). Kiadják Szabó Károly és Szilágyi Sándor. Pest, 1860.” „Die Jesuiten wie sie waren und wie sie sind. Von Eduard Duller. Brandenburg, 1861.” Valamint számos Rákóczy-féle okirattári s birtokomban levő okmányok.

Ha a protestánsok üldözésére vonatkozó minden egyes eseményt elősorolni akarnók, annak kibúvárlására egy fáradhatlan hosszú emberélet igen rövid volna. Én egyedül az erre vonatkozó legfőbb mozzanatokot, s helylyel-közzel egyes feltűnőbb eseményeket vázolni törekedtem, különösen pedig az átkos emlékezetű jezsuitáknak nemcsak hazánkban, hanem Európaszerte veszélyes működéseit röviden előadni óhajtom.

E munka közzétételét azon eszme sugallata eredményezé, hogy elérkezett az időpont, midőn keblünkbe nyúlva, őszintén be kell vallanunk, hogy a történelem elégtétellel tartozik az oly sokat szenvedett, s oly szilárd, odaengedő kitartással tűrt, s századokon át önvédelmi szellemi-harczot küzdött protestantizmusnak.

Egervári Ödön.

I.

A protestantizmus hajnala Magyarországon.

Üdvözítőnk néhány szóban oly isteni elvet állapított meg, hogy ha azt földi helytartói s képmutató szolgálói híven követik: ma már a keresztény vallás a földgömböt át meg áthálózta, teljesen elárasztotta volna. Ugyanis azt monda Jézus: „a ki téged kővel dobál, te azt kenyérrel hajítsd vissza.”

S vájjon miként követték a szentírás eme magasztos szavait a keresztény anyaszentegyház tiarás fejei s a többi szolgálói?!

Nem szándékom e helyütt 306-ig, tehát Konstantin keresztény vallás felvételéig menni, valamint a titkos inquisitio rémes, hajmeresztő borzalmaira sem akarok hivatkozni, hanem sokkal közelebbi időből óhajtok felhozni tényeket, s nemis a légből merítve, hanem a fennebb elősorolt hiteles adatokra támaszkodva, az eseményeket híven előadni szándékozom.

A pogány vallás számos isteneivel száműzve lőn a világvárosból, Jupiter szobrát a porba dobták, de annak szerepét a pápa vállalta magára, s most már ő szórta a menyköveket, melyeket Cyclopsai, a domokosok jezsuiták s százezrekre menő többi kámzsás serege a sötétben kovácsolt, az emberiség pusztítására, elvül tűzvén ki e jelszót: „flectere si nequeo, superos Achaeronta movebo.”

Tisztelet és becsület a római kúriának e tekintetben, s valóban a következetességet el nem vitázhatni tőle abban, hogy mindazokat, kik rabszolgái nem akartak lenni, tűzzel, vassal irtotta és pusztította, a mellett zsebeit folyton tömni el nem feledte.

A pápák ostora azonban nemcsak más vallásúakat sújtotta, éreztették ők ezt saját legbuzgóbb híveikkel is, a mikor s a hányszor csak szerét tehették.

A pápai trón leghatalmasb támogatói a különmemű barátok végtelen légiói voltak, kiknek hathatós közreműködésével a népeket butítani sikerült, mely csakhamar isteni tökélyt tulajdonítván a pápának, parancsszavának vakon engedelmeskedett.

Ekként sikerült a pápáknak a leghatalmasb uralkodókat lábuk elébe terelni s azt isten felkentjeinek csókra nyújtani, valamint a tekintélyükkel daczolókkal boszuharagjukat éreztetni az egyházból kiátkozás, s a koronától való megfosztás által.

Igen természetes, hogy a tekintély s hatalom növekedésével, a gög, elbizakodottság s a bűn is karöltve járt, s a pápák, kik minden halandó vétkeiket megbocsátni hivatva érezték magokat, a leggyarlóbb bünt követtek el akkor, midőn a teljes bűnbocsánatot pénzért osztogatták, még pedig írásban, papir szeleteken.

Méltán elmondhatni, hogy a pápákat vaksággal verte meg az isten, mert ép akkor, midőn a hatalom tetőfokán képzeltek állani, a legnagyobb veszély fenyegette létüket. Mindannyiszor meghiusúl a zsarnokok törekvése, midőn az embert barommá akarják aljasítani. Ép úgy történt ezúttal is, midőn X. Leo pápa 1517-ben Tetzelt Németországba, Bernandin Sámson t pedig Svájcba küldte bűnbocsátó czéduláit árulgatni.

A végzet küldött nemtőt, ki az elvakított s vakengedelmességhez szokott tömeg szeméit felnyitá s emberi öntudatra serkenté.

E rendkívüli férfiú, kit e magasztos ihlet megszállott, s ki a sok millió között egyedül a sorompóba lépni s a félisten pápával szembeszállni merészelt, egy igénytelen barát volt, a ki egyedül szellemi fegyverrel kelt harcra a fejedelmek ostorával, a világ legnagyobb zsarnokával, s fényes diadalt aratott felette.

E nagy férfiú Luther Márton volt. Nem lépett ő fel ámitással, s nem hirdeté magát profétának, a „keresztény javításról” szónokolt ő csupán, s szava nem hangzott el a pusztában. Hogy mily varázserővel bírtak szavai, mennyire villanyozta fel hallgatóit, mily gyorsan fogamzott s terjedt tiszta tana, azt e helyt mellőzöm, s csupán arra szorítóközöm, hogy mily fogékony talajra talált az új hittan hazánkban.

Általánosan tudva van, mily gyöngye lábbon állott hazánkban ez időtt a nevelésügy; a jobbmódú, előkelő családok gyermekeiket a külföldi, az olasz s német egyetemekre küldték. Valamint az is tudva levő tény, hogy a magyar szellem minden jóra s szépre fogékony. Külföldről hazatért ifjaink tehát kiint a német egyetemeken Luther szép tanait magokba szívták, hazatérve hévvel terjesztették, s ekként az új, a protestáns vallás alapját hazánkban is megvetették.

Luther habár 1517-ben lépett fel először 92 vitatételével, mint új hithirdető azonban csak 1520-ban kezdett tevékenyen működni, mely évben már számos követői voltak Magyarországon.

A reformáció első terjesztői a nagyszebeni kereskedők voltak, kik az új hittan könyveit nyereszkeskedés végett, mint újdonságot külföldön összevásárolván, hazánkba, különösen Erdélybe a szászföldre szállították, távolról sem gyanítván, hogy ezáltal a felvilágosodás hajnalát derítik fel hazánkra.

A termékeny mag el volt hintve, melyet többé földi erő s hatalom nem volt képes kiirtani.

Luther tanait mohón olvasá az akkori csekélyszámú írástudó közönség. 1522-ben Cz i r j á k i Márton, lőcsei fi, Wittenbergába sietett, hogy az új hittant Luther s Melanchton szájából hallhassa. Némelyek szerint ugyan: G á l s z é c s i I s t v á n előbb ment volna ki az evangyeliomi tudomány tanulmányozása végett.

Azonban nemcsak a közép s alsóbb osztályban ébredt fel a szép, nemes iránti hajlam s vonzalom: a legmagasb körökben is utat tört magának e magasztos eszme. II. Lajos magyar király gyámja, Gy ö r g y brandenburgi örgróf, valamint maga a királynő ausztriai Mária lelke is fogékonyvá lón a szabad valláseszmeék iránt, s különösen az utóbbi Luthernek határtalan tisztelőjévé vált s levelezésbe bocsátkozott vele.

Ezen két magas állású egyénnek sokat köszönhet a protestáns vallás terjedése hazánkban.

A magyar clerus azonnal erélyesen hozzáfogott az új hittan szabad eszméjének kiirtásához, az ország fő áldornagya, Szak m á r i Gy ö r g y esztergomi érsek már 1521-ben a szószékből hathatósan kikelt Luther tanai ellen, az ingadozó híveket intvén: ne hagynák magokat elcsábítani, s maradnának hívei a római anyaszentegyháznak.

Ugyanezen érseknél 1522-ben a szebeni barátok panaszt emeltek, hogy a helybeli lakosok saját nyelvükön tartják az

isteni szolgálatot, nem pedig a régi szokás szerint, latinul, — továbbá, hogy támadt közöttük olyan is, a ki gyakran szóokol, s hogy a barka s húsvéti bárány szentelést semmibe sem veszik; s végre a mi leginkább fáj a szegény barátoknak, hogy a számukra az érsek által megrendelt dézma-csirkét is megtagdák tőlük elpártolt híveik.

Azonban mindinkább szigorúbb rendszabályok jöttek létre, hogy a rohanó áradatnak gátat vessenek. Az intés Rómából jött s az egyház fejei méltán aggodalommal nézhettek a jövő elébe, miért is 1523-ban II. Lajos királyival szigorú tilalmat írtak alá, valamint az 1525-dik évben Pesten tartott országgyűlésen oly határozat szentesített, melynek erejénél fogva a lutheránusok mind kiirtatni, s bárhol taláztatnak, állás különbség nélkül, megégettetni rendeltettek.

Egy 1524-ben kelt királyi levél a szebenieket, valamint az 1525-ki parancs a bártfaiakat fenyegeti, ha az új hittantól el nem állanak.

Mindamellettt a II. Lajos király alatt kiadott szigorú rendszabályok soha sem lőnek foganatosítva, s a reformáció szép haladásnak indult. Némely történészek brandenburgi Györgynek s Mária királynénak róják fel érdemül Lajos király mérsékletét, a mi nagyon valószínű.

A kezdeményezés tehát meg volt, az új vallás eszméje megfogamzott, s egyre terjedt.

Csakhamar bekövetkezett reá az 1526-ik év, mely Magyarország sorsát eldönté, de egyszersmind a reformáció terjedésének szabad tért nyitott.

Mohács mezején ott maradt a király s a kath. áldornagyok egyrésze, úgymint Szálkai László esztergomi s Tomori Pál kalocsai érsek, továbbá Perényi Ferencz nagyváradi, Móré Fülöp pécsi, Paksai Balázs győri, Csaholi Fereicz csanádi püspök s azonfelül több praelatus, az ország közös sírjában feküdt.

A mily nagy csapás volt a mohácsi vész hazánkra nézve, ép oly nagy mérvben kedvezett a reformáció általános terjedésének.

Méltán mondhatni, hogy lángba borult az egész haza, egyfelől a török dúlások, másfelől a Zápolya s I. Ferdinánd közötti harcok emésztették fel erejét.

II.

A protestánsok első üldözései.

Mind ennek daczára, hogy az ország több pártra szakadt, a protestánsok üldözése e vizzályteljes időben vette kezdetét.

Midőn már Zápolya János a királyi trónra lépett, a reformácziónak eleinte nagy ellensége volt, s azt gyökerestől kiirtani törekedett. Már az 1525-ki országgyűlésen a protestánsok elleni gyűlölete nagyban nyilvánult, 1527-ben végképeni kiirtásukat elrendelék s a szebeni lutheránusokat vagyonuktól megfosztani parancsolá. Ugyanazon évi aug. 24-dikén Nikolai Fülöp libetbányai evangélikus lelkész és György iskolamesternek kivégeztetését meghagyá. Szobi Mihály és Easkai Gáspár, kiket Zápolya a bányászok ügyében Besztercebányára küldé, tudomásul vévén, hogy a protestáns vallás a bányavárosokban, kivált pedig Libetbányán terjedni kezd: fegyveres erőt küldtek oda, a lelkész és a tanító elfogatása végett. A lelkész elég jókor észrehevén a veszélyt, megmenekült, de a tanító kézrekerült, Zólyomba hurczoltatott, s mivel új vallásához szilárdul ragaszkodott s másokat is állhatatosságra buzdított, megégették; sőt a vele együtt elfogott hat protestáns is csak a libetbányaiak nagy könyörgésére nyert kegyelmet. — Azonban rövid időn a bujdokló lelkész rejtekét is felfedezvén, elfogták s Dobronánál megégették.

A nagy reformátort Dévai bíró Mátyást is börtönre vetteté Zápolya, a ki rabtársát, a király kovácsát közös fogságukban kitérité. Midőn a kovácsnak hírül hozták, hogy a királytól kegyelmet nyervén, szabadon mehet, Dévait pedig megfogják égetni: a kovács azt adá vadászul, hogy ő Dévaival, kivel egy valláson van, együtt akar szenvedni, s nélküle nem hagyja el a börtönt. Ezen annyira megindult a király, hogy mindkettőnek megkegyelmezett, s azontúl szelíd lett a protestánsok iránt.

Statilius János gyulafehérvári püspök I. János király alatt egy barátot, ki a szószékről azt hirdeté, hogy a szentírás a hús-evést nem tiltja, előbb megfeddé s a börtönre vetteté, végre kihozatván őt onnan, a hóhérral megvesszőzteté és sajátságos kínos halál nemével végezteté ki; ugyanis eleven

nyulat, ludat, kacsát és tyúkot aggattatván reá, a város utczáin üzőbe véteté, azután egy falka agár, kopó és komondor ebet uszítván reája, kik a szerencsétlent, a néptömeg borzalmára, szélyelszaggatták. S ezt az úrnak szolgálja saját társával tenni nem irtódzott.

A történelmi nevezetességre emelkedett Martinuzzi György egyike volt a reformáció legelfogultabb elleneinek. Róla csak annyit jegyzünk meg, hogy a váradi egyházfit, mert egy nőt, a ki a képet imádván, csókolgatta, mint bálványimádót arczul csapni merészelte: elevenen égetteté meg. Dr. Szegegy István protestáns embert, kegyetlenül megverette s 200 könyveit elkoboztatta.

Valamint azt sem hagyhatni említettlenül, hogy a brassói-aknak meghagyá: az elhírhedt hittérítő Honter Jánost a Kolozsvárra hirdetett országgyűlésre elküldeni, azonban ezek kedvelt lelkészeket honnmarasztatván, helyébe Fuchs János polgármestert és Calvin Mátyást küldék el; kiket Martinuzzi minden kihallgatás nélkül megégettetni parancsolá. Azonban Batthyány Orbán, Csáky Miklós, Adrián orvostanár s Dobokay főesperes előadák a karoknak, hogy előbb ki kell őket hallgatni. A szepeni küldöttek magokat a szentírásból védelmezék s az ellenük emelt vádakot visszautasíták. Az erre következtetett éjjel a katolikusok által tett számos ígéretnek sem voltak képesek őket a római egyházba visszatéríteni, s csakugyan a legközelebb napon, Martinuzzi akarata ellen, pártfogóik védelme alatt, haza menekültek. Ezen tény nagy felbátorodására szolgált a protestánsoknak.

A protestantizmus terjedésének kezdetén a zárdabeli barátok voltak a legdühösebb ellenségei a világosságot terjesztő új hittannak, s minden erejüket megfeszíték annak megakadályozása- s kiirtására. Így például Kálmáncsehi Sánta Márton, ki Magyar- és Erdélyországban több előkelő családot, helységeket és városokat a protestáns vallásra térített, 1571-ben Beregszászon egy barát agyonlőtte!

Starinus Mihály élete ellen, a ki Baranyában nagy sikerrel reformált, szintén ólálkodtak, de az igen nagy elővigyázattal élt; minthogy egészen kopasz volt, valahányszor lakából ki akart lépni, egy tököt botja végére szúrván, dugta ki előbb az ajtón, melyet ellenségei az ő fejének tartván, ütni kezdték; később azután hívei őrizték mindaddig, míg az egész község reformált, s a barátokat a helységből elűzte.

III.

Mily körülmények kedveztek a protestantizmus terjedésének hazánkban.

A végzetes mohácsi csatában a magyar püspökök egy része elesvén, a többi életben maradt áldornagyok pedig az eleintén győzelmesen előre nyomuló, majd később hódító török hadak elől elfutván, csaknem minden papi megye fő nélkül állott, s így nem volt a ki a reformáció terjedését akadályozta volna.

Éhez járult még azon körülmény is, hogy a mohácsi vész után sem honvédő sereg, sem pénz nem lévén, miként még II. Lajos alatt az ország rendéi elvégezték: a megüresült püspöki javadalmak, — mint a nélkül is honi törvényeink értelme szerint, úgy sem lévén az élvező tulajdona, — a fiscusra szállottaknak tekintetvén, hadfelszerelésre fordítottak.

Midőn Zápolya János királyi trónra lépett, honi törvényeink eme cikkelyét különösen fel tudá használni, saját előnyére kizsákmányolni; de ezzel egyszersmind, habár tudta s akarata nélkül, nagy lendületet adott a reformációnak.

János király tehát a megüresedett püspökségek jövedelmét a haza védelmére fordítván, azokat vagy elárusítá, vagy pedig kegyenczeinek adományozá.

I. Ferdinánd király Zápolya példáját ebben hun követte, s csakhamar több püspökség világiak kezére került, úgymint: az egri püspökséget P erényi Péter, a nyitrai T örök Bálint, a váradit Czibak Imre, az erdélyit Bodó Ferencz, a csanádít Petrusith Gáspár, a pécsit Szerescsen János nyerte el; kik közöl, Czibakot s Petrusithot kivéve, mind protestánsokká lőnek; mi természetesb tehát, hogy az új hittant azon papi megyékben nagy buzgalommal terjesztek s meghonosíták.

Továbbá, a protestantizmus terjedését az is nagyban előmozdítá, hogy az azonkori katolikus papság, magasabb tanintézetek hiánya miatt, honn igen hiányos oktatásban részesült, míg ellenben a protestáns lelkészjelöltek külföldi egyetemekben nyervén kiképzést, amazok fölött szellemi fölényben állottak.

De hozzájárult még az is, hogy I. Ferdinánd és János király között hosszantartó harcz alatt számos németországi csapatok bejövén hazánkba, melyek nagyobb részét protestánsok lévén, az új hittan mindinkább elterjedt.

S midőn Zápolya által behívott török hadsereg Budáig felhatolván, hatvanezer magyart rabszíjon magával hurczolt el, kik leginkább katolikusok lévén, míg ellenben a Kárpátok aljában lakó szepesi szászok, mindnyájan protestánsok, nyugalomban honn maradtak.

A nagy belzavarok, különösen a törökhódítás nagy előnyére volt a protestantizmus terjedésének. A török hódoltságban lakó protestánsokat barbár uraik soha sem háborgatták. A török vallástürelme tiszteletre gerjesztő. Hazánkban legalább ekként viselték magokat. A protestáns lelkészeknek nem kellett futni a hódító török hadak elől, —míg ellenben, a r. kath. clerus futásnak eredt előle.

Hogy mily pártfogói voltak a törökök a protestáns vallásnak, kitűnik onnan: midőn például a meghódított várakban s városokban mahumedán mecseteket építettek, azok mellett a protestánsok imaházait fenállani megengedték. A törökök ünnepeiket megtartották, de a protestánsokat azoknak megülésére nem kényszerítették.

A budai mufti (török főpap) megkívánta ugyan, hogy őt a protestáns lelkészek haláláról értesítsék, a vallási ügyekbe azonban korántsem avatta magát.

A basák a protestáns egyházak igazgatóinak tekintélyüket fentarták, a kik a török elüljáróságtól nyert levelek mellett kerületeiket szabadon vizsgálhatták; a népet pedig lelkészeiket tisztelni s fizetni kötelezték, miként ez S i m á n d i Mihálynak a pesti vagy kevi superintendens püspökének a somogyi lelkészhez irt leveléből kitűnik, valamint az is, hogy mindaddig, míg Buda a török hatalmában volt, a helvét s ágostai hitvallásuaknak virágzó egyházaik voltak ott, s azoknak kiűzésével elenyésztek; igen természetes tehát, hogy a jezsuita befolyás s erőszakos működés folytán enyésztek el.

A törökök, kik hazánkban annyira meghonosodtak, hogy a magyar nyelvet elsajátítván, a protestáns egyházakba el-eljártak. S habár e vallás nem is fogott rajtok, mindamelllett abban hitükre nézve semmi veszélyest nem látván, nem háborgatták, hanem terjedni engedték.

A török elüljáróságok minden adandó alkalommal oltalmok alá vették az üldözött protestánsokat.

Így például, midőn a papkeszi helv. hitv. lelkész 1650-ben a fehérvári basához folyamodott azért, mert őt a katolikus pap háborgatta, a basa meghagyá a paplak építését, s Tihanyból alkalmas kézműveseket rendelt oda.

Továbbá a simontornyai Ahmed olajbég basa egy 1669-ben magyar nyelven irt rendeletében a katolikus papság ellenében a protestánsok jogait hathatósan védelmezé.

Úgy szintén a füleki basa, midőn értésére esett, hogy egy nógrádmegyei protestáns lelkész egy kath. pap által háborgattatik, annak oltalomlevelet adott, meghagyván, hogy a keresztények egymás iránt türelemmel viseltessenek.

A protestantizmus I. Ferdinánd s Miksa királyok uralma alatt vert leginkább gyököt hazánkban. E két fejedelem valóban igen türelmes, felvilágosodott volt, s a protestánsokat ép úgy mint a katolikus nemeseket a legmagasb állásokra emelé.

Hogy mily virágzásnak indult kezdetben a protestantizmus hazánkban, bizonyítja ezt leginkább azon tény, hogy a reformáció kezdetétől 1610-ig a következő előkelő családok tértek át a protestáns vallásra:

Alaghi. Báró Alaghi János 1560. A Ferencz Regécz vár örökös ura és Rákóczy Zsigmond apósa 1605.

Allhán. 1578-ban: Meghonosított indigenák.

Apaffi. Mihály 1661-ben erdélyi fejedelemmé választott, fia is szintén az volt.

Artándi

Bakossi.

Balásfi

Balassa. Menyhért 1533 — 1543. Hont, Nógrád, és Bars, Zsigmond Borsod 1540 András 1575-ben Nógrád, János 1562-ben Hont megye főispánjai voltak.

Bánfi (alsó lindvai). Miklós 1571-ben Zala m. főispánja, László 1574. István 1586-ban kir. főlovászmester és asztalnok s Zala m. főispánja. Dénes Apaffi Mihály alatt jeles hős.

Barkóczy. A ma is élő báró és grófi család.

Barcsai. Ákos erdélyi fejedelem Apaffi előtt.

Bátori. Szintén erdélyi fejedelmi család, melynek utolsó ivadéka Gábor fejedelem is református volt.

Batthyány. Orbán 1545-ben Izabella királyné tanácsosa, Ádám 1634-ben katolizált.

Bebek. György nagy védője volt a prot. vallásnak.

- B é l d i. Pál b. szolnoki főispán, sok tanulókat küldött saját költségén a külföldi egyetemekre 1666 táján.
- Beniczky. Márton. 1610 körül alnádor.
- Benkovicz.
- Berényi. Még ma is élő grófi család.
- Bethlen. Ezen régi család legkitűnőbb tagja G á b o r erdélyi fejedelem volt, kinek nemcsak a protestáns vallás, hanem az egész nemzet örök hálával tartozik.
- Bodó. Ferencz 1526-ban erdélyi püspökké lőn s ugyanakkor prot. vallásra tért.
- Bornemisza. Farkas 1560. a prot. vallás nagy pártfogója, Páll. Rákóczy György fej. fővezére, Anna Apafii Mih. fejedelem neje.
- Bocskai. István erdélyi fejedelem. G á b o r, Miklós és István zempléni főispánok.
- Bossányi.
- Csáki. Mihály Izabella királyné tanácsosa. Krisztina Bethlen István neje.
- Csapi. János, Bocskai Klára férje.
- Csaholi. Ferencz 1568 táján a prot. egyház jóltevője.
- Czirják.
- Czobor. Imre, alnádor 1572—1582-ben, leánya Erzsébet Thurzó György neje.
- Darhollz.
- Daróczi. Zsófia, Zólyomi Miklós zarándi és hunyadi főispán neje.
- Dersfi. Ferencz és Miklós, mindkettő 1583—1590-ben főispánok.
- D i v é k i. Ezen nagy család összes tagjai protestáns vallásra tértek.
- Dobó István, 1550 táján híres hadvezér. Ferencz barsi főispán 1580-ban.
- Drágfi. Gáspár, Kraszna és Közép-Szolnok m. főispánja, neje Bátori Anna. Református papi gyűlést tartott Erdődön 1545-ben.
- Eszterházy. Ferencz, Tamás, sőt Miklós a nádor is protestáns szüléktől származott.
- E z e c h i. Előkelő országnagy család.
- F á n c s i. 1656-ig protestáns volt.
- Tejérthói. János, magyar cancellária titoknoka.
- Forgách. Simon, 1568-ban Egervár parancsnoka. Imre, 1573-ban trencsényi főispán.

- Frangepán. Katalin, Perényi Gábor neje.
- Gálfi. Zsigmond, erdélyi kancellár Báthori Zsigmond alatt.
- Géczy. János, Báthori Zsigmond kiskorúsága alatt Erdély kormányzója, Ferencz, András és László fivérelvel a prot. vallásnak nagy jóltevője.
- Gyulai. Pál, Báthori István lengyel király titoknoka. Borbála, Révay Ferencz neje.
- Gyulafi. László 1575-ben az erdélyi hadsereg fővezére. Eustach Lestár 1590 táján Báthori Zsigmondnak Törökországba küldött követe.
- György. Brandenburgi örgróf (marchio), II. Lajos király nagybátyja s nevelője.
- Hagymasi. Katalin, Bocskai fejedelem neje.
- Haller. Gábor, 1630-ban lett reformátussá, Rákóczy György s I. Apaffi Mih. fejedelem alatt magas állású egyén.
- Homonnai vagy Druget. István zempléni főispán. Bálint országbírája.
- Horváth. Bertalan, 1540 táján Buda, majd Nándor-Fehérvár parancsnoka; a jezsuiták Luther apostolának neveztek el. Márk, 1554-ben Szigetvár parancsnoka, I. Ferdinánd által báróvá neveztetett.
- Illésházy. István, ország nádora, f 1609, örökösét Gáspárt Pázmán Péter kitérítette, azonban neje Szécsy Éva által újra protestáns vallásra térítettett.
- Imreffy. János, Bátori Gábor fejedelem alatt a rendek elnöke.
- Jakusith. András, 1606-ban Thurzó György nádor leányát Juditot vette nőül.
- Jaxith. Péter özvegye Anna 1530 táján a ref. vallásnak nagy pártfogója.
- Kanizsai. Orsolya, a híres Nádasdy Tamás neje.
- Kákonyi. István.
- Kamari.
- Kamuti.
- Kapy. András, I. Rákóczy György fejedelem belső tanácsosa, Kolosmegye főispánja 1632 körül, fia György több megyék alispánja.
- Károlyi. Mihály, n.-károlyi báró. Zsuzsanna Bethlen. Gábor neje. László f 1587, János f 1599.
- Kemény. János, 1660-ban erdélyi fejedelem.
- Kendi. Antal, 1551-ben nagy tekintélyű országnagy. Sándor cancellár és Báthori Zsigmond fejedelem gyámja.

Kendeffy.

Kerecsenyi. László, 1556-ban mint Gyulavár parancsnoka török fogságba esett.

Klobusiczky. Ma is virágzó grófi (kathol.) család.

Kollonics. Sziegfrid, Károly és Erzsébet meghonosodván, a protestáns vallás nagy védői lettek.

Kollatovics.

Kovacsóczi. Farkas, mint tudományos férfiú, Báthori István és Kristóf alatt belső tanácsos és cancellár.

Kovács.

Krusith. János, liptói főispán.

Ladányi.

Lengyel, (tóti).

Listhi. János és István bárók, az elsőnek leányát Anna Rozinát 1596-ban Thurzó Szaniszló vette nőül.

Lónyay. Anna Kemény János fejedelem neje. Klára a hires Telegdi Miklós és Anna Vesselényi István neje, mind kettő nagy jóltevője a ref. egyháznak.

Lóránt fi. Mihály 1615-ben több uradalom és vár ura, leánya Zsuzsanna I. Rákóczy György fejedelem neje.

Losonczi. Anna Ungnad Kristóf horvátországi bán neje.

Macskási Boldizsár B. Szolnok m. főispánja 1671 táján.

Mágócsi. Gáspár, több megyék főispánja, 1546-ban Egervár parancsnoka. András beregi és tornai főispán 1584 táján. Ferencz tanácsos és főispán.

Majláth. István, erdélyi vajda, a törökök elfogták s a hét toronyba zárták, a hol f 1551.

Majthényi.

Mária II. Lajos király neje.

Máriássy. Zsigmond 1590 táján.

Massai. Imre, 1550 táján. Eulália Mágócsi Gáspár neje. Margit Pázmán Miklós neje.

Mérey. Mihály alnádor 1563—1572.

Nadányi. István biharmegyei nagyvagyonú földesúr.

Nádasdy. Tamás, nádor 1526-ban. Anna Majláth István, Judit Révay neje.

Naláci. Előkelő erdélyi család.

Németi. Ferencz Tokajvár parancsnoka.

Nyáry. Ferencz Hontmegye főispánja 1543. Pál több megye főispánja. István. Katalin Thurzó Imre, majd ismét Eszterházy Miklós nádor neje.

Ocskay.

Oknai.

Orbai. Margit előbb Török Bálint, azután Appaffi Miklós neje.

Országnona, Perényi Gábor neje. Borbála, Török Ferencz, majd gróf Eck, végre Geszti Ferencz neje 1570 táján. Kristóf I. Ferdinand alatt országbírája.

Ostfi. Mihály ref. egyház fő felügyelője.

Osztrosith. András és János báró, 1610 táján.—Mátyás Révay Szidonay férje.

Paczóth. Katalin, Illésházy Istv. nádor neje. János, 1580 táján erdélyi főnemes.

Pakrossi vagy Pakrott.

Patóczi. Miklós, Ferencz, György, Boldizsár jeles hősök. Zsófia Bebek György neje.

Pemflinger, szászok grófja.

Perényi. Péter, Zápolya majd Ferdinand hive, egyike a legdúsabb országnagyoknak, s a ref. vallás leghatalmasb pártfogója s jóltevője s annak fia Gábor.

Perneszi. Farkas, Babolcsavár parancsnoka.

Petneházi. István Zaránd megye főispánja s Borosjenő várparancsnoka.

Petróczy. Miklós, István és Imre bárók 1668-ban; gr. Tököli Imrével és b. Nyáry Ferenczcel együtt tanultak az eperjesi evangélikus tanodában.

Petrovics. Péter, Zápolyák rokona s azok uralkodása alatt Erdély főnemese, az ottani reformáció leginkább az ő műve.

Prépostvári. Előkelő család, 1536 táján reformált. zsigmond 1635-ben királyi kamarás.

Prinyi. (talán Perényi?)—Gábor, 1612 táján több megyék főispánja.

Rákóczy. Zsigmond, I. és II. György fejedelmek. I. Ferenczet vakbuzgó s jezsuiták által kormányzott anyja Báthori Zsófia katolikus vallásra téríttette.

Rhédey. Ferencz, bihari főispán 1616 táján. Ennek fia Ferencz, 1657-ben erdélyi fejedelem. — László máramarosi főispán.

Révay. Ferencz 1542-ben nádori helyettes. — Péter, koronaőr 1610 táján. — Szidónia Osztrosith Mátyás, Judit Nádasdy Pál neje.

Rueber báró. Meghonosodott család.—János 1572-ben sárosmegyei főispán, s Felsőmagyarország kapitánya.

- R u t k a y. E régi nemes család ma is protestáns.
- Sal mi gróf. Gyula 1563-ban meghonosítási jogot nyert, Thurzó Erzsébetet vette nőül. — Miklós és E c h i u s főispánok.
- Sárkány (ákosházi). István, komáromi végvárok parancsnoka.
- S á r k ö z y. Régi előkelő nemes család.
- Sombor. László, Báthori Kristóf tanácsosa s Báthori Zsigmond nevelője.
- Somi. — Borbála, alsó-lindvai Bánffy László neje.
- Sulyok. Anna, b. Balassa János neje 1564 táján. Krisztina és Sára ref. egyház jóltevői.
- Sve ndi. Lázár, fővezér 1568 táján.
- Szécsi. Tamás és fia György bárók, a XVI. század végéig protestáns vallást követtek, 1617-ben reformátusokká lettek.
- Székely. Klára, Perényi Péter, Magda Thurzó Elek neje.
- Szentiványi. Régi előkelő család, 1617-ig protestáns vallást követett.
- S z i r m a y. Előkelő régi főnemes család.
- Telegdi. Miklós, 1578 táján Báthori István lengyel király rokona.
- Teleki. Mihály, több megyék főispánja és várak parancsnoka, valamint hadvezér Apaffi fejedelem alatt. Sámuel Erdélyország kancellára. József koronaőr stb. E régi előkelő család sok kitűnő tagja nagy érdemeket szerzett a haza jóllétének előmozdításában.
- T ö k ö l y i (készmárki.) István. Imre a szabadságharc vezére 1678—1686.
- Török (enyingi). István, már 1523-ban s Bálint, szintén a mohácsi vész előtt protestáns lett.
- Thurzó. Ferencz püspök és Elek I. Ferdinand belső tanácsosa protestáns vallásra tértek. — György nádor 1610, Szaniszló szintén nádor, Kristóf sárosmegyei főispán.
- Újfalussy. Előkelő család, 1617 táján protestáns vallásra tért.
- Ungnád. Kristóf horvátországi bán.
- Valkai. Miklós jeles hős 1585 táján.
- Várdai. Katalin, Nyáry Ferencz neje.

Vesselényi. Ma is virágzó főnemes család.

Vízkeleti. Tamás, Bocskai fejedelem idejében magas állású egyén.

Zápolya. János Zsigmond király, előbb Luther, azután

Kálvin tanait követvén, végre Socinián vallására tért.

Zay báró. — László előkelő úr.

Zollai. I. Ferdinánd korában hadvezér.

Zólyomi. Dávid, Bethlen G. erdélyi fejedelem veje.

Zrínyi. Miklós a halhatatlan szigetvári hős. Dorogya

gr. Batthyányi Boldizsár neje. Ilona Ország Kristóf

neje. Katalin előbb Thurzó Ferencz, majd Forgács

Imre neje. stb.

A fennebb elősorolt családok közül azonban sok újra katólizált különböző okoknál fogva, úgymint a folytonos üldözés, ígérek, haszonlesés, rábeszélés és rászedés folytán. Legnagyobb érdeme van ebben a jezsuitából esztergomi érsekké s bibornokká lett Pázmán Péternek, a ki kitűnő ékesszólásával sok előkelő családot kitérített. De a legnagyobb kitartással Pázmán pályatársai, a jezsuiták fáradoztak ebben nyilt s álitakon egyiránt.

Azonban Luther és Kálvin tanai nemcsak a világi osztályok rétegei, hanem az egyházi rend között is fogékony talajra találtak, s áldornagyaink a külföldiek példáját követvén, jó példával jártak híveik előtt.

Thurzó János boroszlói püspök már 1520-ban levelezésben állott Lutherrel.

Thurzó Ferencz 1534-től nyitrai püspök, 1557-ben a protestáns vallásra térvén, előbb Kosztká Miklós leányát Borbálát, másodízben pedig Zrínyi Miklós leányát Katalint yevé nőül, kitől György, a később nádorrá lett fia született. Általa Árvában elterjedt az evangélikus vallás.

Podmaniczky István, nyitrai püspök, a ki miután két királyt: Zápolyát és I. Ferdinándot megkoronázta volna, protestáns vallásra tért, megnősült és Árvamegye főispánja lett.

Kécseti Márton 1534-től 1538-ig veszprémi püspök, protestáns lett s Homonnai-Druget Antal leányát vette nőül.

Dudith András pécsi püspök, a ki a tridenti zsinaton az úr vacsorájának két szín alatti tartását, s a papok nősülését indítványozta, 1567-ben evangélikussá lett s megnősült, majd ismét református s végre sociniánus vallásra tért át.

Márk Antal de Dominis előbb spalatrói, majd horvátországi érsek, reformátussá lett, 1600-ban Angolországba ment, hol a pápa ellen egy munkát tett közzé; ezt azonban megbánván, Rómába utazott s XV. Gergely pápától kegyelmet nyert. Itt újra el akára hagyni az orthodox keresztény vallást, de szökési kísérletén rajta kaptatván, az Angyalvárba záratott, a hol meg is halt; holttestét az inquisitio a pápa ellen irt könyvvel együtt a máglyán megégette. Továbbá

Ludányi György apát 1557 táján protestáns lett és megnősült.

Horváth János szepesi prépost,

Bebek Imre,

Bachy Ferencz és sok több más pap és szerzetes tért át a protestáns vallásra.

Az ország főnemességének s papjainak példáját a nép is követte, s csakhamar tömeges áttérések történtek: 1550-ben Csalóközben 300 protestáns egyház volt. Eger melléke 1562-ben, valamint Sáros és Szepesmegye 1614-ben csaknem egészen protestáns vallásra tért.

Sajátságos, hogy a magyarokú nép Kálvin, a szláv s német népek nagyobb részt pedig Luther tanait fogadták el.

Az 1567-ben tartott helvét hitvallásúak zsinatán 17 esprestségeek voltak képviselve.

Szántó István (Arator) az elhírhedt jezsuita azt írja, hogy 1588-ban Váradon, a hol a reformátusok fészke volt, egyszerre 300 prédikátorral vitatkozott.

Erdélyben a legkedvezőbb körülmények között volt a reformáció terjedése egészen II. Apaffi Mihály fejedelem koráig, a ki 14-dik protestáns fejedelem volt, a hol mindaddig nem voltak üldözésnek kitéve.

Ennyi előkelő család s ily tekintélyes egyháznagyoknak protestáns vallásra történt áttérése nagy buzdításul szolgált, s nem téveszté el hatását a népre, mely tömegesen s egész helységeként az új hitre tért át.

Azonban az ország nagyjainak s legvagyonosbjainak protestáns valláshoz elpártolása még más felette lényeges jelentőséggel is bírt, s az új-hitvalló felekezetnek szellemi műveltségére is nagy befolyással bírt.

Ugyanis ezen gazdag nemes családok a lelkészek fentartásáról, a tanodákról, valamint nyomdák felállításáról gondoskodtak.

IV.

Az új hittan terjesztői hazánkban.

Luther hittanai előbb lőnek ismertek hazánkban, mint a Zwinglius vagyis Kálvin hitvallása; melyek, miként fennebb emlitem, Erdélyben kezdtek terjedni; még pedig első terjesztői a zárdabeli barátok s községi plébánosok voltak. Egyike azon nevezetes hittérítő barátoknak Dévai bíró Mátyás volt, a ki nemcsak Erdélyben, de Magyarországon is hathatósan működött.

Szebenben 1521. évben Ramasi Mátyás, Surdaster vagyis Siket János közreműködésével terjeszté a protestáns vallást, annak daczára így az esztergomi érsek fenyegető parancsokat .menesztett reájok. Surdaster Visk vidékére költözött, szerepet Erdélyben Alteliberg Bertalan vette át.

Ugyancsak Szebenbe» György és Griseus barátok prot. lelkészekké levén, előbb a városkapuja előtt a keresztnél, majd a Szent-Erzsébet templomában-hirdették az új hittant. Sőt György barát szerteszét a falukon a r. katolikus templomokban szónokolt a pápa s katolika vallás ellen.

Brassóban Hohter, a ki a bázeli egyetemből haza jövén, oly hévvel térített, hogy „Erdély evangyélistája” nevét nyerte el.

Kolozsváron Heltai Gáspár, Omlási és Vízaknai György, a két előbbi hitszónok, az utóbbi tanító, sajtó útján nagyban terjesztek Luther tanait.

Azonban, az evangyéliom terjesztésében hathatósan közreműködtek némely országnagyok, u. m. Pemilinger a szászok grófja, Petrovics János, Zápolya rokona, Majláth István, Bathyány Orbán, Csáki Mihály, Balassa Imre, Bebek Imre, kivált pedig a nagy hazafi Török Bálint, a ki Erdélynek egyik legnagyobb birtoíosa is volt.

Midőn pedig 1538-ban János király meghagyásából Segesvárott tartott vallásos vita alkalmával Szántó János, a ki Kassáról e czélra oda hivatott, az ott egybegyűlt főurak s arra kirendelt bírák ítélete szerint, győztes lőn”: a királytól nemcsak hogy szabad-valláshirdetési engedélyt nyert, hanem e percztől fogva csakhamar elterjedt Erdélyben az új hittan.

Magyarországon a fővárosból áradtak szét az új vallás áldást hintő sugarai. Budán Grinaeus Simon a királyi főiskola tanára már 1522-ben oly hévvel és nyíltan hirdette Luther tanait, hogy ezért börtönre vetették, a honnan számos ország-nagy s előkelő úrhölgy közvetítése által megszabadult, mint-hogy azonban tanár-társával Winsheim Vitussal együtt téríteni meg nem szűnt: 1523-ban mindketten száműzve lőnek a hazából.

Ugyanazon időben Henkel János Mária királyné gyóntató-atyja az udvarnál kezdé terjeszteni az új hittant, sőt azt úrnőjével is megkedvelteié. Ezt a lőcseiek lutheránus hitszónokuknak hívták, de a királyné el nem bocsátá udvarától.

Az új vallás csaknem háborítlanul terjedt hazánk fővárosában, minthogy azt a király nevelője, György Brandenburgi őrgrof, Mária királyné, s a nagy, befolyású s hatalmú Thurzó Elek kincstartó védelmök alá vették; S ez utóbbi volt az, a ki ellen, mint Luther tanait pártfogója ellen jóság- s fejvesztés mondatott ki 1523-ban.

Budán hirdette az evangéliomot a nagy hittérítő Bíró Mátyás is, a ki midőn utószor 1531-ben a bécsi fogságból megmenekült, János király helyei közöl Bácsi Ferencz szepesi, és Bebek Imre gyulafehérvári prépostot protestáns vallásra térített, s miután Zápolya parancsából börtönre hurczoltatott, a honnan kiszabadulván, túl a Dunára Pápára ment, a hol Török Bálint védelme alatt, mint hitszónok, a népet kitérítette. Pápáról Újszigetre tévé át lakását VitVar buzgó protestáns földesúr, a hírneves Nádasdy Tamás áldozatkészségével tanodát s nyomdát alapított, s innen Sárváron, Csepregen és Rábaközön hathatósan s ernyedetlenül térj észte a protestantizmust. Innen újra Wittenbergbe utazván, s 1536-ban Melancthon ajánló leveleivel tért vissza Nádasdyhoz s Balaton vidékére ment, melynek hithirdető apostolává lőn.

Zalamegyében az alsóindvai Bánffi család térj észte az új vallást. Sopron már 1524-ben tele volt Luther tanainak könyveivel. Komáromban az I. Ferdinand király által odaszállított protestáns várórség hinté el a protestáns vallást, E város utósó plébánosa Gáspár fráter volt,

Győr városának 1567-ben három protestáns hitszónoka volt, következőleg itt az új hittannak már ezelőtt több évekkel meg kellett honosodni.

Vértesaljára s Fehérmegyébe Budáról szivárgott át a protestáns vallás. 1543-ban a sz. fehérvári katolikusok az ottani

protestáns lelkészt börtönre vettetni kívánták, azzal vádolván őt, hogy a híveket kitéríti; a városparancsnok azonban a lelkészt meg nem fenytíté.

A Sió és Sárvíz között a Batthyány és enyingi Török család bírván, a föld népe földesuraik példáját követvén, csakhamar felvéve az evangéliomot.

Somogy- és Baranyamegyéknek nem volt szükségök idegen evangyelistákra, saját keblében is termettek olyanok, úgy mint a híres Melius Péter, a ki somogy megyei Horniban született; továbbá Siklósi Mihály, a ki 1521-ben a hatalmas Perényi Pétert családjával együtt kitérítette. Továbbá Kopácsi, Kálmáncsehi, Bélei stb. buzgó közreműködésével a protestantizmus egészen a török határig elterjedt. A hatalmas Török Bálint mint Szigetvár ura, egész Somogyban s Baranyában meghonosítá az új vallást.

Horvát- és Tótországban Ungnád János bán a protestantizmus terjedését leginkább azzal segíté elő, hogy a bibliát horvát nyelvre lefordíttatta 1565-ben. — Petrovics Péter pedig János király rokona, pozsegai fi levén, valamint Zrínyi Miklós horvátországi bán, protestáns vallásra térvén, a nép önként követé példájukat.

A Duna mentében Pécs tájáig Sztárai Bakonyi Albert, Szentantali Gergely, Kálmáncsehi, Szegedi, Bélei, Veresmarthi Illyés, Skariczai stb hirdették az evangéliomot,

Perényi Péter még a mohácsi harcz után is Bánát felett parancsnokolván, a reformációt ide is behozta, miben Petrovics Péter hathatósan támogatta, a ki Lippán és Becskereken várparancsnok levén, az evangéliomot terjesztette.

Gyulán, mely Brandenburgi György birtoka levén, már 1522-ben mély gyököt vert a protestantizmus, ennek nevezetes reformátora Gálszécsi István volt.

Jaxit Péter özvegye Anna a Maros és Körös mentében, valamint Nadánvi család nagy terjedelmű birtok tulajdonosai levén, mint a protestáns vallást követők védelme alatt, gyorsan terjedt az új hittan. S a gyulai tanoda már 1523-ban oly hírnévre vergődött, hogy azt sok idegen is látogatta.

Békés- és Biharmegyében nagy birtokú volt a Massai, valamint az Ozorai és Literati család, mely szintén reformátussá lön, a népet magához vonzotta.

Debreczenben Török Bálint fejeztette be a Radán Balázs és mások által elkezdett reformációt.

Nagyváradon Czibak Imre, a ki a püspöki javadal-

mak birtokában is volt, elkezdé a protestantizmust terjeszteni; mely itt azonban Czibak halála után Martinuzzi György és Statilius erélyes ellenszegülése miatt nem fejlődhetett ki oly nagy mérvben, mint például Debreczenben s tájékán. Azonban 1551-ben Martinuzzi meggyilkoltatása után, itt is szabad terjedést nyert a protestáns vallás, s Várad lőn a reformáció egyik fő helye.

A nagy birtokú s tekintélyű Drágfi Gáspár, egyike volt a legnemesebb hévvel buzgó protestánsoknak; Erdőd, Óvár, Csenger, Szatmár mind megannyi ősi birtokai levén, s földesurok példáját követvén, az új hittant befogadták, melyeknek első hittérítői 1527 körül Sebestyén Pap, Dévai bíró Mátyás, később pedig Batizi András és Kopácsi István lőnek. Erdőd arról is nevezetes, hogy itt 1545-ben reformátusok zsinatja tartatott. Magát Drágfi Gáspárt Derecskéi Demeter, a Szilágyság reformátora térítette ki protestáns vallásra.

1524-ben Ramasi Mátyás Szigeten, Kálmáncsehi Sánta Mihály Munkácson térített. Huszti Tamás pedig midőn 1530-ban Huszton szüleit s rokonait az új vallásra akarta volna téríteni, úzöbe vétetett, s a szomszéd Técső, Visk és Hosszmező községekbe menekülvén, azok lakosait kitérítette.

Közép-Szolnokban szintén igen korán meghonosult az új hittan, a honnan Szegedi István 1546-ban Csanádra tanítóul hivatván, kit az ottani püspök Petrusith Péter arcul vert, sarkantyúját belévagdostván, 200 darab könyvét elkoztatta.

Beregszászt Rudán Balázs, Bodrogmellékét, úgy mint Sátoralja-Ujhelyt stb. 1521-ben Szilvási Mihály és Siklósi Mihály, Perényi Péter udvari lelkésze, kezdték reformálni; Dévai Bíró Mátyás, Batizi András és mások segélyével.

Kassára 1530-ban Dévai bíró Mátyást hívták meg Wittenbergből, a ki 1527-ben hagyván el a zárdát, elfogult ellensége lőn a római egyháznak, a miért börtönnel lakolt, 1531-ben Bécsbe vitték el, a honnan azonban kiszabadult. Nagy hittérítője volt Kassának Kox Lénárd és Erdélyi András is.

Egerben s táján, valamint a Latorcza körül Perényi Gábor özvegye Frangepán Katalin pártfogása alatt csakhamar elterjedt a reformáció.

Szepességen leghamarább elterjedt Luther vallása, melynek népét Statius Mihály kitűnő szónoklata ellenállhatlanul az új hittanhoz vonzotta.

Bártfa városának, hol a Luther tanait már 1525 előtt

ismerték, a miért II. Lajos király alatt szigorún meg lön fenýítve a lakosság, Lang Ézsaiás és Rad a si Márton volt a térítője. Lőcsén 1522-ik év körül Czirjási Márton és Bogner Bertalan hirdették Luther vallását, melyet az odavaló bíró Mild György hathatós védelme alá vévén 1524-ben, ottan meg is honosodott. Eperjesen a legelső buzgó hit-térítő Sautner Sámuel volt; hol a protestáns vallás, e város mivel lakossága között annyira elterjedt, hogy azt a későbbi hosszas s hallatlan üldözés sem volt képes végkép kiirtani.

Trencsénmegyében Ma doni Balázs, Árvában Ko-lar i k G á s p á r, Liptóban Já k o b é i A n d r á s, Zólyomban M a t h e z i M i k l ó s, z e i s e l J á n o s, a bányavárosokban Lovcsányi György, kit a reformátusok primásának elneveztek, valamint a hazánkba külföldről behívott bányászok voltak hittérítők, illetőleg terjesztők.

S ekként a protestáns vallás honunk minden vidékén ismertté lön, s általánosan elterjedt.

V.

A protestáns vallás mint nemzeti műveltségünk terjesztője.

A mohácsi vész után több papi megye áldornagy nélkül maradván, a katolikusok tanodái s azzal együtt az ifjúság nevelése elhanyagoltatt; míg ellenben a protestánsok fő gondja oda irányult, hogy minél több tanintézetet alapítván, a szellemi kifejlődést előmozdíthassák, miáltal csakhamar azon körülmény állott be, hogy a katolikus szülők is kénytelenek lőnek gyermekeiket a protestáns tanítók oktatására bízni. Erre Veráncz (Vrancsics) Antal esztergomi érsek hathatós példát adott, a ki saját rokonát a bártfai evangyélikus tanodába, a hírneves St ö c k e l L é n á r d keze alá küldte, a ki itt 1539 óta nagy sikerrel működött,

Mínthogy azonkorban sok tanodában az istenészetet (theológiát) a többi tantárgyakkal együtt tanították, következőleg azt a katolikus tanulóknak is hallgatni kellett, azok nagyobb része protestánsokká lett. így volt ez egészen 1629-ig, midőn Pázmán Péter esztergomi érsek szigorú parancsot me-

nesztett papjaira, hogy a katolikus ifjúságot a protestáns tanodáktól tiltsák el, különösen pedig a szüléket intsék, nehogy gyermekeiket oda, valamint más eretnek helyekre kereskedő s iparos tanonczoknak adják.

Azonban ez időtájt hazánkban a protestáns tanodák sem voltak olyan kitűnők: a jobb módú szülék külföldi egyetemekre küldék gyermekeiket, a hol Luther s Kálvin tanaival megismerkedvén, azokat itthon terjeszték.

A protestáns vallásra áttért főurak, nemesek valamint a nép, egyiránt felkarolta a tanodák-alapítási s népnevelési eszmét, s csakhamar igen számos tanintézeteik keletkeztek.

A protestáns vallás tehát világos ellentétbe jött a r. katolikus vallással, mert míg az előbbi minden súlyt gyermekei, azaz hívei nevelésére fordított, azt azalatt az utóbbi, a katolikus végkép elhanyagolá. A protestáns nép folyton művelődött, a katolikus ellenben hanyatlott s merev butaságba sülyedt. Minnek szomorú utónyomai korunkig tapasztalhatók, mert míg a katolikus községben a bíró is alig tudja felírni a nevét, addig egy protestáns községben a legutolsó libapásztor is írni s olvasni tud. Ez azonban a kathol. clerus azonkori igényeinek s óhajának teljesen megfelelt, melynek minden törekvése oda irányult, hogy a tömeg, a nép tudatlan, buta maradjon, mert korlátlan uralma s hatalma csak is ily úton lehetett biztosítva. Ezért is árasztották el az országot oly sok zárdával, melyekben a társadalom heréit, a sok semmittevő barátot hizlalták, (s fájdalom, még ma is hizlalják) azért, hogy azok a népet holmi koholt babonás mesékkel, u. m. ördögök s több, efféle badarság ijesztgetésével rémítsék, tévútra vezessék, s szellemileg leigázzák.

Hazánkban már a reformáció kezdete óta minden anyaegyház helyén egyszersmind tanintézet is volt, hol a tanító a kántorságon kívül gyermekek oktatásával is foglalkodott; s a protestáns egyházak védnökei gondoskodtak arról, hogy előbbkelő egyházaik- s tanodáikba külföldi tudósokat hívjanak, melylyel nagy szellemi előnyt vívtak ki más vallásfelekezetűek felett.

A protestánsoknak királyi s nagyobb városokban rendes tanodáik levén, melyekben 20—30 tanítvány a szónoklat-, költészet s gondolkodástanban nyert oktatást. — A megyei (tractus) tanodákban a bölcsészet, mennyiségtan s istenészet elemeit tanulták, s ez intézetek gymnasiumoknak nevezettek. — Azon tanintézetek pedig, melyekben a görög, héber, araos nyelvek, istenészet, történelem és bölcsészet a maga terjedelmében

tárgy alattott s az ifjak lelkeszi állomásra előkészültek: Collegium, illustre gymnasium és seminarium nevet nyertek.

Ily fő tanintézeteik a helvét hitvallásúaknak Magyarországon a reformáció kezdetétől fogva Debreczen, Sáros-Patak, Nagyvárad, Szatmár és Pápa városokban voltak, melyek közül, a n.-várad 1660-ig, a szatmári 1703-ig, a pápai, mely már 1531-ben virágzásban állott, 1752-ig állott fel szakadatlanul. Erdélyben pedig szintoly fő tanintézeteik voltak: Gyulafehérváron, M.-Vásárhelyen, Enyeden és Kolozsváron. A három utóbbi ma is kitűnő állapotban fennáll.

Nevezetesb gymnasiumaik a helvét hitvallásúaknak voltak: Rév-Komárom s Nagyszombatban, Tatán, Győrött, Losoncson és Léván; altanodáik pedig: Somorján, Óváron, Érsekújvárt, Szőnyben és Kocson. A Tiszamelléken: Gönczön, Kassán, Miskolczon, Rimaszombatban és Szikszón. Túl a Tiszán: M.-Szigeten, Nagybányán, Erdődön és Beregszászon. A ráczkévi és baranyai superintendentiában: Kecskeméten, Kőrösön, Czegléden, Veresmarton és Pécssett.

Az ágostai hitvallásúak nevezetesb főtanintézetei voltak: az új-szigeti és csepregi, melyeket Nádasdy Tamás alapított; a soproni és mosóczi, melyeket a Révay, a galgóczi és bicsai, melyeket a Thurzó, vágbeszterczei, melyet a Balassa, és neéri, melyet a Horváth család létesített. Felette népes főiskolák voltak az eperjesi, lőcsei, selmeczi, kassai, brassói és nagyszebeni.

Természetes, hogy ily számos tanintézetből sok tanult ifjú került ki évenként, mi csakhamar azon helyzetbe hozá a protestánsokat, hogy minden más vallásfelekezetnek felett nagy szellemi előnyt vívtak ki, ezzel azonban egyszersmind ellenségei is naponként szaporodtak, s Rómában gondoskodtak arról, hogyan fojtsák el hazánk művelődésének ily szép háládását, miként majd alább ki fog tűnni.

De nem csak a fennebb elősorolt jól berendezett tanodák mozdíták elő a tudományokat s a népnevelést, a protestánsok gondja oda is irányult, hogy azon anyagi eszközök birtokába is jussanak, melyek a közművelődésnek gyors haladását előidézni egyedül képesek. S ezen eszközök a sajtó.

A protestánsok által alapított nyomdák a következők voltak hazánkban:

Újszigeti, melyet gr. Nádasdy Tamás 1539-ben létesített, ez tehát a legelső volt, valamint a sárvári, szintén általa alapítva.

Továbbá Óváron 1558-ban, Pápán mindjárta reformáció

kezdetén, Debreczenben 1562-ben már fenállott, Nagyváradon 1557-ben, Sárospatakon 1564-ben, Nedeliczen Zrínyi Miklós a szigetvári hős, által alapítva. Alsó Lindván Bánffy család által felállítva, Semptén, Szenczen, Bártfán, mely 1579-ben már fenállott, s azzal egyidejű a besztercebányai, Németújváron, Detrekön, Világoson, Visolyon, Monyorókeréken, Süczen, Somorján, Kassán, Lőcsén, Csepregen; valamint Erdélyben Kolosvárott Gyulafehérváron, Brassóban és Szebenben.

Ezen számos nyomdákából igen sok magyar nyelven irt munkák kerültek ki, mi a nemzeti műveltségre mindenesetre igen nagy befolyással lőn, s a mit azonkori nemzeti irodalomból nyelvkincsekül bírunk, az nagyobb részét a protestánsoktól maradt reánk, s ezen korszak- s nyomdákából került ki.

A fennebb elősorolt protestánsok nagyszámú tanintézetei s nyomdái tehát rövid időn nagy lendületet adtak a közműveltségnek, mely ha akadálytalanul ekként haladhatott volna, nem ott állanánk a hol most; de miként alább ki fog tűnni, annak kiirtásáról a római kúria gondoskodott, elárasztván hazánkat elvetemült jezsuiták légióival.

VI.

A türelmes uralkodók.

Miként már fennebb említve volt: a mennyire a mohácsi vész hazánk önállósága- s szabadságára lesújtó hatással lőn, ép annyira kedvezett a reformáció terjedésének.

A két pártra s három részre szaggatott Magyarországon mindenütt haladt a protestantizmus terjedése, s annak akadályt vetni I. Ferdinánd ép, úgy mint János király, s annál kevésbbé a török bátorkodott. Eme kedvező körülményt különben a politikai viszonyok idézték elő.

Valamint Zápolya a protestánsok irányában életbe léptetett szigorú rendszabályokkal csakhamar felhagyott, szint-úgy tőn Ferdinánd is; — való ugyan, hogy az ő uralma alatt a még mindig hatalmas katolikus klérus s némely túlbuzgó katolikus országnagyok s nemesek unszolására, az 1534 s 1538. országgyűlésen a protestantizmus kiirtására czélzó törvények jöttek létre, sőt maga a király 1527-ben, tehát mindjárt uralkodása kezdetén, a lutheránosok s kálvinisták megsemmítését elrendelé, de annak végrehajtását soha sem foganatosítá; mi-

ért is Ferdinánd alatt, méltán mondhatni, hogy az ország színe felvéve az új hittant.

I. Ferdinándnak eme mérsékelt eszélyes uralkodói modora nagy előnyére szolgált a Habsburgház uralmának megszilárdítására, mert midőn Zápolya János királysága kezdetén zsarnokul lépett fel a protestánsok ellen, sokan Ferdinándhoz pártoltak át, a kik halálig hívei maradtak, remélvén, hogy ennek védelme alatt vallásuk biztos támpontra talál, minthogy a császár a nagy német birodalom feje levén, melynek segélye nélkül hatalmas ellensége, a töröknek ellen nem állhat, valamint tudván azt, hogy a német államok csaknem általában protestáns vallás felekezetűek: önként oda hajoltak.

Ferdinánd példáját Zápolya is követte; a török pedig nem hogy akadályozta volna a protestánsok szabad vallásgyakorlatát, sőt inkább védelme alá vevé őket.

Ezen korszak tehát felette kedvezett a protestantizmus terjedésének hazánkban: zsinatokat tartottak, vallástételöket leírták és sajtó útján terjesztették, egyházi törvényeiket megállapították, egyházukat erélyesen szervezték, melynek élére kerületenként püspökök neveztek, kik bölcs kormányzatuk által élénk lendületet adtak az új hittan terjedésének.

Hogy mennyire volt I. Ferdinánd türelmes, kitűnik a Thurzó Elek, Perényi Péter, Török Bálint, Drágfi Gáspár s több protestáns országnagy okra ruházott magas hivatalokból, a bennök helyezett bizalom-, s irántuk viseltetett baráti vonzalomtól.

S hogy a protestáns vallás törvényes legyen hazánkban, I. Ferdinánd 1555-ben Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa, Szeben, Pozsony, Sopron s több királyi, valamint XIII szepesi városnak szabad vallásgyakorlati jogot adományozott,

Hogy Ferdinánd a protestáns vallással nemcsak rokon-szenvezett, hanem ahoz hajlott, szított is, onnan következtethetni, mert fiát Miksa főherczeget, ugyan e vallásban nevelteté, a miért a pápa nagy haragra lobbant ellene.

Ezen király uralma alatt tehát nem mertek a pápák s a r. k. papság nyíltan üldözőkként fellépni a protestantizmus ellen, hanem szelídebb módhoz nyúltak a kathólíka vallás megszilárdítása- s az ellenformáció előidézésére. így például kivitték, hogy az ország pénzérmeire a szűz Mária képe veretett, remélvén, hogy a folyton kézen forgó pénz mindenkinek eszébe juttatván a boldogságos szüzet, sok protestáns vissza fog majd térni az anyaszentegyház kebelébe. Ez azonban mit sem

legyintett s változtatott a körülményen, mert hiszen Erdély nemzeti fejedelmek korában Magyarországnál is protestánsabb volt, s annak több uralkodói, úgymint Zápolya Zsigm. János, Bocskai, Bátori Gábor, Bethlen Gábor, I. és II. Rákóczy György, annak daczára, hogy helv. hitvallásnak voltak, a szűz Mária képét megtarták pénzérmeiken, de nagyobbrésze protestáns és unitárius maradt, s nem tért át a r. katolika vallásra.

Miután I. Ferdinánd király a protestánsok ellen hozott végzéseket s határozatokat tetteleg sohasem vétette foganatba, állameszélyessége vagy pedig az új hittan iránti vonzalma folytán: némely áldornagy más eszközökhöz nyúlt, álutakon remélvén czélt érni. Ugyanis Vera n ez (Vrancsics), a ki 1557-ben egri püspökséget nyert, Eger városában s papi megyéjében az elterjedt protestantizmus kiirtását fő czélul tűze ki magának, s minthogy a vallástürelmes Ferdinánd király alatt tűzzel-vassal hozzá nem foghatott, cselhez, rágalomhoz nyúlt.

Veráncz tehát 1560-ban az egri püspöki megyéjében lakó evangélikusokat, sőt még az egri várórséget is, kik úgyszólván mind protestánsok voltak, azzal vádolta a király előtt, hogy mindnyájan lázadók s felségárulók, Eger várát a török kezére akarják játszani.

Ezen aljas rágalom leginkább sértette a királyhoz tántoríthatlan hűséggel ragaszkodó egri várórséget, amely zoltai István és Kátai Ferencz vezéréivel, valamint az egri prot. polgársággal s a többi megyebeli hitsorsosival együtt ünnepelesen megesküdvén: inkább meghalni készek, mintsem szabadon választott vallásukat, lelki meggyőződésüket megtagadják.

A király az előtte oly nagy tekintélyben álló püspök szavainak hitelt adván, az ügy megvizsgálására biztosokat küldött ki. A protestánsok pedig, hogy ártatlanságukat, valamint hittanaik tisztaságát bebizonyítsák, vallástételüket püspökük Melius Péterrel leíratták, s azt a debreczeni nyomdában kinyomatván, I. Ferdinándnak s a trónörökösnek Miksa főherczegnek átnyújtván, egyszersmind az ellenök emelt méltatlan vádat megczáfolták.

Zápolya Zsigmond János volt a legelső fejedelem, ki a protestáns vallás jövőjét Erdélyben megállapította, először Meisius (másként Madár) Dénes, udvari lelkésze által ágostai, majd azután helvét hitvallásra térítettvén, míg nem utoljára udvari orvosa, Blandrata György által Socinián vallásra vitetvén, ő lett Erdélyben az egység (unitária) vallás meghono-

sító-alapítója, mely hittant annyira meg is kedveié, hogy a protestáns vallás elleni hathatós működésével minden alattvalóit unitár egyház keblébe törekedett terelni. Fel is virágzott s elterjedt alatta e vallás, de halálával újra megapadt.

Miként I. Ferdinánd politikai kényszer-okoknál fogva elősegélé, ép úgy fia Miksa császár s magyar király meggyőződésből támogatója a protestáns vallást, melyet ő a legtökéletesbnek tartott, miként az az 1560-ik évi april 2-kán kelt III. Frigyes pfalcsi választó fejedelemhez intézett soraiból kiderül, melyben úgy nyilatkozik, hogy ő e vallást legigazabbnak ismeri, s életét abban óhajtja befejezni.

Miksa király nevelője Szevér Farkas, udvari papja Pfauser János, udvari orvosa pedig Krafftenheim Crato, mind a három protestáns volt. Ezen uralkodó különben is felvilágosodott, szabad szellemű ember lévén, gyűlölte mindazokat, a kik másokat azért üldözték, mert velők nem ugyanazon lelki meggyőződésben voltak; miután 1568-ban Osztrák- és Csehországokban szabad vallásgyakorlatot engedett a protestánsoknak, következőleg hazánkban is hasonló intézményeket hozott be. Sőt többre is kiterjedt ezen jólelkű uralkodó figyelme, hogy az ágostai s a helvét hitvallásúak között lángra kapott viszályokat kiegyenlítse, Tigurnba, Tübingenbe s Heidelbergbe szakértő megbízottjait kидé, hogy ez ügyben az ottani tekintélyes tudorokkal értekezzenek; ebbeli üdvös törekvése azonban meghiúsult.

A protestantizmus üldözését nagyban előidézte Luthernek Zwinglies Kálvin elleni megtámadása, azok tanait gáncsolván, s némely dogmák felett heves vitába ereszkedvén velőig, melyből azután éveken át elkeseredett hosszas tollharcz fejlődött. Kaptak ez alkalmon a jezsuiták, a lángot szították, hogy az új hittan követők között szakadást idézzenek elő; a mi a kedély ily felizgatott állapotában igen könnyen sikerült is.

A protestantizmusnak egymásközi meghasonlását leginkább a két szász vonalnak különböző irányú vallásnézetei, valamint III. Frigyes pfalzi választó fejedelemnek azok ellenébe létre hozott s megállapított hittanai idézték elő, mely utóbb vérengzéssel fejeztetett be.

A protestantizmus leghatalmasb támogatói a később élt IV. Henrik francia király (a kit egy jezsuita bérencz Párizs utcáján saját kocsjában leszúrt), s Erzsébet angol királyné volt; míg ellenben II. Fülöp spanyol király s II. Rudolf, II. Ferdinánd

s I. Lipót német császár- s egyszersmind magyar királyok a legnagyobb ellenségei voltak.

De a felvilágosodott szellemű Miksa királyunk magasztos törekvéseivel kénytelen lőn felhagyni, mert az akkor még mindig nagy tekintélyben álló s rettegett pápai zsarnok hatalom menyköveivel kezdé őt fenyegetni, s kézzel-lábbal ellene működött a jó Miksa királynak, hogy a császári koronát el ne nyerje; miért is a művelt lelkű uralkodó ily hathatós politikai okozatok előtt meghajolni kénytelenül vén, színleg ugyan katolikus, de szive mélyéből protestáns maradt, s a protestantizmus alatta üdv- s áldástárasztóan felvirágozott.

VII.

Miként fészkeltek meg magokat a jezsuiták hazánkban.

Miután a katolikus egyház Magyarországon mindinkább hanyatlani kezdett: O l á h M i k l ó s esztergomi érsek 1559-ben Ausztriából, a hol ép ezidétt a jezsuiták meghonosodtak, azok tartomány főnökét, Victoria Pétert magához hivatá, s Jézus rendjének Magyarországon leendő megtelepedésére szólítá fel, szabad választást *engedvén neki: a rend számára Nagyszombat-, vagy Turóczban alapíthatni kollégiumot; egyszersmind bizonyos apátság, prépostság, s mezővárosok jövedelmét is felajánlá a jezsuiták jövedelméül.*

A jezsuita atyák finom tapintatú s éles belátású egyének voltak, s pater Victoria mindjárt belátta, hogy Nagyszombat sokkal czélszerűbb, előnyösebb, s kedvezőbb pont leendő a jezsuiták működése messzenyúló terveinek kivitelére, tehát azt választá, a hova 1561. évi május 1-én két társával meg is érkezett s szept, 1-én a kollégium talpkövéét letették, miután már előbb egész nyáron át az ifjúság oktatási rendszerét kidolgozták volna.

1566-ban azonban leégett a kollégium, s miután a jezsuiták segélyt s támogatást sehonnan nem nyertek, el kellett Nagyszombatból távozniok.

Húsz évvel később 1586-ban Draskovics György lett az esztergomi érsek, kit a pápa bíbornoki czímmel, II. Rudolf császár pedig ország-helytartói méltósággal ruházta

fel, sa napon, midőn kezébe adá a hatalmat, egyszersmind asztalához vendégül hívta meg őt. Ez alkalommal az érsek-bibornok Rudolftól azon kegyelmet kikére, hogy a turóczi prépostság a jezsuitáknak adományoztassék. A császár megadá a kérelmet. Ekként tértek vissza a magas klérus által vágyva várt hű segédek húsz évi távollét után, 2 évig Turócban hétfig pedig Selyén működén az emberiség romlására, mígnem 1605-ben Bocskai harcosai által elűzettek.

De a jezsuita szívósság nem veszté türelmét. Az ország katolikus rendéinek segélyével 1615-ben már ismét Nagyszombatban telepedtek meg, ahol nagy öröm-ujjongások közepett tartották bemenetelüket. (A szegény megvakított néptömeg örült, ujjongott saját rondájának..... O beata simplicitas!) Pázmány Péter 1616 óta esztergomi érsek, 1635-ben egy okmányt állított ki a nagyszombati egyetem felállítására, melynek fenntartási alaptökéül 100,000 forintot utalványozott.

E percztől fogva, különösen Pázmán hatalmas befolyása alatt, a ki maga mindhalálig a legnagyobb jezsuita s protestáns üldöző volt, mindinkább nagyobb kedvezményben részesültek a jezsuiták, egyik adomány a másikat érte, hatalmuk, befolyásuk s tekintélyök napról napra nőtt, mígnem romlásthozó veszélyessé vált,

1767-ben a jezsuita rendnek Magyar- és Erdélyországban 18 collegiuma, 20 palotája (residentia), 11 missionárius háza volt. Ezek között a nagyszombati állott első helyen, túlságos nagy személyzettel bírván, úgymint 66 páter, 69 növendék és 22 coadjutor fészkelte benne. S a két magyar hazában összesen 990 rendtagot számlált, ezek között: 526 páter, 246 mester (magister) és növendék, s 218 coadjutor. Ennek folytán csakhamar az összes katolikus ifjúság neveltetése a jezsuiták kezére került, s ők lettek az uralkodók s az országnagyok gyónató atyái s tanácsadói.

Habár a protestánsok szabad vallásgyakorlata az 1606, 1622 és 1645-ik békepontok által biztosítva is lőn, s így az ellen nyíltan fellépni törvényes úton nem lehetvén, ez mindamelllett a jezsuitákat nem zavarta, hogy megkezdett működésüktől eltérjenek. A mi nyíltan nem történhetett, azt titkon, s álutakon hajtották végre. Az ország protestáns előkelőinél álutakon, cselszövénnyel járták el, s odaműködtek, hogy azokat lassanként különféle eszközök és módok segélyével mindaddig kitérítették, mígnem az országgyűlésen a katolikus párt

többségre vergődött, mely azután a jezsuiták által felbujtogatva és sugalva, a protestánsok ellen nyíltan föllépett.

Azonban mind ezen a magyar nemzet, a protestantizmus, következésképen a közmíveltség s felvilágosodás hátrányára kivított előnyökkel korántsem voltak megelégedve a társadalom ezen gyilkosai, miként azt a még ma is meglevő jegyzőkönyv *) is tanúsítja, hogy a jezsuiták uralma alatt álló gróf O g h a t e, spanyol követ II. Ferdinánd ausztriai Császár udvaránál, ezen uralkodóval tartott egyik értekezlet alkalmával azt javasla, hogy a magyarokat alkotmányuknak minden kigondolható módon leendő megsértése által lázadásra kell ingerelni, midőn azután a spanyol és lengyel hadcsapatok segélyével, melyek különben is mind római katolikusok lévén, ennek kivitelére elégségesek leendnek, végkép ki lehet irtani az egész magyar nemzetet.

Az elvetemült, embertelen szörnyeteg spanyol Ognate tömegenkénti mészárlást ajánlott, úgy vélekedvén, hogy Wallenstein és Karaffa Semptén (Nyitra megyében) tartatni szokott népe s vásár alkalmával igen könnyen idézhetnének elő zavart, s ekkor azután rablás s gyilkoláshoz szokott vad zsoldos csapatjaikkal a semmi vést nem gyanító nép ellen törhetnének, s mindenkit, a kinek csak ajkairól a magyar szó elhangzik, minden nemkülönbség nélkül lekasabolhatnák, legfőlebb a 12 éven alóli gyermekeknek kellene megkegyelmezni. Ily módon a magyar nemzetet könnyű szerrel ki lehetne irtani, s az ekként lakosságából kipusztított, de különben a természettől bőséggel megáldott országot, idegen ajkú katolikusokkal meg lehetne népesíteni. Ennek megtörténte után azután a császár ezen magasztos eszme teremtőit (már tudniillik a jezsuitákat) a lemeszárolt dúsgazdag magyar országnagyok és nemesek elkobzott javadalmaival megajándékozhatná,**)

Bármennyire is gyűlölte II. Ferdinánd a protestánsokat, e merényletbe még sem adhatta beleegyezését, annális inkább, mert ezt hatalmas ellene, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem bizonynyal megtorolta volna. S némely író azt állítja, hogy a magyar nemzet eddigi létezését s fennállását csakugyan a nagy Bethlen Gábornak köszönheti, valamint sok zaklatását, irtását s hátramoszdítását a jezsuitáknak róhatja fel.

*) Hormayers Taschenbuch, 1836.

***) Sugenheims Geschichte der Jesuiten. I. k. 285. 1.

VIII.

Türelmetlen uralkodóink elseje. Az erdélyi fejedelmek mint a protestáns vallás védői.

Ha az ügyek állását, történelmi adatokra támaszkodva, szigorún megvizsgáljuk: magát Rudolf királyt, személyét illetőleg, épen nem lehetne vallástürelmetlenséggel vádolni, jól tudván, hogy ez uralkodó szenvedélyes tudomány-búvár levén, a csillagászat iránt pedig oly rajongó előszeretettel viseltetett, hogy az állam gondjait örömmel másoknak engedte át; ami rász tehát történt, más agyában fogamzott; minthogy azonban a király nevében hajtattott végre, a felelőség reá háramlott s neki lón bűnül felróva,

II. Rudolf 12 éves koráig anyja felügyelete alatt növekedvén, gyóntató atyja jezsuita volt; képzelhetni tehát, mily vakbuzgó elveket, s a protestantizmus elleni gyűlöletet csepegtetett szívébe, s lelkéből a szabad gondolkodást végkép kiirtá. 12 éves korában Spanyolországba küldték a zord jellemű s szívtelen II. Fülöp udvarába, hol a tridenti zsinat, a hajmeresztő titkos inquisitio, autodafé s a vallástürelmetlenségnek, tehát mind megannyi protestantizmus elleni demonstratióknak folytonos tanúja levén: nem csoda, hogy az új hittant s annak követőit lelke mélyéből gyűlölte.

II. Rudolf mint császár és király Prágát választá lakhelyül, hol nem az uralkodás gondjaival, hanem a vegyészet kísérletei-, leginkább pedig a csillagászattal tölte idejét, környezve levén jezsuiták csoportjától, kik helyette kormányoztak, cselt szóttek, sa császárt mindenre rá tudák venni, kivált pedig a protestánsok üldözésére; miért is Magi és Szántó Austriában, Ernő fhg. pedig, ki valódi spanyol nevelést nyert, s Magyarországot kormányozván, a protestantizmust kegyetlenül, ép oly gyűlölettel üldözé, mint Károly fhg. Stájer- és Horvátországban. Mátyás fhg. (a későbbi magyar király) is ugyan gyűlölte a protestánsokat, éhez mindamellettt jobban szított a nemzet, mert mérsékelni tudá magát.

Ily szellemű uralkodó s kormány alatt tehát könnyű volt

Draskovicsnak a protestantizmust kiirtani Horvátországban, valamint Forgács Ferencz esztergomi érseknek a többi püspökökkel együtt hazánkban kényök-kedvök szerint üldözni.

Erdélyben csakhamar nagy virágzásnak indult a protestáns vallás s a katholicizmust kiszorítással fenyegeté, de II. Zápolya elhaltával, a ki Socinián hitet vallott, a fejedelemség a katolikus Báthori házra szállván, 1578-ban az első jezsuitát Leleszi Jánost bevitték, s két év múlva már két kollégiuma lőn e veszélyes szerzetnek, úgymint Gyulafehérvárott és Kolosmonostoron.

Alig hogy a jezsuiták Erdélybe fészkeltek magokat, máris vallási viszálykodásokat idéztek elő. Az ország nagyobb része a főnemességgel együtt protestáns levén, a jezsuita-ármányt s cselsző vényt közönyösen nem nézhették, miért is legelőbben minden áron a veszélyes Leleszit akarák eltávolítani Báthori Zsigmond fejedelem mellől, s helyére nevelőül Brutus Mihályt óhajtották. Midőn erre Zsigmond rá nem hajlott, a rendek 1588-ban országgyűlésileg elhatárázák, hogy a jezsuiták 25 nap alatt Erdélyből pusztuljanak.

A protestánsok ez üdvös szándéka hajótörést szenvedett s a két Kendy, Ifjú János, Forró és Báthori Boldizsár áldozatul esvén, Zsigmond fejöket vétette.

Végre a gyöngé, ingadozó jellemű katolikus fejedelem, Báthori Zsigmond elhalván, Erdélyt Rudolf vezére Básta elfoglalá, tüzzel vassal pusztítá, Bethlen Gábor, Borbély s többen menekülni kényszerültek, Kálmándy, Boronkay és Csiszár Básta hóhérai által felakasztattak.

Ekkor a jezsuiták Magyar- és Erdélyországban újra megkezdék pokoli műveiket, melyek a bécsi kormánynál viszhangra s teljes beleegyezésre találtak.

S ímé elkezdődtek a templom foglalások s azokból a protestánsok kiűzése. Kolosváron a főtemplomot Básta átadta a jezsuitáknak. Kassán a nagy Erzsébet templomot Rudolf király parancsára a városi tanács 1603. nov. 11-én. az akkor oda menekült egri káptalannak átadni kényszerült, egyszersmind meghagyatott, hogy az ottani protestáns tanács a katolikus isteni tiszteletre járnai tartozik; az e parancsnak ellenszegülő polgárok javaik elkobzásával lakoltak.

Ezen császári parancs végrehajtói Barbian és Belgiojoso voltak: a kassai evangélikus templom mellé ágyukat vonatván oly fenyegetéssel, hogy ha abba egy protestáns belépni merészel, a templomot a benlevőkkel együtt halomra lövetik, s

Szabó György helybeli vagyonos polgár, mivel, vallásához buzgón ragaszkodott, s ellen mert szegülni, hatezer forint bírságra ítéltetett, s még három nemesember hasonokból egy omladozó zárdába csukatván, éhhalállal végeztetett ki.

Hasonló sorsban részesült Nagyvárad, valamint a XIII szepesi város is.

Ily kegyetlen fellépés borzalmat szült, s a protestánsokat elidegeníté az uralkodó háztól, annál is inkább, minthogy általánosan tudva volt, hogy a panasz meg nem hallgattatik, mert a folyamodók, a magyarokat gyűlölő bécsi miniszterek miatt, a trón zsámolyához nem férhettek.

Mindez csak kezdeményezés volt; az 1604. febr. 3-iki országgyűlésen Rudolfnak világos rendelete volt minden protestáns papot száműzni, egyházaikat megszüntetni, minden eddig a protestánsok által elszedett templomot a katolikusok számára visszaadani stb.

Ennek kivitele azonban sok akadályba ütközött, miután csaknem minden megye követe, az országnagyok s a királyi városok protestáns hitfelekezetűek levén, tehát többséget képeztek; miért is a kívánt adót fizetni ugyan megígérték, de százados sérelmeikhez újakat csatolván, templomaik visszaadását, száműzött lelkészeik visszahívását s azzal együtt szabad vallásgyakorlatot kértek.

Kérelmek azonban figyelembe nem vétetett, a legkegyelmesebb leiratot hasztalan várták: a protestáns rendek Istvánffy Miklós nádori helyettesnél összegyűltek s egy okiratot tettek fel, melyben kinyilatkoztatták, hogy jövőre minden oly intézménynek, mely szabad vallásgyakorlatukat sértené, legyen az önkény vagy királyi parancs, egyesült erővel ellene fognak szegülni s magokat védelmezni.

A protestánsokat vallásuk védelmére fegyvert ragadni csakhamar maga Rudolf császár kényszeríté, midőn az országgyűlés többi czikkeihez a 22-ket minden tanácskozmány s a rendek beleegyezése vagy előterjesztése nélkül oda szúratta s a megyékhez elfogadás végett leküldé.

E nagyjelentőségű törvényczikket szóról szóra ide iktatni szükségesnek vélem, mely így hangzik: „Miután a király, ősei, a római birodalmi császárok és királyok példái után, a római katolikus hitet vallja: szent akarátja,” hogy minden országban és tartományban, különösen Magyarországon a mindenható isten dicsősége- és tiszteletére azon vallás gyarapitassék, terjesztessék, s annyi balvéleményektől megszabadittassék. Ezen

czél elérésére megerősítem és kegyelmesen megújítom magam hajlamából s királyi hatalmam érzeténél fogva mind azon intézményeket, melyeket szent István apostoli király és a következő királyok a szentséges római kath. vallás gyarapítására dicsőségesen alkottak. Hogy tehát jövőben a vallási ügyek megemlézése által az állodalmi fontos tárgyakat senki büntetlenül félbeszakítani ne merészelje, ezennel komolyan parancsolom, hogy minden újító vagy csendzavaró ellen azon törvények, melyeket őseim mások ijesztő példájára hoztak, foganatba vétessenek.”

Ez azon veszélyes törvényczikk, mely annyi vér, áldozat s kiszámíthatlan nyomorral árasztá el a két testvérhazát, s melynek közhírré tétele lesújtólag hatott az egész nemzetre.

Homonnai Bálint, felsőmagyarországi katonaszedő kapitány Gálszécsre hívta össze tanácskozás végett a rendeket, s a gyűlés Bánffy Gothárdot, Rákóczy Ferenczet és Szemére Albertet Kassára küldé Barbiáni tábornokhoz, Rudolf vezéréhez. A küldöttség Barbiáni előtt kinyilatkoztatá, hogy mindaddig, inig a protestánsok szabad vallásgyakorlatát veszélyeztető, becsem-pészett 22-ik törvényczikk el nem töröltetik, a rendek semmi segedelmet nyújtani, sem pedig senki parancsának engedelmeskedni nem fognak.

Barbiáni a kihallgatás helyett durva szitkokkal utasítá el a követeket. Ezzel egyszersmind jelt adott az általános elégtelenségre, a nyílt lázadásra, úgy hogy az egész felső Magyarország csakhamar fegyverben állott, melynek élére az eddig Rudolf király hűségében oly állhatatos, de Barbiáni által üldözöbe vett protestáns vallású Bocskay István, kit a véletlen rövid idő alatt erdélyi fejedelmi székre emelt, állott,

Bocskay fegyvereinek annyira kedvezett a szerencse, hogy Rudolf hadait számos csatákban legyőzván, az országból kiszorítá, s pártja az országnagyjainak hozzácsatolásával napról napra erősödött. Táborában ott voltak: Bethlen Gábor, Rákóczy Zsigmond, Kornis György, Rhédey Ferenez, Gyulatt'y László, Bacskay Miklós, Rákóczy Lajos, Czobor Mihály, Somogyi, Németh Gergely, Hagymási Kristóf, Kátay Menyhért, Horváth Bálint, Dersffy Miklós, Magócsy Ferenez, Széesy György, Nyáry Pál, Dessewffy János, Homonnai Bálint, Dessewli'y Miklós, Kátay Mihály, Rákóczy Ferenez stb., s Bocskay István Magyar-s Erdélyország, valamint Havasalföld és Moldva fejedelmévé választatott,

Bocskay volt az első, a ki fegyverrel szerzett érvényt hazánkban a protestantizmusnak, s mielőtt még a béke pontjai

szentesítették volna: a magyar birodalmi tanács ép akkor, midőn Eperjest ostromolná, Naprágyi Dömét és Forgács Zsigmondot küldé hozzá békeajánlatokkal.

A béke 1606-ban kötött meg, mely a protestánsok szabad vallásgyakorlatát biztosítja. Ezen békekötés pontjai szolgáltak minden későbbi békekötések alapjául, s Bocskay volt az első, ki a magyarországi protestantizmus létét biztosítja,

II. Rudolf császárt II. Mátyás követte a uralkodásban, ki habár nyíltan nem is lépett fel a protestánsok ellen, de a rajtok magyar klérus, különösen pedig a jezsuiták által elkövetett méltatlanságokat orvosolni elmulasztá, annak daczára, hogy a vallássérelmek országgyűlési törvényczikkelyekbe lőnek igtatva, úgy hogy 1618-ban, tehát még Mátyás életében; Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, leginkább a protestáns vallás sérelmei folytán, fegyverhez nyúlni kényszerült,

II. Mátyást II. Ferdinánd váltta fel a trónon a ki uralnia kezdetén nemcsak Magyarországon, hanem az örökös tartományokban is mindenütt megerősíté a protestánsok szabad vallásgyakorlatát, különösen az azok javára közzétett diplomájának 1.4.5.6.és 10.pontjaiban; de annyira jezsuita befolyás alatt levén, hogy e veszélyes fajzat folyton trónját környezé, s minden lépéseit ellenőrizvén, a mit uralkodása kezdetén a protestánsoknak adott, azt mind vissza vonta, semmisnek nyilvánítá; szóval lelkéből gyűlölte a protestánsokat. Miért is uralma alatt nemcsak Bethlen Gáborra!, hanem a csehekkel is meggyült a baja. A csehek rövidet húztak ugyan, de Bethlen nagy hadvezéri tehetsége a császárt békekötésre kényszeríté, mely 1621-dik évi decz. 31-én kötött meg, s a protestánsok szabad vallásgyakorlatát újra biztosítá, mely az 1622-ki országgyűlés 29. cikkelye által meg is erősítettett.

III. Ferdinánd a természettől szelíd lelkülettel megáldva levén, uralma alatt tudta s akarata ellen történtek vallás sérelmek s több más méltatlanságok a nemzetet, a miért I. Rákóczy György erdélyi fejedelem fegyverhez nyúlt, melyre hathatós okai voltak, kivált pedig mint protestáns fejedelemnek, inert már akkor 300-ra ment a protestánsoktól erőszakkal elvett templomok száma,

Rákóczy győzelmes fegyvereinek a linczi békekötés lett az eredménye, mely 1615-ik évi december 16-án jött létre. s a protestánsok szabad vallásgyakorlatát újra biztosítja — de csák a papíron. Ezen békekötést az 1647-ki országgyűlés V-ik törvényczikkelyébe igtatta s a király ugyanazon évi július

17-én szentesítette, melyet az esztergomi érsek, az egri, zág-rábi, váradi, erdélyi, veszprémi, pécsi, győri, váci, nyitrai, szerémi, tinini, csanádi, rozsnyai, s több püspök, az ország rendéi s karai aláírtak, s mely azzá maradt mindaddig, míg azt a jezsuiták felforgatni jónak találták.

Ezen békeszerződés azonban mégsem maradt eredménytelenül, mert a protestánsoknak 90 templomot adtak vissza, azonban 210-et mégis visszatartottak a r. katolikusok.

IX.

A protestantizmus virágzó korszakának hanyatlása s megújult üldözése.

Miként fennebb láttuk, a protestantizmus nem egészen egy század lefolyása alatt, bámulatos haladást tett hazánkban lélekszám szaporodásban s szellemi műveltség haladásában egyiránt, s annak daczára, hogy II. Rudolf uralma alatt üldözőbe vétetett, II. Mátyás s IL Ferd. alatt vajmi kevés kedvezményben részesült, sőt 300 elvett imaházaiból csak 90 adatott vissza, mégis mindig fölnyenyel bírt annak értelmessége, s országnagyjainak száma által a törvény alkotó testületben.

Semmi és senki sem ártott annyit a protestáns vallásnak hazánkban, mint a jezsuitából előbb turóczi préposttá, majd esztergami érsekké lett lángeszű Pázmán Péter, a ki minden előtte s utána élt protestáns üldözőnél eszélyesebben járt el, s nem a durva erőszakhoz, hanem a leghatalmasb szellemi fegyverhez, az ékesszóláshoz nyúlt s tollharcra kelt,

Pázmán hathatós ékesszólásának sikerült 50 előkelő protestáns családot a római egyház kebelébe visszaterelni. Ezek között a kitünőbbek voltak: Eszterházy Miklós (később nádor) nejével Nyári Katalinnal 1618-ban, Károlyi Mihály és Zrinyi család 1626—1646-ig Forgács Miklós és Veselényi Miklós 1628-ban, ugyanazon időtájban Wesselényi Ferenez, Balassii András és Jakusith család, Thurzó Ádám Mihály, és Borbála, valamint Batthyány Ádám 1630-ban, Palotai Gábor és ilaller István 1638-ban, Perényi Imre, Barkóczi Elek 1642-ben, Révay István, László és Elek 1650-ben, ugyanekkor Mádasdy Pál és Illésházy Gábor, az utóbbi azonban neje Szécsi Éva ál-

tál ismét visszatérített az evangélikus vallásra, Fáncsi Pál 1650-ban, Szécsi Gáspár 1663-ban, Bátori Zsófia II. Rákóczi György özvegye 1664-ben tért ki, s fiát I. Rákóczy Ferenczet is kitérítette, stb. stb.

Ezen előkelő családok fejei azonban nagyobb részt nem annyira meggyőződésből, mint hiúságból hagyták el a protestáns vallást, minthogy ezidétt az ország legmagasb hivatalaira csakis katolikus urak juthattak, ily módon is nyomást akarván gyakorolni a protestánsokra.

Habár sajnos de való, hogy ezen kitért protestánsok közül némelyek azután a legkegyetlenebb hóhérai lettek előbbeni hitsorsosaiknak.

Ily számos s a mellett gazdag országnagynak áttérése a protestáns vallásnak nagy hanyatlását idézte elő, mert nem elég az, hogy a föld népe, a jobbagység földesura példáját követvén, ha nem is tömegestől, de nagyrészben a római vallásra tért át, hanem a mi legérzékenyebb csapás volt a protestantizmusra nézve: azon áttért földesurak mind hatalmas pártfogói s jóltevői levén az egyházak- s tanodáknak, valamint alapítói s fentartói a nyomdáknak; midőn a római vallásra áttértek, az általuk épített templomokat, alapított iskolákat és nyomdákat, új vallás felekezetbeliek részére foglalták el; minek folytán számos lelkész és tanító kenyér, s a protestáns ifjúság szellemi oktatás nélkül maradt,

Pázmán nagy észtehetségét azonban nem csupán a protestantizmus kiirtására s megsemmisítésére használá fel, gondja saját vallása-, különösen pedig annak papságára is kiterjedt, melynek minél magasabb szellemi kiképzésére törekedett, miért is Bécsben papnövelvét alapított a kitűnő tanulók számára; továbbá Nagyszombatban egyetemet s a nemes ifjak számára nevelő intézetet létesített; azonban ezen túlbuzgó bíbornok volt hű testvéreiről, a jezsuitákról sem feledkezett meg: Győrött s Pozsonyban számukra collegiumot alapított saját költségén, s így azután ezen tejtestvéreivel vállvetve működött a protestantizmus teljes kiirtására, aszószékről, röpirataival, sok rendbeli munkáival s rábeszélő tehetségével; teljes diadalt azonban még sem arathatott, mert ha 50 előkelő nemes családot sikerült is kitérítnie, de milliókat nem, s a protestantizmus még ma is fennáll „megfogyva bár, de törve nem” hazánkban.

Az azonban nemcsak Pázmán pártolta a jezsuitákat, ki maga is az volt, a világiak között is sokan voltak vaksággal meg-

verve, a kik ezen démonokat lelkek összes erejével támogat-
ták, s pokoli terveiket hathatósan előmozdították.

Ezen jezsuita bálványozó s protestáns-gyűlölők legelfogul-
tobbja Bátori Zsófia II. Rákóczy György erdélyi fejedelem özve-
gye volt, ki, habár férje életében a római vallást meg is tagadta
s színleg helvét hitvallásra tért, de szíve mélyében e vallás leg-
elfogultabb ellensége volt; mi onnan tűnik ki leginkább, hogy
midőn a reform. templomban úrvacsorájához járult, a magas
állású úrhölgyek akkori szokása szerint, arcát palástjával el-
födven, mialatt az áldozáskor nyújtott kenyeret keblébe rejté,
melyet azután kezkenőbe kötve, Sáros-Patakra vitte és Sámbar
nevű jezsuitának megmutatván, az árnyékszékbe akará dobni.
De Sámbar, ki habár a legelvetemültebb jezsuiták egyike volt,
ezt tenni az istentelen nőnek nem engedvén, a kenyér darabo-
kat elégeté.

Bátori Zsófia férje halála után nemcsak maga tért ki újra
a római vallásra, hanem fiát I. Rákóczy Ferenczet is apái vallá-
sát elhagyni kényszeríté, s azonnal hozzálátott a protestánsok
üldözéséhez Zemplén- és Bereg megyében, a hol nagy terje-
delmű birtokai voltak. A sárospataki virágzó ref. iskolát meg-
szünteté, a tanárok s tanulók Erdélybe menekülni kényszerül-
tek. A helvét hitvallásúak templomait elvév é s lelkészeiket
Munkács várába hurczoltatá rabságra, s ott gyötré őket a legal-
jasabb munkával s mindnyáját vasra vereté. —Kincs reá példa,
hogy valaki annyira szerette volna a jezsuitákat, mint ez a
gonosz nő, kinek udvara hemzsegett e sötét alakoktól.

Bátori Zsófiának egyik méltó vetélkedő társa g r. N á-
d a s d y F ere nez Yas-, Sopron- és Nyitramegyék főispána
volt, a ki, hogy rokona, Eszterházy Istvánnak Orsolya nevű
leányát nőül vehesse, a római pápának erre való engedélyeért
lekötelezé magát: a protestánsokat tűzzel vassal pusztítani; be-
is váltá adott szavát, mert Pozsony- és Veszprémmegyében so-
kakat börtönben kínoztatott, elűzött s legyilkoltatott.

Ebez szintén hasonló volt Eszterházy Miklós, a ki Csepre-
gen sok reformátust a templomban levágotott és a toronyból
ledobatott.

Az esztergami érsek s a többi püspökök egymás között
vetélkedtek a kegyetlenségben, kivált pedig 1670-ik évtől
kezdve, midőn az uralkodó ház sergei a török felett előnyt kez-
denek kivívni, s hazánkat ellepven, mindenfelé előzőnlötték:
csak ekkor virradt meg a kath. klérusnak, kivált pedig a dae-

moni jezsuitáknak, kik a német katonaság segélyével azon ürügy alatt, hogy a protestánsok rebellisek, s az uralkodó ház veszélyes ellenei”, templomaikat sorrendbe kezdek foglalni.

Széchenyi György kalocsai érsek német vérteseiket vévén maga mellé, Győrből Komárom- s Óvárból, s az egész környékből, — K o l o n i c s L i p ó t német újvári püspök Pozsonyból, P o n g r á c z J á n o s váci püspök Nagy-Szombatból, mások Patak, Nagy-Bánya-, Tokaj-, Mád-, Tállya-, Munkács-, Kézsmárkról, Szerencs-, Körmöczről stb. helyekről elűzték, számkivetették vagy megölték a protestáns lelkészeket, sőt még a híveket sem kímélték; így például Szeniczén, Palkován s Turalukán nemcsak férfiakat s nőket, hanem az ártatlan gyermekeket is a templom ajtajára felakasztván, a helységeket lángba borították. Nagyobb kegyetlenséget a tatárok sem vittek véghez, mint e méltatlan szolgálai az urnák.

H o f k i r c h e r L a j o s komáromi várparancsnok Száki János ejdi ref. lelkész és T u r i L ő r i n c z komáromi lelkész özvegyét 1671-ben megölette. Száki Jánost egy jezsuita előbb a hóhérral megberetváltatta, azután olvasztott ónt öntetett fejére e szavakkal: „méltó vagy e drága kenetre,” ezekután viaszba, kénbe, és szurokba mártott s meggyújtott vászonnal borítottatta be mezítelen testét, s ekként a legborzasztóbb kínok között végeztette ki, végre pedig fejét levágatta.

Sok százakat lenyakaztak, felakasztottak s karóba húztak. Ezek között a legjelesbek C z e g l é d i I s t v á n kassai lelkész, S z u h a i G á s p á r és K e c z e r A m b r u s méreggel ölettek meg. Ö t v ö s J á n o s karóba vonatott, B o n i s F e r e n c z nek Pozsonyban fejét vették. F á y L á s z l ó , S z é k e l y A n d r á s , C s e r n é l G y ö r g y , B á n c s y M á r t o n és N y i k h á z y István a csehországi börtönbe hurczoltattak. G r . B o c s k a y I s t v á n számkivetésben halt meg.

Z r í n y i Péter, N á d a s d y F e r e n c z és F r a n g e p á n összeesküvése alkalmával sok helvét hitvallású nemest Pozsonyba idéztek, s jószágaiktól megfoszták.

X.

250 protestáns lelkész elítéltetése s példátlan kínoztatása.

I. Lipót német császár s magyar király félszázadnál hosszabb uralkodása felette gyászos korszak volt a protestantizmusra nézve. Tán egy uralkodónak sem volt oly sok gonosz tanácsadója, mint ennek, kik között a már felette elszaporodott jezsuiták főszerepvivők voltak, a fejedelmet arra ösztönözték, hogy az elődjei s általa eretnekek (a protestánsok) javára esküvel fogadott szabadalmakat meg nem tartani s visszavonni, nem hogy nem vétek, sőt inkább üdvös, szent dolog volna.

A történészek csaknem egyhangúlag a természetből jó, de gyöngye szívvel megáldott uralkodónak állítják lenni Lipót császárt, s tán épen lágysága folytán történtek uralma alatt a leghajmeresztőbb, legborzasztóbb kegyetlenségek.

A lángeszű Pázmán elhunytával Szelepcsényi György lett az esztergomi érsek; ez és Kolonien bíbornok, kik habár egymást szívök mélyéből gyűlölték, de azért egy célra, a protestantizmus kiirtására törekedtek, csak hogy nem Pázmán által kitűzött úton haladtak, s nem a szellemi fegyvert választák megsemmisítésére, bizonyynyal azért, mert korántsem éreztek magokban oly nagy lelki erőt s észtehetséget, mint lángeszű elődjük; ők a barbarizmus, a vérszomj ösztönének hódoltak, s a még folyton szilárd alapra fektetett protestantizmust tűzzel vassal kezdek irtani, melynek előzményeül a templomfoglalások s protestáns lelkészek erőszakos elűzetése napirendre került.

A protestantizmus eme gonosz szellemei, hű szövetségeseivel, a jezsuitákkal együtt az uralkodót szüntelenül azzal bujtogatták, hogy míg csak egy protestáns lesz a birodalmában, mindaddig a béke soha helyre nem áll, mert minden protestáns lázadó, s a fő bujtogatók azok lelkészei; mindenek felett tehát a protestáns prédikátorokat ki kell irtani.

A súlyos vád nem téveszté el hatását, a császár egy rendkívüli törvényszéket (extraordinarium iudicium) nevezett ki, K o l o n i e s bíbornok s S z e l e p c s é n y i G y ö r g y esztergomi érsek elnöklete alatt, a kik bírakul csupa r. katolikus

praelatusokat vévén magok mellé, s 1672-ik évi sept, 25-kére 32 protestáns lelkészt idéztek Pozsonyba; kik között csak egy helvét hitvallású, a többi mind ágostai lelkész volt,

Szelepcsényi a megidézett lelkészeknek édeskés hangon, atyáskodva előadá, hogy ha éltöket s övéiket meg akarják menteni: 1) mondjanak le hitvallásukról, vagy pedig 2) hagyják el az országot, vagy végre 3) térjenek ki a római vallásra. S mindezt saját kezök aláírásával erősítsék meg.

A vérbíróság elébe idézett 32 lelkész annyira megrémült, hogy közülük 31 önként számkivetésbe menni keze aláírásával kötelezé magát, a 32-ik pedig pápistává lett.

Valóban Szelepcsényi érsek ezúttal nagy diadalt aratott, s számításában nem csalódott, Most tehát vérszemet kapván, 1674-ik évi márczius 5-ére minden helyről Pozsonyba idéztette a prot, lelkész, oskolamester, kántor, harangozó hivatalt s szolgálatot viselőket, sőt még a diákokat s a már egyszer elűzött lelkészeket is.

Ez alkalommal fényesen bebizonyult, mennyivel szelídebb, emberségesebb s nemesebb lelkű volt a vérszomjas barbárnak elhírhedt török, mint az álszenteskedő katolikus papság, különösen pedig annak a gonoszban magva, a jezsuiták. Midőn ezen rendelet a török basáknak s bégeknek értésükre esett: szigorú parancsot bocsátottak ki, hogy szandzságásaikban levő protestáns lelkészek egyike se merészeljen Szelepcsényi érsek törvénytelen idézésére megjelenni, sőt a község elüljáróinak meghágyják, hogy ha csak egy prot. lelkészt is elbocsátani bátorkodnak, s azt erővel vissza nem tartják: fejevesztéssel lakolnak.

A császári, katonai német parancsnokok között is voltak oly nemesen gondolkodók, mint például S p a n k a u kassai tábornok, ki a Borsodmegyében lakó prot, lelkészeket a megidéz és terhétől fölmenté.

Ezen jólelkű katonai parancsnokok aggodalma nem is volt alaptalan, mert midőn Széchenyi György győri püspököt a nála megjelent előkelők kérdezték: vájjon mit akarnak e sok protestáns lelkészszel, holott ők tudják, hogy mind ártatlanok? A kegyes püspök azt adá válaszul: „Magyarországban a protestánsoknak olyan kötelet fontunk, melyet ha a nyakukba rántathatjuk, soha többé a protestáns vallás lábra nem áll, ha pedig nem teszszük, magunknak szerzünk bajt.”

Pozsonyban a kitűzött napra 250 protestáns lelkész jelent meg; ezek között 57 helvét, a többi mind ágostai vallású;

bízában mindegyike tiszta öntudata- s ártatlanságában. Sokan azonban előre sejtve a vést: kimenekültek vagy elrejtőztek.

M a j l a t M i k l ó s, királyi ügyész és vádló, a rendkívüli bíróság széke elébe idézett prot. lelkészek ellen a következő vádat emelte: hogy az isten s emberek szerelmét s félelmét elhagyván, az összes pápistaságot s igya királyt is bálvány-imádónak hirdetik a szószékről; a boldogságos szűz Máriát, a szenteket s Krisztus képét káromolják, s a szentséget lábbal tapodják; a király elleni lázadókat tanácssal, pénzzel s élelemmel segítik; a töröknek Magyarország meghódítására utat nyitnak. Mindezekért összes vagyonuk s fejük vesztesét kívánja.

A vád befejezése után Sélyei Istvánnak parancsolák, hogy szóljon, ki az ellenük emelt vádat tanúkkal kívánta bizonyíttatni: Szelepcsényi érsek pedig odautasítá, hogy védő ügyvédet állítsanak elő, bízában abban, hogy senki mellettük ügyködni nem bátorkodik. Sélyei előbb K e c z e r i S á m u e l pozsonyi ügyvédet kívánta, de azt a kath. papság silentiáriussá tévé; továbbá egy pápai ügyvédet kért fel, de az, miután annak bátyját Szelepcsényi nemrég börtönben kínoztatta, e veszélyes per védelmét magára vállalni nem merte: míg végre S z e d e k i N a g y F e r e n c z, H e u s l e r N á n d o r M e n y h é r t é s S z a l o n t a i I s t v á n magokra vállalván, M a j l á t o t, ki, habár igen szájas, henczegő ember lévén, olykor úgy a sarokba szorították, hogy a viszonzulásra képtelenné Ion; e szorult helyzetéből azonban Szelepcsényi érsek, K o l o n i c h bíbornok s P á l f f i T a m á s nyitrai püspök s kancellár (mind bírák) úgy segítették ki, hogy az utasítást papírszeletekre írván, küldözték neki. Itt tehát magok a bírák vádlók és bizonyságok is voltak egyszersmind. A protestáns lelkészek buzgó és eszes ügyvédei oly erélyesen s hathatósan pártolák ez ártatlanok igaz ügyét, hogy végre a bírák e szavakra fakadtak: „habár száz ügyvéd védne is benneteket, el fogunk nyomni”; miért is Szelepcsényi érsek parancsára a protestáns lelkészek védelme eltöröltetett.

Mindamellet előbb szelídséggel, igazabban mondva csel-
lel, akarták őket hálóba keríteni, tehát Szelepcsényi érsek vette át az álatyai szerepet, a ki szive mélyéből a legvérengzőbb zsarnok volt, felülmúlva a legvadabb tatárt is; maga elébe hivatá az áldozatra szánt protestáns lelkészeket, rá akarván őket venni mézesmázos szavaival, hogy vagy hagyják el hazájukat, vagy pedig térjenek ki a pápista vallásra, — Hasonlót tettek Zichy, Széchenyi, Majthényi, Gilányi és Forgács Ádám.

De mind hasztalan, a prot. lelkészek egymást buzdítván az állhatatosságra, szilárdak maradtak.

És ez így ment sokáig: hol szelíd reábeszélés, hol ismét fenyegetésekkel akarák őket a fennebbi pontok aláírására venni, hogy ez által bűnösöknek vallván magokat, hivatalaiktól megfosztva, a protestáns községek lelki pásztorok nélkül maradjanak, minek folytán teljesen fel is oszlóitok volna.

Sopronban 25 szepességi lelkész és iskolamester aláírta magát, ezáltal az üldözéstől menekülni remélvén, de ezzel csak fegyvert nyújtottak üldözőik kezébe.

Miután a kath. papságnak egy álló hónapig tartó kísérlete sikertelen maradt, april 4-én egybehívták őket a rendkívüli bíróság elébe, a hol ismét Szelepcsényi az aláírásra kényszeríté őket, mondván: én ártatlan s oka nem vagyok veszedelmeiteknek; de ha aláírjátok a három pont bármelyikét, éreztetni fogom veletek atyai kegyességemet. E vérszomjas szívtelen ember akará velők, kiket ő lelke mélyéből gyűlölt, éreztetni atyai kegyességét, a ki Eberhardon, saját várában hat református lelkészt a legkegyetlenebb fogságban sanyargatott, s Németi István 80 éves lelkésznek sajátkezüleg pörölylyel s fejzével zúzta össze karját, Több embertelen kegyetlenségei majd alább elő lesznek sorolva.

Midőn Szelepcsényi, Széchenyi György (már akkor kalocsai érsek), Forgács Ádám és Zichy István semmire nem mehetek a protestáns lelkészekkel: kimondák reájok a halálos ítéletet, s midőn látnák, hogy ekkor sem ijedtek meg az elítéltek, rögtön vasra verni parancsolák őket; de a poroszlok azzal mentetgvén magokat, hogy annyi fogolynak való bilincsök nincsen. Ekkor, ennek daczára, hogy mindnyájan testületileg halálra voltak ítélve, külvárosban levő szállásaikra bocsáták őket, kiki szabadon járván a merre csak kedve tartá. Ezt azonban a vérbírák szándékosan tevék, óhajtván, hogy a protestáns lelkészek megszökjenek, s ezzel a reájok fent bűnöket elismerjék. De egyetlen egy sem mozdult helyéről, hanem minduntalan kintartásra buzdíták egymást, bízván ártatlanságukban.

Kolonics mindamellet, hogy az elítéltekbe rémületet csepegtessen, a pápai; füleld, veszprémi és lévai lelkészeket vasra veretvén, a pozsonyi várba hurczoltatá; de ez meg nem ingatá őket,

Majlát Miklós, miután látta, hogy nem boldogul, szégyenletében-e vagy dühében, Pozsonyból eltávozott, s helyébe Persith lépett, de ez sem mehetett semmire. Majláth távozása után

annak fia elment a protestáns lelkészekhez s atyját mentegeté előttük.

1674. máj. 5-én éjjel az elítélt lelkészek neveit összeírták, miután már tízszer erőteték őket az aláírásra; e közben többeket megtaszigáltak s vertek, névszerint Zolnai Istvánt erősen arczul verdesték. Négyet vasra vertek s a pozsonyi várba hurczolták; Kolonics pedig egy ágostai vallású lelkészt szintén a vár börtönébe záratta.

A szorongatott lelkészek az akkori helytartóhoz A m f o r i n g e r G á s p á r J á n o s h o z folyamodtak, a ki eleinte sajnálatát fejezé ki felettök, de már harmadnapra ígérését visszavoná, mert a hatalmas katolikus papsággal kikötni nem mert. Bécsbe is küldöttek folyamodványt az udvarhoz, de az Szelepcsényihez küldetett véleményadás végett. Elég ebből ennyi.

Végre május 29-én megérkezék Pozsonyba Kolonics, s a fogoly lelkészeket Persith királyi ügyész által a fehérlóhoz címzett fogadóba hivatá, a hol, midőn újra aláírásra erőszakoltatnának: az ágostaiakat a helvét hitvallásúaktól elkülönítvén, az érsek udvarába vitték, kiket a reformátusok a kitartásra hathatósan buzdíták, s nehogy eltántorodjanak, két református lelkész is közibük vegyülvén, egy fogságba ment velők.

Az ágostai hitvallású lelkészeket Kolonics és Hofkircher Lajos, a kegyetlen komáromi várparancsnok csapatonként maguk elébe hivaták s kérdezek: akarnak-e számkivetésbe menni vagy pedig vallásukat megtagadni? — Némelyek egyikre sem hajoltak, némelyek ingadoztak, mások ellenben megrémülvén, aláírtak magokat. A kik aláírtak magokat, azokat a jobb kézre levő ajtón kibocsátották, a kik pedig az aláírást megtagadták (ezek 46-an levén), azokat balkézre levő ajtón a börtönbe kísérték, s délutáni három órakor szekerekre rakatván, az egybegyült nép keserves sírása között, melyet a helvét hitvallású lelkészek is szállásaikról szemlélték, a várakba szélyel-szállították, úgymint Komáromba 19-et, 'köztük egy református lelkész K ö p e c z i B a l á z s is volt; Sárvárra 8-at, Berecsre 5-öt, Lipótvárba 18-at, ezek között 2 református volt, Ez utóbbiak mellé egy durva poroszlót adtak kötéllel, a ki egészen Nagy-Szombatig ment utánnok s minden akasztófa előtt azzal csúfolta, boszantotta s fenyegette, hogy mindnyájukat felakasztja, azonfelől ütötte, verte őket. A várakba érkezvén, mindnyájokat vasra verték s bűzhödt börtönbe zárták.

Midőn Nagy-Szombatba érkeztek, egyikök a leendő nyomorúságtól eliszonyodván, katolikus vallásra tért, a többit

pedig a jezsuiták ezerféle fogásaikkal hasonló tetre akarák bírni, de sikertelen. Itt a fedezetükre rendelt katonák ruháikból kifosztották őket, melyeket pénzen kellett visszaváltaniuk.

Most már csak a helvét hitvallású lelkészek maradtak Pozsonyban, a kik egymást kölcsönösen buzdíták a kitartásra, késznek levén, ha kell, a vértanú kínszenvedéseket s a legirtóztatóbb halált kiállani, egyre könyörögvén a mindenhatónak, hogy edzené meg lelköket a szenvedésre s a reájok várandó verpadra.

Szelepcsényi érsek, kitől a ravasz eszélyességet ép úgy meg nem tagadhatni, mint a legundokabb szívtelenségét, igen ügyes cselfogásokkal élt, az áldozatra szántak legtekintélyesbjeit egyenként vagy kevesed magukkal hivatá rendesen magához. Egy ízben II a r s á n y i I s t v á n t negyed magával rendelé lakába, s tettetett nyájassággal az aláírásra akará bírni. De ismét meghiúsult ebbeli kísérlete.

Szelepcsényi minden néven nevezendő ármányhoz nyúlt, mondván: „látjátok fiaim, én meg akarlak benneteket a veres katona (így csúfolta Kolonics bíbornokot, a különben hatalmas vetélytársát) dühösségétől menteni (holott ő maga ép oly kegyetlen vérszomjas volt, mint amaz), mert ha az megjő, mindnyájan veszve vagytok, minden irgalom nélkül fog bánni veletek.”

De Harsányi s társai rendíthetlenség maradtak. A többi elitelt lelkészek nyugtalanok lőnek Harsányi s társaik felett, kevés holmijukat hónuk alá vévén, felmentek az érsek udvarába, kiket az ott levő papok hívei ördög mártyrjainak gúnyolták s mindenféle káromlásokkal illették.

Megérkezvén Kolonics, ő is maga elébe idézteté Harsányit, a kit midőn az aláírásra hasztalan erőszakolt volna, börtönbe záratni parancsolá. L a p s á n s z k i, ki eddig királyi tábla titoknok volt, a poroszló szerepét magára vállalá, s a foglyot az órás házába vezeté, kit az óráslegény állhatatosságra buzdított.

Ezekután C s ú z i J a k a b o t hivatták, ezzel is mindent véghez vittek, de az akaratukra nem hajolt, tehát a börtönbe hurczolták, a hová b. A n d r á s s y M i k l ó s gyóntató atyja, egy jezsuita, E i m a s z o m b a t i J á n o s lelkészhez elmenvén, monda: „uram hozzád küldött, hogy lennék szolgálatodra. Ez a jezsuitától kérdé: „küldött-e a földesúr valami pénzüsszeget számomra?” A jezsuita azt adá válaszul, hogy arra nincs szüksége, hanem keze aláírására, s akkor magával haza viszi őt. Ri-

maszombati határozottan azt nyilvánítja, hogy ő lázadónak nem érezvén magát, az elébe tűzött pontokat nem írja alá, megjegyezvén, hogy Gömörmegye mindeddig nem lázadt fel, s ha azt tette volna, akkor a hozzá küldött jezsuita is lázadó lenne. A jezsuita erre azt felelé: „se a megye, se te, sem én nem vagyunk lázadók, hanem a te vallásod az.”

Ezen a napon Kolonics parancsára 20 protestáns lelkeszt szekerekre rakván, a néptömeg hangos zokogása között, Sárvarra, Eberhárdra és Kapuvárra hurczoltak. A még hátralevő 24-en Pozsonyban kemény fogságban maradtak, s Szelepesényi érsektől e célzra kirendelt jezsuiták által a szemtelenségig kitérésre erőszakoltattak; segítette a jezsuitákat ebben egy világi katolikus pap is, a ki vetélkedett velők a fanatizmusban.

E szerencsétlenek nem voltak épen vigasztalás nélkül: a zsoldárokat éjjel-nappal énekelték és annak daczára, hogy szigorún meg volt tiltva, mindamellott találkoztak oly nemeslelkűek, kik őket fogságukban meglátogatták, mint például pápáról T o l d i M á r t o n, C s i z m a d i a M i h á l y nemesemberek, Györből F ü r c l ö s M i h á l y, kik őket állhatatosságra buzdíták. A lelkes pozsonyi polgárság pedig élelemmel gazdagon ellátta őket. — Elment hozzájuk a helybeli katolikus plébános is, de csak azért, hogy keserítse őket.

Junius 6-án szekerekre rakatván, Lipótvár felé indultak velők. Nagy-Szombatba érve, senkit hozzájuk nem bocsátottak, kivéve a szemtelen jezsuitákat, kik, miután egy szó válaszra sem méltatván őket, pirulva s boszusan elkullogtak. Ami kevés alamizsnát küldtek számukra, azt az őrizetükre rendelt katonák zsebre dugták, alig juttatván egy pár fillért abból a foglyoknak. Börtönükben egész éjen át égett a gyertya, nehogy pénzüket elrejtsek. Másnap egyenként kihívatván börtönükből, a nálók talált pénzből minden irgalom nélkül kifosztották őket, s midőn a katonáknak könyörögtek, hogy ne tegyék ezt velők, azt nyerték válaszul, hogy K o l o n i c s bíbornok parancsából tesszik. A mezőre kiérvén, ott ismét ruhájuktól fosztattak meg, de békével tűrték, elő sem merték hozni, hogy visszaváltják, attól tartván, nehogy még gondosan elrejtett utolsó filléreiket is kikutassák.

Lipótvárába június 7-én érkezvén, a várparancsnoknál esedeztek, hogy elrablott ruhájokat adatná vissza; mire a parancsnok a katonáknak meghagyd, hogy a még rajtok levőt is tépjék le róluk.

Május 5-én gróf Kolonics Lipót magához hivatá

Sélyei István pápai lelkészt és püspököt, Miskolczy Mihály főleld, Bátorkeszi István veszprémi, Czeglédi Péter lévai helvét hitvallású lelkészeket, és Lányi György korpónai ágostai iskolamestert, kiket, midőn annyiszor ismételt felszólítására aláírásukat megtagadták volna, vasra vereté s a pozsonyi várba küldé. Zolnai Pál ágostai lelkészt (ez később aláírta magát) a ki hívatlan megjelent, visszaküldő: mondaná meg társainak mit látott.

A vasravert lelkészek a meredek várhegyre kettesével összelánczolva nagy kínok, s a népnek nagy könyhullatása közt másztak fel, a hol bűzhödt börtönbe zárattak. Ekkor egy irgalmas barát menván hozzájuk, igen szép szavakkal vigasztalá őket. A fogságban a német tiszték, Kolonics meghagyásából, hol kalácscsal, hol korbácscsal vigasztalák őket.

Pünköszt havának 29-ik napján Berencs várába szállíttattak. Kolonics az őket fedező katonáknak megparancsolá, hogy ha valamelyik közölök egy szót mer szólni a siránkozó tömeghez, azt minden irgalom nélkül döfjék le. Az istenfélő nők holmi fehérneműt vittek számukra, de a katonák csak igen keveset juttattak abból kezükhöz.

A legelső állomáson Stomfán a katolikus vallású harminczados elejébök ment, vigasztalván, szállást rendelt nekik, s megvendégelte őket. A szenci harminczados hasonló szívességet tanúsított irántok. Útjokban a felettek siránkozó néptől kenyérenél egyebet nem volt szabad elfogadniok.

Berencsre érkezvén, a magas begyre vasra verve gyalog kellett felmenniök, a hol előbbeni bilincseiket sokkal súlyosabb és durvább vasakkal cserélték fel, kivált pedig szegény Sélyei Istvánra oly vasat vertek, hogy ruháját szétszaggatta s lábait át-meg átlyukgatta, tönkre tévé, melyet két éven át viselvén, míg nem őrei megszánták, más, saját költségén vett bilincscsel váltta fel.

A berencsi várparancsnok három hét múlva, Kolonics parancsára, már csak három krajeczárt adott naponként egy-egy lelkésznek, s a legsilányabb fekete kenyeret, azonfelül a halálra ítélték börtönébe zárata őket, melybe csak hason mászva lehetett bemenni, a börtön oldalain az árnyékszék rondasága folyott alá, ben béka, szúnyog, légy és ruhaféreg hemzsegett; a lég annyira dögleletes volt bent, hogy a szerencsétlen foglyok csaknem megvakultak, gyakran el-elájultak a kiállhatlan dögleletes bűztől, s már közel voltak a megsemmisüléshez.

A várparancsnok, kinek emberi szíve levén, az ártatlanul

szenvedőket szívéből szánta, felszólalt e kegyetlen bánásmód ellen, s levelet irt Kolonicsnak, hogy ő nem akar oka lenni e szerencsétlenek halálának. Mire a szívtelen főpap azt válaszolá: „ne gondolj te velők, ha meghalnak, elég nagy a berencsei háttár, majd elférnek ott.”

Junius 8-án, Kolonics meghagyásából, a börtönből előszólítottak és rókatorkos tógájoktól, az abban levő pénzzel együtt, valamint lepedőjüktől megfosztattak az alkapitány által, sőt a mi olvasni való könyv is volt náluk, elvették tőlük, a jezsuiták sugallatából. S a mi még ennél is nagyobb kegyetlenség: senkit hozzájuk nem bocsátottak, szólni egyedül kínzó hóhérjaikkal volt szabad; bármily csekély kegyadományt számukra vinni meg volt tiltva, mondván: hadd ériék be három krajczárral s fekete prófontal.

Gyakran eljöttek messzeföldről Berencshez a szerencsétlen foglyok nejei, gyermekei, rokonai s barátai, nem sajnálván a nagy költséget, csak hogy láthassák őket, beszélhessenek velök, s győződjenek meg arról, hogy még életben vannak, de a jezsuiták markában levő s a nélkül is embertelen alkapitány be nem bocsátá őket a várba, s csakis olykor nagy könyörgés és sok ajándék után engedte meg, hogy távolról láthassák a foglyokat, s onnan egy-két szót engedtek kiáltani a kesergő nőnek, gyermeknek, rokonnak vagy jó barátnak. Továbbá e zsarnok alkapitány minden fogolynak fejvesztés alatt megtiltá, hogy rabságáról senkinek szólni, üzeni vagy írni ne merészeljen, úgymond: „elég az, ha az illetők tudják, hogy éltek.”

R a b s z a b ó J á n o s, pápai nemesember nagy pénzáldozatai a vár-gondviselő T a r d i F e r e n c z n é l kieszközlé, hogy a foglyokkal szólhasson s vigasztalhassa őket. Ezt a jezsuiták Kolonicsnak besúgni el nem mulaszták, a ki rögtön feddőleg meghagyá a várparancsnoknak, miszerint megvárja tőle, hogy a rabok iránti eddigi engedékenységét a legnagyobb keménységgel váltsa fel.

Történt, hogy L á s z l ó f i L á s z l ó néhányszor Berencsre menvén, a foglyokkal beszélt, s egyszer egy kis eleséget is vitt nekik. Azonban ez sem maradt titokban, Kolonics a jólelkű férfit Pozsonyba idézte, ki a fogságtól csakis Menánszki András közbenjárása folytán szabadulhatott, s jövőre jószívűségét a fogoly lelkészek iránt gyakorolni, fejvesztés alatt tiltott meg neki.

A környékbeli nép gyakran küldött élelmet a szerencsétlenek számára, de ők abból soha sem részesültek, mert a kegy-

adományt a várbeli miséző pap a káplárral s a többi katonával fölemészté.

Ugyanazon évi november hóban egy jezsuitát küldött Berencsre Kolonics, ki a fogoly protestáns lelkészek felett önkényüleg rendelkezett, Ezen az emberiségből kivetkőzött, fenevadhoz hasonló szörnyeteg hallatlan módon sanyargatta az áldozatra szántakat: a legzordonabb havas és fagyos tél idején, eme csontvázakhoz hasonló, agyonzaklatott félholtakkal, a vár szükségletére megkívántató fát vágatta, s azt az illető helyiségekbe fel is kellett hordaniok; továbbá 40 öl mélységű kútból kellett a vizet meríteniök. Ha a szívtelen jezsuita még tovább ott marad, rövid időn halálra dolgoztatta volna őket.

Ha valaki e szerencsétlenek kiszabadításáért közbe meré magát vetni, megadta az árát. A fülekiek Bécsbe akarván menni, lelkészek kiszabadulását eszközlendők: Pozsonyban elfogták őket, börtönre vetették, s addig ki sem bocsátották, míg csak katolikusokká nem lettek. Hasonlón járt K e r e s k é n y i F e r e n c z a lévői követ is. C s i z m a d i a Ádámot, ki szintén Bécsbe akart utazni, Pápán a katonai parancsnok nem engedé elmenni; s így semmi baj sem érte.

E súlyos fogságuk ideje alatt is igen gyakran erőszakolták őket az aláírásra, gróf Nyári Ferencz is tett velők ilyen kísérletet, de ők állhatatosak, szilárdak maradtak.

Végre elérkezett az idő, hogy az annyiszor ígért gályákra indítsák; 1675-ik évi ápril 10-én szekerekre rakatván, Morvaország felé szállították őket.

Miként fentebb említők: Komárom várába húsz protestáns lelkészt szállítottak, ezek között csak egy volt helvét, a többi ágostai hitvallású. Útközben ezeket is kifoszták köntöseik- s pénzekből a katonák, ruháikat azután pénzen kellett visszaváltaniuk.

A komáromi révnél Drahosóczi András magyar származású várbeli kapitány, kiről minél kevesebb jót mondhatni, elég nyersen fogadta a szerencsétlen foglyokat, a várba kísértetvén őket, a hol bűzhödt börtönbe a török foglyokkal együtt elzaratván, eleinte kilencz, de csakhamar három krajczárt kaptak naponként.

Harmadnapra Drahosóczi szállására rendeltettek, midőn a katonatisztek faggatni s ijeszgetni kezdek őket:

az ágostai lelkészek engedni kezdtek, folyamodványt óhajtván a várparancsnokhoz benyújtani, hogy Kolonicsnál közvetítőjük, pártfogójuk legyen. De az egyetlen református lelkész K ö p e c z i B a l á z s ellenmondott evangélikus ügypártjainak, szilárd kitartásra buzdítván a többi; a miért rögtön török vasra verték, a többi lelkészekről elkülöníték, s öt álló hónapig egyes börtönre kárhoztatva hevert. Azonban az ellágyult ágostai lelkészek is vasra verve aljas munkára hajtottak.

Kirhofer kapott a kedvező alkalmon, rögtön irt Kolonicsnak és Szelepcsényinek az ágostai lelkészek nyilatkozatáról, kik, miután a szerencsétlen folyamodókat ganaj-hányás- és hordással, valamint más alávaló s lealázó munkával négy hónapon át gyötörték volna, azt adák válaszul: hogy most csak azon föltét alatt nyernek kegyelmet, ha római vallásra kitérnek. A válasz lesújtó volt ugyan, de gyengéknek érezvén magukat e pokoli kínszások elviselésére, 17 szláv lelkész a kitérésre határozta el magát, ebbeli szándékukat azonban K ö p e c z i B a l á z s s z a l t u d a t n i n e m m e r t é k .

Midőn Kirhofer írásba foglalt nyilatkozásukat vévé, örömeben megcsókolá a levelet, Kolonicsot és Szelepcsényit értesíté, kik csakhamar intézkedtek a lélek-vásárlás felett, s az ottani barát által az ágostai lelkészekkel hitüket megtagadtván, meg kellett esküdniök, hogy fejük vesztese alatt, soha vissza nem térnek egyházuk kebelébe. Minek jutalmául fejenként 50, 30 és 24 forintot kaptak, azonfelül egy-egy olvasót és keresztet nyomott kezökbe a barát, ki őket néhány napon át imára oktatván, Lipótvárába vitték, hogy az ottani protestáns fogoly lelkészeknek mutogassák; ekként remélvén azokat is a római anyaszentegyház kebelébe terelni. Hanem nagyon csalódtak, mert a kitért lelkészek szenvedő társaik előtt keserves sirásra fakadván, átkozták a perczet, melyben eltévélyedtek, mondván, hogy inkább rohadtak volna el a börtönben. Mely” őszinte vallomás a lipótvári foglyokat még inkább megedzé szilárd elhatározottságukban.

Azon három protestáns lelkész, kiket meg nem ingathattak, a legnagyobb kínszának lőn kitéve: naponként sánczot ásattak, követ hordattak, utcát sepretek s árnyékszéket tisztítottak velök, mely aljas munkára ezelőtt a török rabokat s a cigányokat kárhoztatták. Senkitől semmit nem volt szabad elvenniük, legfeljebb, ha a földet targonzázták, a jó lelkű nők lopva odadoblak nekik egy pár fillért. A komáromi lakosok

gyakran küldtek eledelt a foglyok számára, de azt a katonák mindjárt a várkapuban megették.

A magyar szárazzású Drahosóczi kapitány igen kegyetlenül bánt velők, mígnem 1675. márczius 10-én Lipótvárba szállították őket, a többi ott szenvedő társaikhoz.

Midőn 1674. május 30-án a 250 protestáns lelkész fejére a rendkívüli bíróság a halált kimondá; Szelepcsényi érsek hatot, névszerint: N é m e t i I s t v á n t, F a r k a s d i D á n i e l t, G ö m ö r i K a n t a P á l t, V e r e s m a r t i T a m á s t, S z a t m á r i I s t v á n t és N é m e t i G y ö r g y ö t Eberhardra, saját várába vitetvén, folytonos súlyos munkával kínoztatta őket.

Azonban az úrnak ezen méltatlan szolgája, kit a királyi kegy az ország római vallású papság s egyház fejévé, fő-áldor-nagygyá tön, a legundokabb, vérlázító kegyetlenségre vetemedett, s nem átalotta a hóhér tisztét átalvenni, és sajátkezüleg gyilkolni az ártatlan s nálánál lélek-tisztaság- s nagyságban ezer fokkal magasabban álló egyéneket, az úrnak buzgó s hű szolgálait, Ugyanis, midőn vallásukat elhagyni kényszerűé őket s arra hajolni nem akarnának: mintegy megdühödt vad, csákányt s pörölyt ragadván, csontjaikat zúzta össze; minek folytán N é m e t i I s t v á n veszprémmegyei nyárádi lelkész karját holtanapjáig felkötve hordozta.

Ha pedig az érseknek vendégei voltak: a szerencsétlen foglyokat éttermébe rendelvén, háta mögé állíttatta, aljas, piszkos szavakkal illetve, gúnyolta, szemközt pökdöste, s azonfelül szolgálival pökdöstette, azután súlyos munkára hajtotta, vendégseregével együtt utánok menvén, úgy megdolgoztatta őket, hogy tenyerükből a vér folyott,

S mindezt oly egyén tette, ki isteni imádást kívánt, ki ha az utczára lépett, azt kívánta, hogy a nép porba boruljon előtte, s ő azután vérbe áztatott bűnös kezeivel áldást szórt a tömegre. Vájjon van-e foganata az ily áldásnak?

V e r e s m a r t i T a m á s serkedi iskolamester végre el-unván a hóhérolást, megszökött, azonban elfogták és a rozoki várba hurczolták, hol az érsek addig verette s kínoztatta, mígnem vallását megtagadván, katolikussá lett. Szatmári István tapolczafői lelkész szóval ugyan megtagadá vallását, de hazatérvén, ismét reformátussá lett s hivatalát holtanapjáig viselte. G ö m ö r i K a n t a P á l szintén szerencsésen megme-

nekült s hivatalát elfoglalta. Farkasdi Dániel, Németi György és István hasonlóképen megszöktek s szerencsésen hazatértek.

Lipótvárában 39 protestáns lelkész sínlődött a legkegyetlenebb fogságban, még pedig név szerint: Kaposi István, Káinai Péter, Harsányi István, Otrókocsi Flóris Ferencz, Jablonczai János, Krasznai Mihály, Fileki István, Huszti Mihály, Simoni Péter, Szalánczi (vagy Szalóczi) Mihály, Komáromi István, Körmöndi György, Szecsei János, Alistoli (vagy Aliastali) György, Somodi János, Szilvási István, Újvári János, Szentpéteri Márton, Szodai András, Kóródi János, Kocsi Bálint, Szentmiklósi János esperest, Niklecz Samu, Niklecz Boldizsár, Gócs Mihály, Masari Dániel, Illyés Gergely, Turóczy András, Lepőmnus Miklós, Tinkovics János, Borhidai Miklós, Stuller Tamás, Paulovics Mihály, Masniczi Tóbiás, Simonidesz János, és Földvári János. Ezek között 22 helvét, 17 ágostai hitvallású. Voltak még több ágostai vallású lelkészek is, kik Földvári Jánossal együtt katolikusokká lettek.

A fent elősoroltak 1671-ik évi június 3-án és 7-én Lipótvárba szállítván, kiket Kélio Miklós jezsuita és egy protestánsból katolikussá lett svécziai báró reá akarván a hitszakadásra venni, de sikereden.

Másnap a szívtelen, kegyetlenségéről elhírhedt Kélio jezsuita mindnyáját vasra vereté, korkülönség nélkül bűzhödt börtönbe záratás naponként a legsúlyosabb s legaljasabb munkával terhelé őket, úgymint: saját börtönöket újonnan ásatta, árnyékszéket tisztíttatott velők a leglankasztóbb kutyahőben, úgy hogy az egész vár dögleletes léggel telt meg; sán ezot ástak a vár körül, meszet kevertek; s ha egyéb dolgot nem tudtak nekik adni, gabnát rostáltattak, s a portól, fereg-től tisztíttatták velők, a templom s paplak sáros udvarát fővénnyel töltették meg; a vár körüli töltést meghordatták, s ha már a munka elfogyott: újra széthányatták velők. Néha oly szoros föld alatti üregekbe kellett a földet targonczázniok, hogy a lábukra vert súlyos bilincs miatt összerogytak, A vár

utczáit, kivált ünnepeken át télen-nyáron velők seper-tették.

Addig míg ezen tisztelt férfiak a súlyos munka alatt görnyedeztek: a tolvaj, haramia s gyilkos rabokat kényelmesen pihenni engedték.

Így kínozták a protestáns vallás nagylelkű bajnokait hajnaltól sötét éjeiig naponként, s ha a jezsuiták engedelmel nélkül börtöneikbe pihenni mentek, onnan is kiűzték őket, úgy hogy a földhöz hasonló, nekik odadobott fekete prófontot sem ehették meg nyugodtan.

Börtönőreik s munka melletti felügyelőik eleinte katonák voltak; kiket a jezsuiták pénzen bérelték fel a kegyetlenségre, úgyannyira, hogy összefon vizes kötéllel, bottal s fegyver agyával ütötték-verték a fogoly lelkészeket. De a katonák csakhamar eliszonyodtak ez embertelen bánásmódtól, szelídebben kezdtek a foglyokkal bánni; ekkor a jezsuiták egy Károly nevű durva felügyelőt rendeltek melléjük, a ki a lelkészek nyugodt méltósággal viselt türelmük folytán szintén magába szállott, s a kegyetlenséggel felhagyott.

Ezt megtudván Kolonics: a vadságáról s szívtelenségéről elírheht lipótvári sánta iskolamestert, Bene J á n o s t rendelte melléjük ostorul, a ki még Szelepcsényi érsekkel is vetelkedett a kegyetlenségben, a szegény lelkészeket éhezette, verte s ütötte oly annyira, hogy már a megsemmisülésnek néztek elébe.

Mindamellet a halálra zaklatott foglyok 1674. évi december 3-tól 1675. január 4-ig egy kissé megpihentek, azalatt tudniillik, míg a vérszomjas Kélio jezsuita távol volt Lipótváráról,

Hazaérkezvén Kélio, újra hozzáfogott a foglyok kínzásához, úgymint: minden ruhájokból kivetközteté s csaknem meztelenül hagyá őket; az őrizetökre rendelt katonáknak oly utasítást adott, hogy, ha valamit hozatni akarnak, szívesen elmenjenek, de azt magok költsék el. K o c s i B á l i n t n a k egy jó lelkű nő a börtönbe egy kis vajat és hagymát bedobott, melyet, midőn meg akará enni, észrevették s a szájából kirántották. S i m o n J á n o s n a k, munkaközben szintén egy nő néhány hagymát vetett oda; ezt a jezsuiták az ablakból észrevették, mind S i m o n t, mind pedig a szegény asszonyt kegyetlenül megverették. Ismét más alkalommal az ablakból lesvén, meglátták, hogy egy pórő a foglyok mellett elhaladván, egy kis sült húst és kenyeret dobott nekik; a nőt elfogták s zordon tél idején két óra hosszáig a legfeszettebb nők pelengérijén ve-

rették. De még szomjúsággal is gyötörték a szerencsétleneket, vizet sem kaptak a katonáktól, bár mint rimánkodtak is.

Kélio jezsuita a foglyok számára küldött pénznek nagyobb részét elorozta, egy részét a katonáknak s a foglyok hóhérának, Bene János sánta iskolamesternek adta.

Börtönök olyan volt, a melyet a vad tatárok- vagy mongoloknál feltalálni sem lehetett: bűzhödtt, sáros, tele béka-, kígyóval s mindennemű undok féreggel; nyáron a nagy hő, télen át a hideg miatt kiállhatlan helyiség levén, úgy hogy a megfagyástól megóvják magokat: egymás hátára feküdtek, vagy pedig, miként oktalan állatok, a szemétdombokba ásták magokat. A kik az ablakhoz közelfeküdtek, azoknak a jezsuiták által felbérelt embertelen őrizők, szakállukat, hajukat s testüket fellobbantott lőporral pörzsölték.

S miután ennyi testi kínzások daczára is állhatatosak maradtak az Urnak ezen kiválasztott szolgálói: a jezsuiták figyelme lelki kínzásukra is kiterjedt. Minden nap misére menni erőltették őket. Természetes, hogy a protestáns lelkészek ennek ünnepelesen ellene szegültek, midőn azután a legkegyetlenebb veréssel kényszerítették a katolikus templomba menni. Ott újra letérdelni s a keresztet csókolni erőszakoltattak, a mit, midőn teljesíteni vonakodtak, össze-vissza verték őket, úgy hogy az egész isteni tisztelet alatt e botrány meg nem szűnt, a katolikus hívek nagy fájdalmára, kik a szerencsétlenek sorsa feletti részvétüket hangos zokogásban nyilvánították.

Ily kínzás pedig napirenden volt. Midőn Loyola Ignác (a ki inkább törte volna ki a nyakát, mint a lábát) a jezsuitarend alapító nevenapján ismét a katolikus templomba menni kényszerítették őket, ennek határozottan ellenszegültek; ekkor a kegyetlen jezsuita Kélio, egy katona kezéből kiragadá az alabárdot, s a protestáns lelkészeket agyba-főbe verte; a dühös jezsuitát két fanatizált olasz tiszt is segíté a szerencsétlenek kínzásában. Masniczi Tóbiás s Paulovicz Mihály lelkészt egészen az oltárig hurczolták. A vérszomjas Kélio Turóczi András és Szilvási István elaggult,erőtlen lelkészeket megfogatta s a templomba hurczoltatta, kik az egész mise alatt a kövezeten feküdtek, s társaik úgy vitték azután karjaikon e félholt öregeket börtöneikbe vissza. A többieket a hóhérnál alábbvaló Kélio jezsuita összevisszaverte, s tán halálra ütötte volna, ha egy z e u l e r Ádám nevű vén jezsuita kérelmeivel nem engesztelte volna e fenevadat.

Valahányszor a katolikus pap a beteghez nyakában az

áldozni való ostyával ment, s a fogoly lelkészek künt dolgoztak: az örök a jezsuiták meghagyásából mindannyiszor térdre esni kényszeríték a protestáns lelkészeket; a mit, minthogy vallásuk szabályai ellen levén, természetes, hogy nem teljesíték. De mindannyiszor keservesen meglakoltak érette. Ily alkalommal egyszer a gyilkos Kélio addig verette Masári Dánielt és Kórodi Jánost, míg nem a földre omolván, a dárda nyele is összetörött rajtuk. Harsányi Istvánt, Alistali Györgyöt karddal sebesítette meg, Kocsi Bálintot tüzes fáklyával ütötte; valamint Harsányi Istvánt és Szilvási Istvánt egy német-karddal addig ütötte-verte, míg nem a vas eltörött s Harsányi 2 óránál tovább félholtan feküdt.

1675. február hóban Kélio lakától a beteg szállásáig vitte a pap az áldozni való ostyát (a venerabilét), Bene János a sánta iskolamester a künt evő foglyoknak azt kiáltá: „omoljatok térdre s imádjátok az erre menő istent.” S midőn a protestáns lelkészek szavát nem fogadták, nekik rohant egy arra betanított durva katonával együtt s kegyetlenül elverték őket, Illyés Gergely hetven éves lelkésznek a fejét bezúzta. Ép akkor ment arra az ezredes titkára, mondván a szívtelen hóhérnak: „hát neked ki adta e hatalmat, te sánta eb, hogy az ártatlanoakat így kínozzad, hát nem látod: milyen elnyomorodottak?” A sánta porkoláb azt adá válaszul: „hát miért nem imádják az istent?” Monda Paulovicz lelkész: „imádjad te a tiédet, mi pedig a magunkét.” E szavakra oly dühbe jött a sánta Belzebub, hogy Paulovicznak neki rohanván, a karját eltörte, s a szegény lelkész vérözöntől elborítva, hóhérának monda: „menj el és mond Kélio jezsuitának, hogy áldozata véres, melyet ma Pilátus módjára ártatlan vérral elegyíté.” Ezt a várban levő rimaszombati emberek is látták, de szólni nem mertek, reszketvén a jezsuiták boszújától.

A várparancsnok is szintoly kegyetlen volt, mint a Kélio jezsuita; a szegény foglyokat rugdosta, katonáival félholtra verette; így például Szent péteri Mártont, azért, mert nejeinek irt és Steiler Tamást, mert egy jó barátjától levelet kapott, az utcán lehúzatta, megverette, sőt maga is hajánál fogva a földre rántotta, összerugdosta s egyesbörtönbe záratta.

Végre mindenükből kifosztván, csaknem mezítelen hagyták őket, mindenütt pénzt keresvén náluk. A jó lelkű emberek által számukra küldött pénzen Kélio a katonákkal osztozott, megmaradt részéből pedig egy oltárt állítottak fel Lipótvár templomában, melyet azután maga Kolonics fölszentelt, s onnan szórta az áldást a hívekre.

Midőn végre sem a kegyetlen kínzás, sem Kolonics, sem pedig Sámbar híres térítő jezsuita a protestáns lelkészek szilárdságán kifogni képtelenek levén, gályarabságra őket küldeni elhatározzák.

1675-ik évi márczius 11-én este egy titkos ajtón Lipót-várából 36 prot. lelkészt, kettőt, kik aggkoruk s kiállott nyomorgatásuk miatt végképen elerőtlenedtek, a börtönben hagyván, G a m a n n e r G y ö r g y kapitánynak átadván, útnak indították. Morvaországban Magyar Kenyér (Ungarisch Brod) városnál egy r. katolikus plébános elébök ment, sajnálkozván felettök, kenyérral és serrel megvendégelte őket. Az ostrovai fogadóban ismét egy kath. plébános serrel s vigasztaló szavaival üdíté fel a szerencsétleneket.

A legközelebbi állomáson ismét egy kath. plébános ment elébök, a beszálló helyen megvendégelő őket, mondván, hogy protestáns tudósok könyveit ugyan eddig nagy szorgalommal olvasá, de vallásukbeli embert még soha sem látott, sajnálatát s részvétét fejezván ki a lelkészek siralmas helyzete felett. Továbbá kíváncsian tudakozván tőlük azon alapelveket, melyek a protestánsokat a római egyháztól való elszakadásra unszolják. A lelkészek eleinte vonakodtak, de a plébános őszinte kérésének engedve, elmondák, hogy a pápát a szentírás ellen egyház fejének nem hiszik stb. Mire a plébános azt adá válaszul, hogy ennek elhívésére nem tűzzel, vassal és börtönnel, hanem isten igéjével kellene a lelkeket hajtani.

Márczius 25-én az eddig Berencsvárában sínlődő foglyokat is odaszállították, kik a leírhatlan nyomor közepette örömkönyükre fakadtak, egymás állhatatosságán örvendvén, további szilárd kitartásra buzdíták egymást, de annyira elsatnyultak s kiasztak a borzasztó szenvedések súlya alatt, hogy alig ismert egyik a másikára.

A fedezet parancsnoka kérdé a foglyokat: akarnak-e szekereket fogadni tovaszállításukra? Erre azonban képtelenek levén, minthogy a mi kevés pénzük volt is, attól Kolonics meghagyása folytán a jezsuiták s öreik kifoszták, tehát vasraverten gyalog hajtották őket sárban, vízben és fagyban, a szívtelen katonáktól döfölve, taszigálva s botütlegelve azért, mert kiéhezve s elcsigázottan menni nem bírtak, kivált az elaggult lelkészek. A nép, mely e szívrepesztő látványt szemlélte, hangos zokogásra fakadt, de segíteni nem volt szabad rajtuk.

Midőn éjjél után egy fogadóhoz értek, a tikkadt s éhségtől elgyötrött foglyok a kapitánynak rimáncodtak: vétetné le

legalább egyik lábukról a bilincset, s a számukra kiszabott kenyeret osztatná ki. De egyik óhajtásuk sem teljesült, sőt a kért kenyérre nézve azt adá válaszul, hogy ezután semmit sem kapnak enni, s ő nem gondol vele, ha mind éhen meghalnak is.

Másnap két mértföldet kellett gyalogolniuk, s midőn már menni képtelenek lőnek: füllábukat a vasból kivették. A Mura folyónál egy fogadóba zárván, a katonák ismét kegyetlen veréssel illették őket, itt hajót fogadtattak velők tíz forintért, de ez oly szűk volt, hogy alig férhettek bele, mely alkalommal Otrókosi Ferencznek és Masári Dánielnek a fejét egy Maximilián nevű káplár bezúzta.

Grácban az embertelen fogadás, a kapitány engedelméből, a szegény foglyokat mindenükből kifosztotta.

Laibachban ismét óra hosszáig éhen és szomjan ültek az utcán, a bámész nép, sőt a barátok is megszáván őket, titkon eledelt nyújtottak nekik, mert a Kolonics által felbérelt kapitány szigorún megtiltá: nehogy bárkitől valamit elvenni merészeljenek. A jezsuiták hozzájok sompolyogtak, de csak azért, hogy gyötörjék s kínozzák őket, míg Triestbe értek, nyomorúságuk tetőfokra hágott, Lábbelijök a hegyes köveken és fagyon végkép leszakadt, s azt megcsináltatni nem volt szabad; a vér annyira folyt sebeikből, hogy az utat pirosra festették; orvosi segélyt nem volt szabad igénybe venniök, hanem a kegyetlen kapitány odautalta őket, hogy a bilincset kövel verjék le egymás lábáról, mely műtét által még inkább elnyomorították tagjaikat.

Triestben a városon kívül egy ronda istállóba hajtották őket, a hol legalább kipihenni reméltek, azonban alig heveredtek le, midőn Gamanner György kapitány több tiszt társaságában hozzájok menván, a még testükről lecsüggő inkább elfoszlott rongy, mintsem ruhának mondható darabokat letépeté róluk, s annyira kutató a pénzt nálok, hogy a legszemérmetlenebb eljárásra vetemedett, Ezekután bajszukat és szakállukat leberetváltatá, mire Nikléczi Samu e szavakra fakadt: „vegyétek el azt is, a mit a természet adott.”

Itt találtak a szerencsétlenek legelőször embertelen népre, mely látván a foglyok kegyetlen kínzását, gúnyos s kárörvendő szavakkal keseríté őket. Ez is a jezsuiták műve volt, kik a népet fanatizálták.

Heted napra mindnyájokat besorozni s katona egyenruhába akarták öltöztetni. Ennek mindnyájan ellenszegültek

mely alkalommal a szívtelen kapitány Füleki Istvánt összerugdosta s a katonák által megverette, ismét a ronda istállóba záratván őket, három napig semmi enni valót sem adatott, mindamellett a jobb szívű katonák titkon egy-egy darab kenyeret nyújtottak nekik.

Április 8-án egy hajó fenekére szállították őket, hol a hajószemétből, kivált pedig Miskolczi Mihály rohadásba esett lábából keletkezett kiállhatlan bűz oly dögleletesse tévé a léget, hogy alig bírták kiállani, azonfelül a ruhaféreg sokaságától egy percnyi nyugalomuk sem volt. Itt egy kis kétszersültet, egy kanál rist, egy darabka sajtot, s egy-egy pohár bort is kaptak, mint mondják: egy jezsuita közbenjárása folytán. (Tehát azok között is találkozott olyan, kinek szívéből nem halt ki minden emberi érzés).

Midőn Pescarába érkeztek, Kóródi Jánost vállukon, Miskolczi Mihályt pedig pokróczba takarva, félholtan kellett vinniök. De a bámulatukra odacsődült nép nem szánta, hanem gúnyolta, az embertelen Ploss Maximilián káplár pedig ütötte, verte őket,

Ettől fogva három réz fillért kaptak napjára, melynek árán három darab kenyeret lehetett venni.

Teate városában börtönbe zárva, semmi eledelt sem kaptak, úgy hogy kétségbeesésükben az odavaló püspökhöz egy barátot küldtek kérelemmel. A püspök azonnal küldött számukra enni valót, úgymint egy bárányt s néhány kenyeret.

A jezsuiták mindenütt meglátogatták őket, de csak kínzásukra. Az olasz nép pedig nigromontán, ördögös és török nevet adván nekik, nem hitte, hogy keresztények mindaddig, míg csak a „hiszek egy istent” el nem mondák előttük.

Már Teate városában hat közülök annyira elnyomorodott, hogy tovább nem szállíthatták őket, kettőt pedig: Sélyei Istvánt és Illyés Gergelyt számárra ültetvén, hajtották, kiket, mindkettő erőtlen agg ember levén, társaik két felül támogatják, mert már ülni sem bírtak, s midőn egy szoroson áthaladtak volna, minthogy a foglyoknak félkézzel a bilincset kellett fogni, az öreg Illyést nem támogathatván, a számárról lezuhant s mindjárt szörnyet halt, A katonák a halott rongyos öltönyét letépvén, az út mellett eltemetetlen hagyák.

Kocsi Bálint mint fogolytársai között legerőteljesebb fiatal ember, hogy idősb lelkéztársait a katonák ütlegeitől megóvja, mindig hátul ment, minthogy rendesen a hátulmenőket ütötték verték.

A kegyetlen Ploss Max. káplár, mivel a számár, melyen Sélyei István ült, sebesen nem akart menni, a rajta ülőt úgy összetörte, hogy a vér patakként omlott belőle.

Három fogoly nem állhatván tovább a kínzást, elszökött; ezáltal azonban csak a többi hátramaradt társaik sorsát súlyosították.

Capra Cottarában nagy könyörgéssel reávették a parancsnokot, hogy a vasat vétesse le lábaikról, melyet azután derekuk- s nyakukon kellett viselniük.

Midőn Capuában az éhségtől kényszerítve, alamizsnát koldultak, de a vakbuzgó olasz katolikus nép azt felelé: ők csak kereszténynek, nem pedig eretneknek adnak alamizsnát. Itten Gócs Mihály, a kegyetlen kínzás alatt összerogyván, mielőtt lelkét kiadta volna, hű társaitól búcsút véve, állhatatoságra inté őket.

Midőn az áldozatra szántakat útnak indították, 41-en voltak, de csak 30-at szállíthattak le Nápolyba, mert hat elnyomorodott foglyot Teatéban hagytak hátra, három elszökött, kettő pedig kiadta lelkét a pokoli kínzás alatt.

Május 8-án leszedték a bilincset róluk, hajukat lenyírták, a gályákra hurczolták, s vaslánczczal csatolták őket a hajókhoz.

A szívtelen emberkereskedők minden fogolyért 50 aranyat tettek le fejenként, s 1675. május 9-én a rabszolgák lajstromába iktatták, megbélyegezték s több gályákra osztották szélyel őket szerencsen, török és német rabszolgák társaságába.

Midőn megvásárolták s az olasz tiszték átvették őket, azt kérdezek: mit csináljanak velők, hiszen csak csont és bőr van rajtuk? Annyira el voltak kínozva s csigázva.

Midőn már mint lelánczolt gályarabok az éhség- s szomjúságtól gyötörtetve hevernének, nagy álmélkodva hallák, hogy a nápolyi király az érettök járó s még hátramaradt 2600 tallért nem akarván letenni, a német tiszték a gályákból kihurczolni s mind agyonlőni akarják őket, Mindamellet az akkori nápolyi alkirály Alvarez Péter megtartván őket, a hátralék összeget lefizette.

A szerencsétlen lelkészeknek az itt kiállott nyomoruk leírhatlan. Egy kis kétszersült s víznél egyéb táplálékot nem nyújtottak nekik, a mellett ember erejét meghaladó munkára hajtották, ütötték, verték, rugdosták, gúnyolták őket, s mindig

jezsuitákkal voltak körülvéve, kik egyre azon undorító kérdéssel ostromolták: „hiszitek-e a pápát?” Igen ám, hitték ők a pápát, de nem csalhatlannak, hanem megtestesült eleven ördögnek, a ki döfőlő szarvait gyémántos arany tiara alá rejti.

A többi közönséges rab a kézi munkát értvén, tűrhetőbb sorsban részesült, mert üres óráiban néhány fillért kereshetett, míg ellenben a magyar protestáns lelkészek mint tudományos férfiak, semmi máshoz nem értvén, az ínség martalékai lőnek.

E helyt méltán alkalmazhatni eme vallásos kifejezést, hogy *m e g f o g h a l l a n o k a v é g z e t ú t a i*. A foglyok ezen rettentő kínos, kétségbeesett helyzetében, ezen a protestantizmustól nemcsak idegenkedő, sőt attól irtódzó vakbuzgó pápista nép közepett, az ég két nemtőt küldött sorsuk enyhítésére és szabadulásukra, kik mintegy átihtelve egy magasztos égi érzettől, az egész világtól elhagyatott szerencsétlen gályarabokat felkeresek és vigasz talák.

Ezen két nagylelkű férfiú, kiknek nevei a történelemben aranybetűkkel vannak följegyezve: *W e l c z Gy ő r g y* és *F ü l ö p* testvérek, hetenként egyszer küldtek enni a gályaraboknak s azonfelül pénzt adván nekik, nehogy éhen elveszsenek; sőt ruházattal is ellátták őket, s a felettök parancsnokoló olasz tiszteket ajándékokkal tömték, csakhogy a szerencsétlenekkel szelíden bánjanak.

Ez idegenek valóban megszegyeníték azon szívtelen magyar főpapokat, kik saját testvéreiket azért, mert az istent más modorban imádták mint ők, a földig letiporván, baromilag bántak velök, szabadságuktól, egyetlen földi boldogságuk- s kincsüktől, kedves övéektől megfosztván őket, halálra gyötörték és kínozták.

Volt még a két Welcz testvéren kívül egy hatalmas pártfogójuk a szerencsétlen gályarab lelkészeknek, ez a Velenczében lakó dr. *Z a f f i Miklós* patrícius volt, a ki valamennyi európai protestáns fejedelemhez írván, élénk színekkel vázoló a vértanuk méltatlan szenvedéseit, s mindent elkövetett Angolhon-, Holland-, Genuában, Erdélyben s Bécsben tartózkodó követségeknél kiszabadításukra nézve, sőt még pénzt is gyűjtött kiváltságukra.

De a szabadság órája távol volt még s hetet közülök: *Köpeczi Balázst*, *Bátorkeszi Istvánt*, *Krasznai Mihályt*, *Jablonczy Jánost*, *Masári Dánielt*, *Tinkovicz Jánost* és *Sedeni Istvánt* a francziák ellen Siciliába induló gályán elvittek. Ezek közül öt visszatért, de kettő: *Masári Dániel* és *Tinkovicz*

János testi ereje annyira megrongáltatott, hogy mindkettő elhalt.

Majd mindegyike valamely tetemes sérülést szenvedett a borzasztó fáradtságos s életveszélylyel járó munka miatt, s ha annak erőtlenségek folytán megfelelni képtelenek voltak, a legkegyetlenebb bántalmazás- s kínzásnak voltak kitéve.

Bármint működött is Welcz György Zaffi Miklóssal együtt a foglyok kiszabadításában, a jezsuitáktól függő, hatalmuktól féltő, a mellett feslett erkölcsű Alvarez alkirály nem akará őket szabadon bocsátani.

A nagylelkű Welcz tetemes pénzüsszeget ígért váltságdíj fejében, de mind hasztalan; végre csak az elaggult s teljesen elnyomorodott lelkészekért fejenként száz aranyat ajánlott; de a köszívű Alvarez ekkor sem volt hajlandó az ártatlanokat elbocsátani.

Azonban, midőn a zsarnok Alvarezt az alkirályságban Ferdinand Gioachim Marcliese de los Welcz felváltá, s Ruy ter Mihály a németalföldi tengernagy haj órájának közeledési hirtel is szárnyalt, a nemes lelkű Welcz mindent elkövetett.

1675-ik decemberén Haan János belga tengernagy is megérkezett Nápolyba, s azonnal Vireth Egyed nevű lelkészt küldé a foglyokhoz, hogy őket vigasztalná s kiszabadulásokban működnek. Hammel Bruininx Bécsben tartózkodó németalföldi követ is hathatósan közreműködött kiszabadításukban, míg végre az új alkirály a foglyok ügyét a nápolyi tanácsnak átadá, hogy tárgyalás alá venné s vizsgálná meg.

Welcz György a leghíresebb olasz jogtudort fogadta fel a protestáns lelkészek védelmére, mely végre sikerült is, a tanács ártatlanoknak nyilvánítván őket, szabadon bocsátatásukat ítéletileg kimondá.

Ez örömhírrrel Vandel Kornél hollandi tanácsnok és Welcz György személyesen siettek az oly sokat szenvedett foglyokhoz; sőt a siciliai alkirály Marchese de Villa Franca is mindent elkövetett megszabadulásukra.

Azonban még akkor sem bocsátották őket szabadon, hanem csakis febr. 11-én, midőn a hollandi hajóraj Nápolyhoz közeledett, az olasz tisztek hirtelen a gályából kimenni kényszeríték őket.

A megszabadult foglyok elébe Westhow Tódor, Vireth Egyed s számos hollandi tiszt sietett, kiket a belga

tengernagy küldött hozzájuk, saját vezéri hajójára vitetvén őket.

Míg a hollandi hajókhoz értek volna, a 46. 124, és 125-ik zsoldárt énekelték hálaérzetökben, s Haan János tengernagy által a leggyengédebben fogadtatván, ki őket örömeiben sorra ölelé, vigasztalá s megvendégelé. Másnap Ruyter Mihály által hasonló fogadtatásban részesültek.

Midőn a szerencsétleneket Magyarhonból Nápolyba gályarabságra szállították, miként fentebb is említők: hatan közülök a kegyetlen bánásmód s aggság miatt végkép elerőtlenedvén, úgymint Harsányi István, már elaggult s köszvényes, Kóródi János s Czeglédi Péter lábát a bilincs térdig elrongálta, Huszti Mihály és Szécsi János szintén agg emberek s a kinos fáradságtól végképen kimerülve levén, sem gyalog, sem szá máron ülve nem bírtak menni, Teate városában hagyattak egy ronda-istállóban, még pedig három napon át minden őrizet, de egyszersmind segély nélkül, mert az odavaló lakosság nemhogy szánakozott volna rajtuk, hanem irtózott tőlük, mint eretnekektől.

Egy éjjel az őrizetökre rendelt katonák közül egy közlegény, ki szintén protestáns vallású volt, titokban öt forintot adván nekik, állhatatosságra buzdítá a lelkészeket. A százados, kinek eddig felügyelete alá helyeztettek, szintén néhány forintot nyújtott nekik, mondván, ezután más kezére kerülnek, s attól tart, hogy majd éhen kell veszniök.

Ezután börtönbe hurczoltatván, az odacsődült nép egyre gúnyolá, keseríté őket, s egy Ferencz rendi szerzetes azt kérdé tőlük: „hisztek-e a pápába?” Kinek azt adák válaszul: „hiszszük, hogy a pápa Rómában lakik, de a pápában nem hihetünk, mert az apostoli hit tanaiban nem az áll, hogy hiszek a pápába, hanem: *h i s z e k e g y i s t e n b e .*”

Miskolczy Mihály s Kóródi János a végzetlen nyomort és kínzást tovább elviselni nem bírván, elhaltak, kiket csaknem félholt társaik a börtönből kivonszolván, eltakarították.

Az életben maradt négy fogoly lelkész kissé ugyan magához tért roncsolt egészségi állapotából, azonban majd hogy éhen el nem veszték, mert semmi ételmet sem kaptak, úgy annyira, hogy midőn a velük egy börtönbe zárt foglyok, kik egyről-egyig bélyegzett gonosztevők levén, jó ízűn falatoztak,

mohón lestek, hogy valamely eldobott kenyérhaj darabkát, szilva-, barack-magot, halcsontot, hagymaszárat s dinnyehajat a földről felkaphassanak s azzal gyötrő éhségüket csillapíthassák.

Végre küldött számukra az ég egy jóltevőt. Moro Jáczi ortonai jegyző, aki valamely elkövetett gyilkosságért közibük záratott, valódi atyjuk lett e percztől fogva, mert nemcsak hogy mindenét megosztotta velük, hanem ő adá nekik a tanácsot, hogy a helybeli püspökhöz s a barát gvárdiánhoz segélyért folyamodjanak.

A páter gvárdián személyesen meglátogató őket s olykor kenyeret és bort küldött számukra, valamint Angelo nevű kegyesrendi tanár is nemes szívűséget tanúsítván irántok, eleséggel és pénzzel segíté őket, A teatei püspök Rudolovicus Miklós sok kegyességet éreztetett velők, mindamellert szellemi haszonlesésből, tudtukra adván, hogy a katolikus vallásra leendő kitérésüket óhajtáná, s ezt végrehajtani több ízben megkísérté, s midőn a fogoly lelkészek szilárd állhatatosságáról meggyőződött, kegyét megvonta tőlük. A helybeli tanácshoz is folyamodtak, mely őket két hónapon át egy kis kenyérrel segélyezte.

A nagylelkű Welcz György Nápolyból küldött ugyan számukra bizonyos pénzösszeget, de azt a teatei tanács visszatartotta.

Végre Piccula osztrák százados orvosi vizsgálat alá helyezvén őket: a félholt H u s z t i M i h á l y t és S z e c s e i Istvánt ott hagyá, Czeglédi Péter s Harsányi István derekára pedig kötelet tétetvén, mint a barmokat, maga előtt hajtató Nápolyba, a hol az alkirályhoz menvén, jelenté, hogy ismét hozott két eladni való gályarabot, azonban nem kevés bosszúságára kellett értesülnie, hogy az ezekért járó díjt régen felvették a német tiszték, s Piccula semmit sem kapott.

Welcz György azonnal meglátogató és saját asztaláról táplálta őket, míg végre Ruyter Mihály belga tengernagy Nápolyba érkezvén, az alkirály a két fogoly lelkészt neki ajándékozá. Ezek is szintén, miként már előttük a többi sokat szenvedett társaik megszabadulván, hazájokba visszatértek, habár összeroncsolva testben, de lélekben végső lehelletökig szilárdak s erősek maradtak.

Íme a bűzhödt börtönben, éhséggel, szomjúsággal, súlyos munkával, kegyetlen veréssel, mindennemű kínzással gyötrött

s gályarabságra hurczolt 41 protestáns lelkésznek, példátlan kitarása, lelki ereje s nagysága.

Vájjon, ha a pápák történetét végig lapozzuk: hány ezen vértanukhoz hasonló jellemet találunk abban? Aligha egyet is. S nem mondhatni-e méltán, hogy a protestánsoknak is vannak vértanúik, kiknek szenvedésük s kínzásaik vérlázítók, s szellemi nagyságuk tiszteletre gerjesztő.

A vérengző Karaffa által kivégzett protestáns áldozatok.

Midőn a gályarabságból hazatért protestáns lelkészek hallatlan szenvedései köztudomássá lőnek, nemcsak a protestáns, hanem más hitfelekezetűek elégtelensége is nyílt önvédelmi harczban tört ki a zsarnok bécsi kormány ellen, mely kétségbevonhatlan tény, örült ennek, ekként remélvén a magyar nemzetet megsemmisíteni, a földszínéről eltörölni. S mind ez az álszenteskedő jezsuiták sugallatából történt.

Éhez járult még S p a n k a u, K o b b, S t r a l z o n d o é s Karaffa osztrák hadparancsnokok Magyarországon véghezvitt hajmeresztő kegyetlenségeik, mígnem a zaklatott nemzet fegyverhez nyúlni kényszerülvén, gr. Tökölyi Imre vezérlete alatt az elviselhetlen igát lerázni megkísérté.

Hiszen maga Tökölyi Imre is a jezsuiták által áldozatra szánt egyén volt, s arra, hogy az osztrák uralkodó ház ellen fegyvert fogjon, s élet-halálra harczoljan, a jezsuiták kényszeríték, miután mint a magyarországi egyik leghatalmasabb protestáns család egyetlen örököse arra volt kizemelve, hogy erőhatalommal a jezsuita zárdába hurczoltassék, s jezsuitának neveltessék fel. Azonban az alig 16 éves Tökölyi Imre bátor ellentállás után az ellenség körmei közül kisiklott, az akkori erdélyi fejedelemnél, a református Apafi Mihálynál oltalmat keresvén, összes nagy terjedelmű birtokait s vagyonát zsákmányul hagyá inkább, mint sem a gyűlölt jezsuita szerzet tagjává legyen, éveken át küzdött, mígnem hónától távol száműzetésben halt meg.

Tökölyi a változó szerencsével folytatott hosszas harcz alatt engesztelhetlen ellensége volt az oly sok gonoszat elhintő

jezsuitáknak, közeledtére minden városból és helyből futottak a páterek, úgy mint például Eperjesen a jezsuiták által a protestánsoktól elfoglalt kollégiumot, visszaadá előbbeni tulajdonosaiknak, bár igen rövid időre, mert azt újra hatalmukba kérték.

Ámde T ö k ö l y i harcza ismét új ürügyül szolgált a protestantizmus irtására, miként az ide szóról szóra iktatott Tökölyi leveléből kitűnik:

Pelsüczön 1686. évi jun. 30. tartott megyei közgyűlésen Tökölyi Imrének következő tartalmú levele olvastatott.

Emericus Tökölyi, princeps ac partium Hungariae Dominus. Nem kicsiny szívünk fájdalmával, s elménk felháborodásával halljuk: a fel s alá járó, promiscue mind a nemességet, mind az szegénységet, úgy a predicatori rendeket és oprimaló katonáknak, és másoknak is ugyan, de nevezetesebben Nyáradi, Szamosvári, Farkas János és Thakai Ferencz hadnagysága alatt lévőknak sokféle rettenetes excessusait; a kik templomokat felvernek, embereket különféle kínzásokkal, lábok szárának összetörésével és más kegyetlenségekkel bizonyos pénzbeli quantumokra sarczoltatnak; az predicatorokat haj okon, szakállokon fogva hurczolják, tagolják s verik; és minden egyéb kigondolható istentelenségeket is ullo sine respectu az ns Gömör vármegyében követtenek el; az mely istentelenségeket (a szívünk mind ezeken megesvén) reali cum effectu kívánjuk megorvosolni, és az olyan excedenseket az efféle inexorbitajitiáknak követésétől vereálni, rettenteni, mások példájokra minden kegyelem nélkül megbüntetni. Parancsoljuk fejedelmi auctoritásuiik szerint, a felett szádvári s krasznahorkai kapitányoknak, és mindenütt e tájon in ordinantiánkban lévő tiszteinknek, kik csak előttünk nevelendő becsületeket szeretik, és mi igaz hívünknek tartják magokat, a féle istentelenséget elkövető tolvajokat, minden utón, módon persequálják, incaptiválják és hogy másoknak is eleven példát mutassanak: adják mindjárt tiszteink értékekre, a nemes vármegye gyalogjainak is; adván szabad auctoritást: hogy az ilyeténekkel hasonlót kövessenek: miként ha tiszteink nekik állított auctoritással nem élnek, magok bűnhődnek személyekben az olyanokért. Datum in arcé Tokaini 3. Junii, anno 1686. Emer. Tökölyi.

Tehát a hazánkat előzőnlött császári hadak is fel lönek a jezsuiták által bujtogatva a protestánsok ellen.

S mily borzalommal emlékszünk vissza az Eperjesen felállított vértörvényszékre, hol a kegyetlen Karaffa Antal

osztrák tábornok a felföldi protestánsok legjobbjait a vérpadra hurczoltatván, a legborzasztóbb kínzással végezteté ki.

Tagadhatlan, hogy az eperjesi mézárszék (*Laniena eperiesiensis*) felállítása inkább politikai irányú volt, de ennek ürügye alatt ismét a protestantizmus kiirtásához fogtak, s a véritélet áldozatai kevés kivétellel, mind protestánsok voltak, még pedig e hitfelekezet előkelői s legbuzgóbbjai. Hogy mily undok szerepet vittek ez alkalommal is a jezsuiták, az alább előadottakból ki fog tűnni.

Az elítéltek, miként érintve volt, egy pár egyén kivételével, mind protestánsok voltak, de a börtönbe s a vérpadra hozzájuk vigasztalóul nem saját lelkészeket, hanem az utált jezsuitákat küldték, kik a vigaszszavak helyett őket a katholika vallásra leendő kitérésre erőszakolák, sőt annál is többre vetemedtek. Így például, *Periltzhof* páter *Czimmermann*nak azt ígéré, hogy ha katholikussá lesz, kegyelmet nyer. A szerencsétlen hitt, de csalódott, mert azért halálra ítélték; a vérpadon ismét protestáns vallásra tért s a jezsuitát elűzé magától. *Czimmermann*nak előbb kezét, azután fejét vágta le a hóhér.

*Weber Frigyes*t szintén *Periltzhof* páter hasonló módon rászedte: kegyelmet ígervén neki, ha önként vall s katholikussá lesz. Ez is kelepczébe került, saját testvérét elázttatván, vérpadra vitte, katholizált, s mégis a hóhérnak adatott át s lefejeztetett.

Egy azonkori kezemnél levő okirat 38 protestáns egyént sorol elő, kiket *Karaffa* elfogatván, az eperjesi vérbírótság elé állított.

† 1. *Czimmermann zsigmoncl*, az eperjesi evangélikus iskola felügyelője, ki a fennebb emiített módon kivégeztetett.

† 2. *Weber Frigyes* Eperjesváros tanácsnoka, lenyakaztatott.

† 3. *Fleischer hacker György*, nemes származású, lefejeztetett.

† 4. *Rauscher Gáspár* eperjesi kereskedő, kínpadra vonatott, s annak daczára, hogy mit sem vallott, jobb karját és fejét levágta a hóhér, s hulláját a bitófára függeszté.

† 5. *Schönenleben György*, nemes tanácsnok, lefejeztetett.

† 6. *Baranyai György*, eperjesi nemes tanácsnok s a protestáns gymnasium felügyelője, a kínpadra vonatván, tag-

jait kificzamították, az ügynevezet tspanyol csizmával kínozták, s daczára annak, hogy mitsem vallott, felnégyelve a bitófára függesztetett.

† 7. Schwarcz János protestáns lelkész elfogatott, de megszabadult.

† 8. Keczer András, régi előkelő család sarjadéka, a ki néhány országgyűlésen a magyar szabadság ügyét hathatósan védte, 64 éves aggastyán, kínpadra vonatott, hat óra hosszáig a legborzasztóbban gyötörték, s midőn végre félholtan ledobták, a hóhér neje enyhítő irt rakott sebeire és érzékenyen megszíratta, de a résztvevő nőt durván elutasították a poroslók. Ez a hozzá tolakodó jezsuitát elutasítván magától, a protestáns lelkészt, Lipóczyt hívatta magához, ki előtt ártatlanságát elmondá s a bírákhoz küldé, de a bírák nem merték figyelembe venni Keczer mentségét, a Karaffától való félelem miatt, hanem halálra ítélték, feje vétetett, felnégyeltetett, s midőn szétdarabolt teste a vérpadon hevert, azt az ebek elkapdosván, a városban szerteszélyel hurczolták, miként ez a mézsárszéken történni szokott.

† 9. Keczer Gábor a fennebb érintett András fia, alig 30 éves férfiú, lefejeztetett.

† 10. Sárossy Márton 25 éves nemes ifjú, lenyakzatott.

† 11. Szirmay Miklós gazdag nemes ur, elfogatott, azonban kegyelmet nyervén, kiszabadult, nagy váltságdíj mellett.

† 12. Nagydai Székely János, kínpadra vonatván, lefejeztetett.

† 13. Budetini gróf Szúnyog, tízezer tallér lefizetése után szabadon bocsáttatott.

† 14. Szesnyiczky, a fennebb nevezett grófnak jószágkormányzója, azzal együtt kiszabadult — pénzért,

† 15. Otlik György elfogatott, de kiszabadult -pénzért.

† 16. Özvegy Osztrozits bárónő elfogatott, de 10,000 tallér lefizetése után szabadon bocsátotta Karaffa.

† 17. Kálmáncsay csak ekként maradt életben, hogy Karaffának mindent hazudni ígért.

† 18. Radvánszky György, a ma is Zólyom megyében élő előkelő régi család őse elfogatott; a kínpadra vontolták s több óra hosszáig hóhérolták; protestáns lelkészt óhajtván, hozzá nem bocsátották; s midőn a börtönben lelkét kiadá, a vérpadra hurczolták, előbb kezeit és fejét levágván,

testét darabokra aprították, mitől maga a hóhér is irtódzott, végre hullája darabjait a bitófára akgtták.

† 19. **Bezegh György**, Tökolyi Imre tanácsosa, öt óra hosszáig kínoztatott, testét tüzes vassal csipkedték, hét heti börtönzés után felnégyletetett, s testrészei a bitófára szegeztettek.

† 20. **Roth János**t a kínpadra hurczolták, végre sok gyötörtetés után 10,000 tallér lefizetés után szabadon bocsátotta a főhóhér — Karaffa.

† 21. **Radvánszky János**, a kivégzett Radvánszky Györgynek 18 éves fia, elfogatott, keményen vallatták, kínpadal ijesztették, míg végre szabadon bocsáttatván, összes birtokait lefoglalták, melyeket csak 10 év múlva sikerült visszanyernie, úgy, hogy a bécsi ministerek között ezer aranyat kiosztott. — Midőn a fogságból kiszabadult, özvegy **Szinyei-Merzse-Keczer Klára**hoz ment, kérvén tőle segílyt, hogy kivégzett atya tetemeit az akasztófáról ellophassa. A nemes hölgy saját két fiát s három szolgálját adván mellé, a kik éjnek idején azt végre is hajták, a hálás gyermek vértanú atyjának tetemeit sajátkezüleg a bitófáról levette, s a főt a szöggel együtt, melylyel oda volt szögezve, Rádványba vitte, a test többi részét Szinyén a torony aljába takaríttatá el, a szeget pedig ereklye gyanánt megőrzé.

† 22. **Palásthy Gábor**, hontmegyei származású, Tökölyinek volt tábornoka, elfogatott, s midőn útközben a fedezetére rendelt katonák leitták magokat, szolgálínak monda: „megszökhetnem, de mivel ártatlan vagyok, nem teszem.” — Eperjesen a kínpadra vonszolák, s midőn szemérem tagjába tüzes drótot szúrtak, mindent vallott, a mit csak kívántak a borzasztó kízás alatt. Ezt is a hóhér felnégylelé s testrészeit a bitófára akgtatá.

† 23. **Jelenik András**t elfogták, de később szabadon bocsátották.

† 24. **Raksányi János** turóczmegyei prot. nemes elfogták, de szabadon bocsátották.

† 25. **Nagymihályi László** zemplénmegyei nemes, szintén szabadon bocsáttatott.

† 26. **Fejdavid**, Kassa városának bíróját, a templomból kihivatván, elfogták, Eperjesre hurczolták, s a kínpadon testét annyira összeégették, hogy sebeiben férgek támadván, elrohadt és meghalt. Karaffa a börtönben 7 napig heverő bűzhödtt testét, kocsira tétetvén, Kassára szállíttatá, s ott a főtéren

felnégyelteié, azután darabokra szakgatva négy bitófára akasztották.

27. Guth Zsigmond, 12 év óta világtalan agg, elfogatott; a kínpadra vonszolták, de kinzani még sem mervén, halálra ítélték; ezt azonban Fischer Mihály administrator a haláltól megmenté.

† 28. Feldmayer Simon, ezelőtt Tökölyi szolgálátában állott, midőn értésére esett, hogy kínpadra akarják hurczolni, tollkésével szíven döfte magát. Holttestét lófarkon hurczolták Eperjes utczáin, azután felnégyelték s bitófára szegezték.

† 29. Weber Dániel lefejeztetett.

† 30. Konkoly György mészárosmester, lefejeztetett,

31. Egy ónodi hajdú elfogattatott, de kegyelmet nyert.

31. Fazekas-sal hasonlón bántak.

† 33. Bertók János, Tökölyi seregében volt százados, kínpadra hurczoltatván, lenyakaztatott, hulláját a bitófára akasztották.

† 34. Székely András, s annak

† 35.

† 36. két szolgálja lenyakaztatott.

37. Petenda György, Pozsonymegye Szentgyörgy városából való, elfogatott, a börtönben badeni örgróf ellen hamis tanúbizonytságot adni kényszerítetvén, szabadon bocsátatott.

† 38. Egy református lelkész a börtönben halt meg; a hóhérok az akasztófa alá temették.

A fennebb elősorolt 38 egyén ugyanazon ürügy alatt fogatott el s nagyobbbrészt kínpadra hurczoltatván, kivégeztetett, vagy pedig drágán vásárolván meg életét, szabadon bocsátatott, hogy a Munkács várában bezárolt Zrínyi Ilonával, Tökölyi nejével levelezésben áll, mindamellet, miként tudva van.: ez alaptalan vád, koholmány volt, s hogy ez ítéletnek törvényes színezetet adjanak, hamis tanukat fogadtak. Azonban az is általános tudva van, hogy csaknem kivétel nélkül protestánsok voltak az áldozatra szántak, kiket a jezsuiták börtöneikben s a vérpadon vallásukat elhagyni kényszeríték, ekként keserítvén az ártatlanul szenvedőket végperceikben. Kétségbevonhatlan tény tehát, hogy a Karaffa-féle kínzás is a protestánsok kiirtására volt irányozva, a jezsuiták sugallatából.

XII

Nyílt vallás-gyűlölség. Némely áldornagyok erőszakoskodása.

Habár még ugyanazon 1686. évi országgyűlés felszólalására I. Lipót király meg is szüntette az eperjesi vértörvényezéket, mindamellet a protestánsok üldözése nem szűnt meg, a Tökölyi által több helyről elűzött jezsuiták visszahelyeztetek, s még sokkal nagyobb dühvel folytatták a protestánsok elleni élet- s halálharcot, s mindent kitaláltak azok kíntása- s kiirtására a Rómából kapott utasítás szerint, melynek az érsekek s a megyei püspökök is vakon hódolván, hű végrehajtói voltak.

Példaként méltó felhozni Rádonai Mátyás pécsi püspöknek 1690. márczius 17-én kelt helvét hitvallásuakhoz intézett levelét:

„Az isten áldjon meg minket mindnyájan! Boldog ember az, a ki a más kárán tanul. Megegett most a veresmartiaknak és a Dráva mellett lakó eretnek kálvinistáknak a minapi támadásért és zenebonáért; most tanítják őket Szigetváron, miképen kelljen a püspökre és a császár embereire támadni. Bizony én is megtanítom azokat, a kik én nekem engedni nem akarnak és a kik ellenem támadnak. Elhitessétek magatokkal, ha mindennap én nekem huszonöt köből aranyat adnátok is, még sem szenvednék el az én püspökségem alatt. Mert azt mondom, hogy az ökör, szamár és minden repeső és vízi állatok, sőt a pokolbeli ördög hamarább nyer örökéletet, mintegy kálvinista, a ki tudja, mely veszedelmes a Kálvin eretnokség. Annak pedig, a ki igaz római keresztény nem akar lenni, parancsolom, hogy az én püspökségem alól eltakarodjék, mert egy tolvajt is, vagy kálvinistát, vagy meghasonlott ráczot el nem szenvedek. Pécsen (fentebbi kelet). Jó földesuratok Rádonai Mátyás, pécsi püspök és főispán.

Íme az akkori katolikus főpapok gondolkodása s vallás türelmetlensége!

Hogy Rádonai Mátyásnak ebbeli fenyegetődzései nem pusztá ijesztgetés volt, tetteleg is tanúsítá, mert még szalavári

apát korábban egyszer, midőn a nádor látogatására ment volna, néhány fegyveres katonát vett maga mellé a bátorságos utazás ürügye alatt. Kőszegre érve: Simon János és Gombos Dániel városi protestáns tanácsnokokat minden ok nélkül elfogatván, Német-Újhelybe küldé fogságra, a honnan csak hat hét múlva oly föltétel mellett szabadultak ki, hogy sajátkezü aláírásokkal Kőszegből leendő számkivetésre kötelezték magokat. A protestáns lelkészt vasra vereté, s azt szintén azon föltét alatt bocsátá szabadon, hogy ha 24 óra alatt a városból el nem takarodik, ezer tallért fizetni tartozik.

Ezekután a protestánsok házaira rontott s rabolni kezdé őket. Azonban még ezzel sem elégedett meg, hanem a katolikus lakosságnak salva guardiát kezdett osztogatni 15 krajczárért, mely ekként hangzott; „Felséges urunk salva guardiája Tamás Mihálynak, Rádónai Ignác Mátyás szála vári apátúr és főkapitány.” Ekkor olyan hírt terjesztett a városon, hogy akatholikus hívek azért vásárolják a salva guardiát, mert két ezred sorkatona közég, a protestánsokat elfogni s minden vagyonukban zsákmányt vetni. Természetes, hogy e hír hallatára a protestánsok megrémülvén, nyakra-főre odahagyják a várost, az erdőbe menekültek. A furfangos apátúr épen ezt várta; az üresen hagyott protestánsok házaiba tört, s a mit csak ott talált, mindent elraboltatott. Ennek ráadásául azonban még Kollonies is maga elébe idéztette a kőszegi protestánsokat két ezer tallér bírság terhe alatt. Az egész város adóját a protestáns lakosságra vetette ki, hogy ekként megunván a zsarolást, katolikus vallásra térjenek. A templomok pénzét, melyet a protestánsok Németországban s más államokban gyűjtöttek, az illetőktől felvette s uzsorára adta ki.

Széchenyi György győri püspök a soproni protestáns templomot egy éjjel el akarta foglalni, s miután sehogy sem boldogulhatott, csaknem egy ezred katonával a városba való bebocsátatását kérte, hogy a templomot hivatalos állásánál fogva megvizsgálja. A polgárság ugyanazt válaszolá, hogy a vizsgálat felesleges, mindamelllett a püspököt bebocsátá, de a katonaságot kizárta, s a bel-, valamint a külvárosi lakosság apraja, nagyja fegyvert ragadott.

Ekkor a katonai parancsnok a püspökhöz harmad magával leendő bebocsátását kérte a városba, esküvel fogadván, hogy az egész ezredet künn fogja hagyni. A polgárság hitelt adván a parancsnok esküjének, a várkaput felnyitották előtte, ki a felvonó hidra érkezvén, katonáinak intett, hogy rohanja-

nak elé. Ezt látván a rászédett soproniak, a felvonó hidat hirtelen felrántották, a parancsnok belül, serege pedig kívül rekedt.

Midőn a parancsnok nem remélt fogságba esvén, szélyel nézett s a nagy néptömeget felfegyverezve látta volna, könyörögni kezdett: bocsátanak ki a városból szabadon katonáival együtt, átkozván a jezsuitákat, kik őt e lépésre reávettek. Miután ez este történt, a soproni tanács oly előzékeny vendégszeretettel viseltetett a katona-parancsnok iránt, hogy a külvárosba éjeire tartóztatá, ez azonban meghálni sem mert ott, hanem haladéktalanul távozott csapatjával együtt.

Ez esetet a soproniak rögtön feljelenték az udvarnak, azonban ezúttal sem a püspök sem az ezredes nem nyertek elégtételt, s valószínűleg dicséretet sem.

Végre mégis csak győzött a jezsuitizmus: a soproni protestánsok templomát elvették, melyet hosszú ideig nem nyerhették vissza, sőt még saját lakaikban is megtiltatott vallásuk gyakorlata.

1695-ben Trencsén városában Frank János kezdé a protestánsokat kegyetlenül üldözni, a tanácsból kihányatván őket, lelkészöknek keresztelni, esketni s vallásukbeli halottait eltemetni megtiltá; a tanító ifjúságot elkergeté, az iskola ajtaját beszegezteté, a kántort s minden előkelő protestánst börtönre hurczoltatá, csupán azért, mert nem katolikusok, sokat a város főterén lemészároltatott, többet vasra veretvén, lázadók- s tolvajoknak nyilvánítá.

Azon nőket, kik protestáns férfiakkal egybekelvén, kitértek, mint valamely elvetemült, bélyegzett kéjhölgyeket a hóhérral pelengéren csapatta meg, a városból kikísérteté, kiknek férjeikhez visszatérni nem volt szabad. A protestáns nemeseknek megparancsolá, hogy búcsúmenetek alkalmával ők vigyék a zászlót.

1699-ben Kálmán csa István, kir. kamara biztosa, a bártfai protestáns lelkészt Zabler Jánost, a ki egyszersmind püspök is volt, fiával együtt számkivetésbe küldé, még pedig oly zsarnokilag, hogy naplemente előtt el kellett hagynia a várost; ráfogván, hogy lázadó. Tíz hó múlva azután kérdést intézett a királyi személynökhöz: tudná meg, vájjon csakugyan bűnös volt-e az általa elűzött Zabler János?

1701-ben a bártfai bíró, a helybeli plébános s egy német tiszt ép akkor mentek be a protestáns templomba, midőn a lelkész, kit nemrég azelőtt a király engedelméből iktattak be, hi-

veinek oktatást tartott volna, parancsolván neki, hogy azonnal hagyja el a várost.

Az oly kellemetlenül meglepetett s lesújtott szegény protestáns papot, ki az őt sírva körülfogott híveinek sokaságától ki sem mehetett a templomból, a bíró ütni-verní s taszigálni kezdé ki a templomból és a városból, mígnem végre nagy könyörgésre megengedé, hogy a városnak ott készen álló kocsi-ján távozhasson.

E nyomorú diadal után az embertelen bíró visszatért a katolikus parochiára, a hol a plébánossal oly vígan lakmároztak, mintha valami veszélyes ellenséget legyőztek, futásra kényszerítettek volna. Azon jólelkű polgárokat, kik szerencsétlen lelkészöket a városból kikísérvén, vigasztalták s bizonynyal útravalóval is ellátták, a kegyetlen bíró 200 forinttal, sőt nagyobb összeggel is megbírságolta; ezek után pedig a protestáns templomban az oltárt s a székeket összeromboltatta, a kereszteléshez való medenczét, mindennemű edényeket, eszközöket, s a két orgonát elzsákmányolá, a királyi személynök jelenlétében.

Korpona sz. kir. városa parancsot kapott, hogy a protestáns papot űzze el, harmadnap alatt. De a lakosság nem engedelmeskedett, a miért lázadással vádoltatván, őket nyomorgató királyi kommissiókat küldtek nyakukra.

Hogy mennyi szenvedésen, kínzáson hurczoltattak át az üldözött protestánsok, mind elősorolni lehetlen, s csakis az érdekesb mozzanatokat hűn előadni, minden túlzás nélkül, szándékom, még pedig hiteles adatok alapján.

Ha valaki római katolikus vallását elhagyván, protestáns hitre tért, vagy pedig szülei még azon a valláson voltak: az oly egyén mindennemű üldözésnek volt kitéve.

Trencsén városában egy katolika nő protestáns emberhez ment nőül, s vájjon férje kedvéért-e vagy pedig kíváncsiságból — bizonytalan — el-eljárt az evangélikus templomba. A jámbor nő nagy figyelemmel hallgatta a protestáns lelkész hitszónoklatát, gyönyört s szellemi élvezetet találván a szelíd lelki pásztnak erényt s erkölcsöt hirdető, híveit felebaráti szeretetre, türelemre s kitartásra oktató szónoklatában, s anynyira el lön ragadtatva, hogy önként, minden reábeszélés nélkül protestáns vallásra tért.

Midőn ezt a miséző pap megtudá, a szegény nőt maga elé idézteté s kemény kérdőre voná: miért hagyá el az egyedül üdvözítő vallást, s ha vájjon nem férje kényszeríté-e reá? A

nő nyíltan elmondá, hogy e lépésre tiszta benső meggyőződése vezeté.

Ekkor a pap elkezdé fenyegetni: ha vissza nem tér az anyaszentegyház kebelébe, hóhérral csapatja meg s a városból kiseprőzteti. De a nő, ennek daczára is szilárd maradt, valamint a pap is ígéretéhez hű maradván, börtönbe záratta, a honnan ismét kibocsáttatván, határidőt tűzött ki neki a meggondolásra. A nő mindamellettt állhatatosan ragaszkodott az új hittanhoz. Végre a katolikus plébános beválta ígéretét, az érényben s jellemben oly gazdag nőt a városból kiűzette.

E borzasztó példa azonban korántsem hatott annyira, miként azt a jezsuiták s hű társaik remélték. Ily eset igen gyakran felmerült, s olyankor a szerencsétlen nő kisededével karján a várost vagy helységet elhagyni kényszerült, s a férjnek nejét követni, szigorú büntetés terhe alatt meg volt tiltva.

Selmecezen történt, hogy midőn a protestáns lelkész egy nőt, ki ezelőtt katolika volt, férjével megesketé, alig hogy az ifjú házaspár a templomból kilépett, a jezsuiták erővel magokkal hurczolák a mennyasszonyt, s minden lehető eszközhöz nyúltak, hogy az anyaszentegyház kebelébe visszatereljék, de fáradozásuk sikeretlen maradt.

Midőn már a jezsuiták az élő protestánsok üldözésében belefáradtak, rajtok kifogni nem tudtak, a holtakon igyekeztek boszút állani. E szörnyek valóban semmitől sem irtódtak, a protestánsokat saját temetőjükből kitiltották, úgy hogy halottaikat vissza kellett vinniök. Temetés alkalmával nem engedték meg a harangozást, úgy hogy a protestánsok saját harangjaiktól kénytelenek voltak fizetni. Ekként gyötörték, zsarolták őket.

Szintén Selmecezen történt, hogy midőn egy evangélikus meghalt, a jezsuiták nemcsak a temetőbe, hanem máshova sem engedték eltakarítani. Midőn már végre a több napon át szabad légnek kitett hulla dögletes büzt árasztott volna, egy katolikus temettek, mely alkalommal a szelíd érzelmű nők az evangélikus holttestét is kivitték vele, a nélkül azonban, hogy a jezsuiták észrevették volna, s így temették el. Ezt másnap megtudván a jezsuita páterek, a protestáns hulláját a sírból felásatván, kidobatták, de az istenfélő nők újra eltakarították.

XII.

A jezsuiták veszélyes működése Erdélyországban.

A vakbuzgó katolikus Bátori István, Kristóf és Zsigmond fejedelmek uralma alatt Erdélyországba befészkelte jezsuiták Bocskay István uralkodása kezdetén a négy törvényes vallás öszhangzó akaratából, mint minden gonosznak okozói, örökre számúzve lőnek, de nem is ok nélkül, mert ezen megtestesült sátánok csakhamar arra ingerlék a magyar királyt s osztrák császárt, hogy miután Bocskay fegyver-hatalommal vívta ki a protestánsok szabad vallás-gyakorlatát, azt nem csak hogy szabad, sőt üdvös is felbontani. S erről egy nyomtatott munkát is tettek közzé a jezsuiták Bársony István váradi püspök neve alatt.

Mindamellettt 1604—1696-ig, tehát majd egyszázadon át be nem férkőzhettek vagy is nyíltan fel nem léphettek Erdélyben, a nemzeti fejedelmek uralkodása alatt, következőleg, e korszakban itt nem történtek vallás-súrlódások, s e tekintetben valóban boldog állam volt Erdély.

Azonban azt mondja Cserei Mihály: „noha a jezsuiták nyilván szokott köntösökben nem mervén bejönni az ország kemény végezése ellen, hol katona köntösben, hol az erdélyi secularis páterek köntösében sokan jöttek be. Ilyen vala Keleti Zsigmond kolosvári és Baranyai László fejevári papok, mindenik factiosus gonosz practicalódó és a mi (reformata) religiönkat halálban gyűlölő s üldöző emberek.”

Ezen átöltözködött két jezsuita látván, hogy I. Lipót császár, miután II. Apaífit a fejedelemségtől megfosztván, Bécsben letartóztatá, ura lön Erdélynek, legelőbb is Apor Istvánt, mint az ország egyik fő emberét s a mellett vakbuzgó katolikus, hálójukba kerítvén, a protestánsok ellen felbujtogaták, mindenekelőtt azon törekedvén, hogy miként Bátori Zsigmond korában, Fehérvárt, Udvarhelyen s Kolosvárt megfészkelhessék magokat. Mindennek kiviteleért Apornak bűnbocsánatot s örök lelki üdvösséget ígértek.

Apor István mindent elkövetett, s legelőbb is a bécsi mi-

nisteriumnál tett lépéseket, de míg a nagy befolyású Kinszki élt, semmit sem eszközölhetett a jezsuiták javára, sőt annak utódja, Kolonics bábórnok sem tudá a császárt egyenes, hanem csak is álúton rá venni arra, hogy az annyira utált s az országból örökre száműzött jezsuitákat az erdélyiek nyakára erőszakolja. De a protestánsokat s magyarokat lelke mélyéből gyűlölő Kolonics cselhez nyúlt, s I. Lipóttól ravaszul csikarta ki az arra való engedélyt, mondván, hogy engedje meg a császár, hadd küldhessen ő oda magától jezsuitákat, s ha annak a más három vallás közül bármelyik ellene mond, azonnal visszahívhatja őket.

S ekként sompolyogtak be az isten szolgálainak köntösébe öltözött ördögök. Bánffy György a kormányzó óvakodott ellenök kikelni, a többi főúr sem mervén őket megsérteni, jól tudván, mily nagy kegyben állanak a császári udvarnál, s ekként a báránybőrbe bújt farkasok Kolosvár, Fehérvár, Udvarhely, Marosvásárhely, Brassó, Szeben és Fogaras városokban letelepedvén, elkezdék szőni az ármányt s hinteni az egyenetlenséget.

Felette érdekes adatokat említ Cserei Mihály a jezsuitákról, a többi között azt mondja, hogy Budához közel Porcz (?) (talán Puszta-Pencz, Váczon felül) nevű faluban levén egy kép, rá fogták, hogy sírt s arcán könyek perdültek alá. Ez eseményt lefelőbb Chuzáni tábornok írta meg Apor Istvánnak, a ki ott közel állomásozott, tréfásan megjegygezvén, hogy a szűz Mária képe a németeket siratja, kik Magyarország javáért verőket ontják, mégis oly rász szállásuk van. Mire Apor azt adá válaszul, hogy nem a németeket siratja a kép, hanem mivel szűz Mária Magyarország védasszonya, kinek oltalma alá első magyar király szent István bírta a nemzetet, látván, mily kegyetlenül sarczolják a németek a magyarokat, azokat siratja.

Ezen faképet a császár, jezsuiták tanácsából Bécsbe vitetvén fel, miután két év múlva a törökön fényes diadalt aratott volna, e nagy győzelmet a jezsuiták nem az isteni gondviselésnek, hanem e képnek tulajdoníták, mondván, hogy annak sírása eszközölte mindazt, a kép hallatlan bálványozásban részesült, a töröktől nyert zászlókkal s fegyverekkel, drága arany lánczokkal s gyöngyökkel felékesíték, s nagyszerű szertartásos menettel ezrekre menő néptömeg követte, s földre borulván előtte, imádták, sőt maga a császár összes udvarával is részt vett az ünnepélyes menetben. *)

*) Cserei Mihály históriája 1661—1711. 256. lap.

Ugyanez időtájban Szamosújvárhoz közel egy oláh templombeli képre ráfogák, hogy sírt és onnan Kolosvárra hozák a monostori kápolnába. Azt mondja Cserei, hogy ő is szorgalmasan megvizsgálta a képet, de bizony semmi jelét sem látta, hogy az arczóján köny folyt volna le. *)

A jezsuiták fő- és alapelve volt: azon országban, melynek a zsírját szívják, hálálul az egyenlenség magvát elszórni, a honpolgárokat egymás ellen bujtogatni, hogy a zavarosban annál könnyebben halászszanak. Tehát Erdélyben is a katolikusokat a protestánsok s más vallásfelekezetnek ellen felbujtogaták.

A katolikus párt élén a bigot, de nagy tekintélyű s dúsgazdag Apor István, akkori erdélyi kincstárnok állott, a protestánsok jogait pedig a legnagyobb észtehetséggel bíró Bethlen Miklós hathatósan védelmezé. De a katolikus párt az udvar által támogatván, győzött, s a protestánsok s más vallásúak csakhamar sok méltatlanságnak lőnek kitéve, miután a jezsuiták az országba fészkelvén magokat, Kolosvárt a hely. hitvallásúak óvári templomát s a mellette levő szép kollégiumot az unitáriusoktól erőszakkal elfoglalák; a monostori birtokot pedig Kollátovith György utódjaitól a reformátusok pénzével kiváltották s szintén elfoglalák.

A vakbuzgó Apor István Tövisen az elpusztult templomot megújíttatá, melléje zárdát építvén s fehérbarátokat telepített oda, kik azután hálálul alapító pártfogójuk halála után, annak saját birtokát elfoglalván, az örökösöket kiutasították onnan. (Ilyen bálás ez a kámzsás-csuhás faj.)

Azonban mindinkább messzebb haladtak: az erdélyi dézmákból tízet válogatva nyertek a császártól a kath. klérus számára; valamint a kathedrális cenzust kicsalták a fiskus kezéből a jezsuiták. Száva Mihály a borbándiakat ígérettel s adománnyal katolika vallásra térítette, s az ott való templomot a reformátusoktól erőszakkal elvév. Gyulafehérvárit pedig a Bátor-templomot szintén elvették, sőt azzal meg nem elégedvén, a reform. kollégium melletti épületeket német katonaság erejével erőszakosan vévén el a reformátusoktól; amiért Rabutin, Erdély akkori hadparancsnoka Apor Istvánt el akará fogatni, minthogy tudta s akarata nélkül fegyveres hatalmat vett igénybe. Rabutin egyáltalában ellene volt a katolikus,

*) Cserei Mih. hist. 255.1.

illetőleg a jezsuita hatalmaskodás- s erőszakoskodásnak, később azonban a felülről kapott rendeleteknek fejtejtani kényszerült.

Ezekután csakhamar a császári diploma ellenére püspököt helyeztek be Erdélybe, Illés András csiki székely fit, ki Magyarországon nyert kiképzést, de a kiról Cserei Mihály azt mondja: „E valóban alkalmatlan s haszontalan ember vala, a bort szerette meginni, s minden discursusa csak abból állott, mint kellene az eretnekeket Erdélyből kiirtani, különben semmi tudománya nem volt, s magok a pápista urak szégyenlettek dolgait.....”

A püspöki birtokok nagyobb része a kathol. urak kezénél levén, eleinte tehát nem a legfényesb helyzete volt az erdélyi püspöknek; lakhelyül az alvinczi fiskális kastélyt jelelék ki számára, de ott sem maradt sokáig, mert a Rákóczy-féle mozgalmak alkalmával kiűzték onnan a kuruczok.

Vizkeleti s Baranyai páter, valamint a többi jezsuiták tanácsából katolikus statust állítottak fel Erdélyben, melynek saját hivatalos pecsétje levén. Ennek az lón az eredménye, hogy két-három egyén a többinek tudta s hire nélkül egyre irkált Bécsbe, a többi vallásfelekezetek ellen bujtogatván a kormányt. Ezek között Apor István, Mikes Mihály és Haller István voltak a fők.

A népszerű s közszeretben álló Keresztesi Sámuel, kit az ország választott praesidensnek, s közmegelegedésre vitte hivatalát, Apor István ármánykodása folytán az udvarnál annyira eláztatták, hogy a diploma ellenére hivatalától megfoszták, Haller Istvánt tevén helyébe csak azért, mert katolikus volt. Sőt minden országos fő tisztségre valamely ürügy alatt katolikus egyéneket szúrtak be, olyan császári rendeletet eszközölvén ki, hogy minden tisztségre három egyén terjesztessék fel, kiknek egyike pápista legyen. Természetes, hogy a mindenható Kollonics akarata folytán a katolikus erősített meg, a többi pedig kimaradt.

A jezsuiták azonban nemcsak a protestánsok, hanem az óhitűek lélekszámát is megkevesbíteni törekedtek. Az eszme Kollonics bibornoké volt, a ki Magyar- s Erdélyországban egyiránt hévvel működött azon, hogy az óhitűeket a római egyház kebelébe terelje. A közvetítők s fő segédek, szóval a bibornok jobb keze ebben is a minden rosra vállalkozó jezsuiták voltak, kik legelőbb is az erdélyi román püspököt Athanázt sok fényes ígérettel eláltatván, a katolikus egyházzal való egyesülésre

unszolák, a román papoknak a jobbágyság, az eddigi évenkénti díj- s dézmaadás (melylyel a földesuraknak adóztak) alóli főtmentést Ígervén.

Nehogy ezen eljárás erőszakosnak látszassék, s e miatt lázadás támadjon: a jezsuiták Kollonics érseknél oly értelmű pátenst eszközöltek ki, hogy minden román papnak szabadságában álland azon valláshoz csatlakozni, a melyiket választja. Erre nézve biztosokat is neveztek ki minden vallásból, kik a román papságot összehíván, nyilatkozatukat felvegyék.

Mindez azonban csak ámitás volt Kollonicstól, mert azon román papokat, kik a reformata vallással akartak egyesülni, Athanáz püspök, a jezsuitáktól felbujtogatva, élet- s halálra kezdé üldözni, miként ez például Hunyadmegyében történt, a hol néhány román pap lakára német katonákat küldvén, minden vagyonukat elzsákmányoltatá, börtönre hurczoltatván, kinoztatá őket. Ily embertelen önkény ellen több előkelő ref. úr, kivált a nagy eszű s tekintélyű Bethlen Miklós felszólalt, az erdélyi hadparancsnok-, sőt a császárhoz folyamodott a szegény román papok ügyében; azonban minden fáradozása sikertelen lón s a jezsuiták akarata itt is győzött, mert habár a császári nyílt rendelet védelme alá vévé a román papságot s szabad választást engedélyezett nekik, de a Rabutinhoz menesztett titkos rendeletben meg lón hagyva, hogy minden erejével azon legyen, miszerint a román papok a katolikusokkal egyesüljenek.

A román püspök a sok fényes ígéret által eltántorítva, összes papjai nevében kinyilatkoztatá, hogy a római pápát egyházuk fejének elismerik s a kath. vallás dogmaiban egyetértének; s csakhamar reá valamennyi román esperest és papot Fehérvárra gyűjtvén, nagyszerű szertartással katolikus püspökségre iktatták; ezekután Bécsbe menvén, a hol Kollonics által előzékenyen fogadtatott, nagy kitüntetésben részesült, s azt mondja Cserei: „egy arany lánczot vetettek a nyakába. A lón minden promotiója. Mert mint az ördög, addig keresi kedvét az embernek, míg bűnben ejtheti,„azután pórázra fogván, ott hordozza, a hol akarja, püspök uramot is, míg lábáról leejthetek, nagy submissióval becsülék a pápisták, azután elrántanak minden directiót kezéből, és egy jezsuita van szüntelen mellette, a kinek hire s akarata ellen még csak egy levelet sem szabad másnak íratni, nem hogy egyebet valamit cselekedhetnék, s örömetst renunciálna az uniónak, de nem engedik. Ha sóst ett, ígyék, mert bizony megtölték a pohárt.”

Miként már fennebb érintve volt, Erdélyben Apor István volt a protestantizmus legelfogultabb ellene azért, mert a jezsuitákat bálványozta. Apor mint az ország kincstárnoka s dúsgazdag férfiú, nagy befolyással bírt a többi katolikus urakra is, szóval mindent képes volt kivinni, Kollonicsot ő bujtogatta leginkább, a ki kapván az alkalmon, Lipót császárnál könnyű volt neki kieszközölni ama nevezetes diplomát, a mely Erdélyben a protestánsok egy százados teljes szabad vallásgyakorlatát s az azzal egybekötött jogait nemcsak korlátolá, de rútol meg is csonkítá s részben semmivé tévé. Ezen diploma első pontja így hangzik:

Hogy a mely katolikus birtokos földe- s szőlőjében temett dézmát eddig a református lelkészeknek, tanároknak adtak, miről világos adományuk levén s melyet a császár diplomájában meg is erősített, — ezután a katolikus papoknak adatik.

A diploma többi négy pontja a r. katolika vallást a protestáns vallással egyenjogúvá teszi, a mi méltányos is.

Azon percztől fogva, midőn az átkozott jezsuiták Erdélybe újra befészkelek magokat, vége lett az egyetértésnek. A szebeni királybíró Szász Jánost reá vették, hogy az evangélikus szászok a katolikusokkal tartsanak, mert csak ekként gyengülhet meg a magyar párt, amely Erdélyben nagyobb részét helvét hitvallásúakból állott s ma is áll.

A reformátusok leghatalmasb támasza Bethlen Miklós, sőt maga az ország kormányzója Bánffy György is helvét hitvallású, ele gyenge, félnék ember volt, a jezsuiták-, kivált pedig Kollonicssal nem mert kikötni, mert hivatalát félté, tudván, hogy a protestáns gyűlölő bíbornok nagy befolyású egyén az udvarnál. S ekként a protestáns ügy mindinkább hanyatlásnak indult Erdélyben, a hol addig uralkodó vallás volt — ha tudniillik a vallást uralkodónak lehet nevezni, de azzá lenni I. Lipót alatt megszűnt, sőt napról-napra mindinkább elnyomatott, míg ellenben a katolika vallás hatalmasan felemeié fejét.

Ha valamely előkelő tisztségre s hivatalra protestáns embert akartak választani, annak a jezsuiták s más fajtáú barátok nyíltan ellenszegültek, katolikus híveik előtt a protestáns vallás ellen hathatósan szónokolván, azzal bujtogatták fel a tömeget, hogy vallásukat a protestánsok el akarják nyomni, s az isten tudja, mit nem hazudtak még nekik s mivel nem ijesztették őket, hiszen mindenre fel levén hatalmazva, tehát minden aljas s veszélyes eszközhöz nyúltak.

XIII.

II. Rákóczy Ferencz korszaka.

Rákóczy magas kiképzettséggel bíró, s mint protestáns atyától származott egyén, a szó szoros értelmében felvilágosodott s türelmes fejedelem volt, de a jezsuitákat, kik nagyanyja felett uralkodván, kincsének nagyrésztől megrabolták, s őt magát is sokáig körmeik között tartván, hosszú ideig sa nyargatták, lelke mélyéből gyűlölte s utálta.

Rákóczy ép úgy, mint mostoha atyja Tökölyi Imre, jezsuitának volt szánva s nevelése azokra bízott, de a végzet másként akará: egy nagy nemzet vezérévé tevén őt, mely a haza sérveit fegyverrel akará orvosolni.

A Rákóczy-féle mozgalom főoka leginkább a vallás-sérelmekben rejlett, s itt is a jezsuiták gonosz s titkos működése volt a játékban. A r. katolikus áldornagyok nagyobbrészt, úgymint: két érsek s 23 püspök, a szabadságharcznak ellene levén, Rákóczy pártjára nem állott, székhelyét odahagyván, a császári sereg által megszállott részekbevonta magát. Egyébiránt ez történelmi, még pedig meg nem czáfolható tény, fyogy a r. kath. klérus nem igen buzgott a szabadságért. „

Rákóczy Ferencz nemcsak tudományosan kiképzett, hanem a természettől ritka nemes szívvel megáldott, s gondos nevelés és tanulmányozás által magasan gondolkodó tehetséggel bíró, s a szó szoros értelmében uralkodásra hivatott férfiú volt;*) ő minden vallásnak jogait tiszteletben tartá, s nem engedé sérteni, annál kevésbbé lábbal tapodni. Egészen másként gondolkodott Rákóczy kegyencze, leghűbb barátja, tántoríthatlan hive s jobb keze, gr. Bercsényi Miklós, a ki különben oly lelkes magyar s hazafi volt, kihez hasonlót honi történelmünk keveset képes felmutatni, valamint nagy diplomata, tudományosan kiképzett s éles eszű férfiú volt; de egyszersmind—fájdalom, — elfogult protestáns gyűlölő, s nem hogy vallásában túl-

*) Ezen állítást az általam átolvasott s leírt Rákóczy-féle okmánytar pár ezerre menő eredeti leveleiből merítem.

buzgó, hanem bigot volt, s tele babonás előítélettel, melylyel agyát gyermekkorában jámbor papjaink teletöltették.

Ezen állítás tán kissé túlszigorúnak s vakmerőnek látszik lenni, melyet eddig egy történész sem jegyzé meg, de én határozottan merem állítani s hozzáteszem: ha Rákóczy is hasonló gondolkodású, a protestantizmusra bizonynyal nagy nyomást gyakorolt volna.

Nem egy, de több sajátkezüleg írt levelét olvastam Bercsényinek, a hol a protestánsok ellen epésen kifakad, különösen, midőn egy csalóközi községbe a református hívek több év előtt onnan elűzött lelkészüket visszavitték s vallás-cultusukat újra életbe léptették: Bercsényi arra ösztönte Rákóczyt, hogy ezt ne engedje, úgymond: „ezért nincs rajtunk Isten áldása felséges uram, mert a kálvinista religiónak szabad motusát megengedjük.”

Mindezekre azonban Rákóczy vagy nem felelt, vagy pedig eszélyes országlári s nyájas emberi modorával megnyugtató a különben kitűnő tulajdonokban oly gazdag jó hazafi Bercsényit, vagy talán mosolygott magában a morgó öreg ur indignatióján, de a vallási ügyekbe avatkozni mindig óvakodott, s egyiknek jogait sem sérté meg.

Az 1707-ki nevezetes ónodi országgyűlésen Rákóczy fő gondja odairányult, hogy a haza nyugalma annyira veszélyes jezsuita-rend Magyarországból örökre száműzessék. S ebben nemcsak a világi rendek, hanem a jelenlevő katolikus áldor-nagyok is egyhangúlag beleegyeztek.

Néhány megye, a hol a jezsuitáknak kollégiumaik voltak, azok által felbujtogatva, az országgyűlésnek ezen végzése ellen felszólalt, okul hozván fel, hogy nekik is saját gyermekeik e rend tagjai, valamint hogy az ifjúság nevelése ezáltal szenvedne, a katolika vallás hátrányára lenne; s a mi legfőbb: a jezsuiták száműzetése által a pápa haragját magára vonná az ország; ők tehát abban bele nem egyezhetnek. Továbbá érvül felhozván, hogy mióta a jezsuita-rend a hazában megtelepedett: a tudományok virágzásnak indultak, a tanuló ifjúság nagy előnyére, kiket a páterek díjtalanul, ingyen oktatnak s tiszta keresztényi jó indulatból a fáradságot nem sajnálják; s a mi legüdvösebb: az emberiségre oly veszélyes eretnekséget (már t. i. a protestantizmus felvilágosodott tanait) lassanként ki-gyomlálják; ha pedig a jezsuitákat elűzik, mind a tudomány hanyatlásnak indulna, mind pedig az eretnekség elszaporodnék az országban.

Az egészen a jezsuita gondolkodást s irányt észre lehet venni, mely bizonyynyal azok tollából származott.

E néhány megye felszólalására a különben vallását tiszteletben tartó katolikus Rákóczy ezt adá válaszul:

„Hogy a megyék nem tudják mit kívannak, s óhajtásuk által saját s az ország romlását akarják előidézni. Mindaddig, míg a jezsuita rend életbe nem lépett: a vallás s a tudomány egyiránt jobban virágzott, s nagyobb haladást tett. A mit ez időszerűit a jezsuiták tanítanak, az korántsem az ő találmányuk, mert azt csak másoktól sajátíták.el; sőt az istenészetet (a teológiát) is nem a maga tiszta valóságában is adják elő, hanem agyafűrt zofiz mákkal s ferde elveken alapuló bölcselettel megzavarják, s haszontalan áltanokkal töltik az ifjúság fejét, korcs nevelést adván nekik, tévútra vezet, de igen is szorgalmasan oktatják arra, miként lehessen a napfénynél tisztább igazságot elcsúrni-csavarni, s erkölcsileg tönkre teszik. — Szóval: a jezsuiták összes tudománya hazugságból áll, mely akkor tűnik ki leginkább, ha az áltatok nevelt ifjak a nyilvánosság terére lépnek.

„Mily istentelen s a keresztény vallással ellentétben álló elvet csepegtetnek a zsenge ifjúság szívébe, hogy tudniillik-hamisán esküdni nem bűn, ha a körülmények kényszerűsége követeli, csak bensőleg mást kell gondolni.”

„A hasznos szak-tudományokat megvetik, mert a gyógy-, mér-, jog- s építészettant nem tanítják s nem is akarják. S mily vakmerő s szemtelen kérdés az, hogy a jezsuiták ingyen oktatják az ifjúságot. Hát nem bir-e a jezsuita-rend számos nagy urodalmat az ország határán belül, melyből tagjai nemcsak hogy kényelmesen élhetnek, hanem dőzsölnek és sok alávaló célra is áldozhatnak pénzt.”

Remonstrálja továbbá Rákóczy, hogy a jezsuiták „az isteni szolgálatot is nem úgy mint a régi jó szerzetek, hanem épen comedia módjára*) sok cifra készüllettel s pompával viszik véghez, hogy a tudatlan község azoknak nézésével s azoknak való álmétkodásával inkább hozzájuk édesedjék; és hogy a római pápával titkon conspirációt tartanak, sem a királynak, sem az országnak magokat hűségre kötelezni nem akarják, hanem csak egyedül a római pápának, kinek autoritását tüzel-vassal készek oltalmazni az ország veszedelmével is; hogy

*) Cserei Mihály históriája 380. I.

az eretnekek kiirtására erős hittel kötelezik magokat, s noha tudományyal őket nem tudják megtéríteni, de erővel s persecutioval addig kényszerítik, míg az országot felháborítják és a más valláson levő uralkodókat efféle tetteikkel felizgatják, s annál inkább gyűlöltté teszik a kath. vallást azok előtt, midőn baromi zélussal, melyet a szentírás kárhoztat, akarván a r. kath. hitet szaporítani. Ezzel inkább hátrányára, mintsem előnyére vannak.

„A jezsuiták egy államnak sincsenek hasznára s egynek sem hívei, mert mindenütt az isten dicsősége (ad majorem Dei glóriám) terjesztésének..színe alatt, saját javukat s előnyöket hajhászsák, miként az leginkább az ő sorsán (t. i. Rákóczyón) bebizonyult, midőn őt a császár előtt bevádolták, s egyszersmind az ellen felbujtogatták, ők fojtatták el, valamint ők is szabadították ki a fogságából; egyfelől halálra ítéltették, másfelől Lengyelországban titkon pénzzel segélyezték, hogy hadakat gyűjtsön s a császár ellen pártot üssön; egyfelől Magyarországon Nagyszombatban s Erdélyben Kolosvárt neki hízelkedvén, diadalíveket emeltek számára,*) másfelől a császár győzelmén nyíltan örvendeztek; míg a császár legnagyobb ellenségével, a francziával titkon egyetértének, azalatt a császár előtt a francziát kárhoztatják s átkozzák, hogy ekként, ha a franczia s a magyarok a császáron győzedelmeskedni találnak, azoktól hasznot húzhasanak, ha pedig a szerencse a császár fegyvereinek kedvez: a legyőzött magyarok elfoglalt birtokaiból dús adományban részesülhessenek.”

„A jezsuiták — monda továbbá Rákóczy — nemcsak a keresztény államokban, hanem Indiákon s Kínában is hasonló

*) A kolosvári jezsuiták két kézre tudván jáczodni, páter Kapi intimatiójából nagy költséggel] porta triumphalist erigálnak benn a városban Székely Lásdóné háza előtt, különb-különbféle picturákkal s emblémákkal, gyalázatos hízelkedéssel s hazugsággal Rákóczi Ferencz dolgait az igazságnál feljebb magasztalván és a római császárt alázván. Láttam ön is azt a portát, s nevetséggel olvastam a szent atyák hazug inventióit.....A német ármáda.....Kolosvárra érkezek. Már a jezsuiták a trumphalis portát egyben rontották vala β páter Kapi elszaladott vala. A német generálok elhordatták vala a porta eszközeit, és megégettetek, a jezsuiták házaira pedig dánusokat rendelének quártélyban, lutheránusokat, hogy annál inkább mortificálják őket. . . . (L. Cserei Mihály históriája 351. és 355.1.)

álnok politikával élnek, hol azt mívelik, hogy a kínaiak vallás alapítóját Confuciust (Kon-fu-csi) tisztelik, míg ellenben mint keresztény hithirdetők a r. katolika vallást terjesztik, azon okból, hogy e kettős réven kincset gyűjthessenek.

Felemlíté azt is, hogy mily hálátlanok voltak az ő nagy-anya Bátori Zsófia iránt, kinek minden kincsét kicsalták, elrabolták, s azt ládába rakván, mintha könyvekkel lettek volna tömve, el akarák szállítani, de Tökölyi Imrének, az ő mostoha atyjának tudtára esvén a gazság, a ládákat visszahozatá, s midőn azokat felnyiták, nagy kincsre találtak.

„Egy uralkodó kincstára sem oly dús tartalmú, mint a jezsuitáké; a kormány gyepelőjét mindenütt ők ragadják a kezökbe, az általok nevelt ifjúságot ügyesen elámítják, erős hittel saját javukra lekötelezik, s a legmagasb állásokra előmozdítják azért, hogy az ő érdekeket védeni tartozzanak. A világiak közül senki sem mer ellenök kikelni, s ha olykor találkozik is oly bátor, elszánt egyén, azt a jezsuiták kiátkozzák, vagy pedig álitakon veszélybe döntik, romlását idézik elő.

„S mily bal felfogás s balga töprenkedés az, ha a megyék azon aggódnak, hogy a jezsuita rendben levő gyermekeik számú-űzve lesznek, holott a jezsuita rendszabályok értelme szerint: nálók épen az rovatik fel legnagyobb érdemül, a ki szüleit s rokonait örökre megveti s megutálja, a mire minden jezsuita növendéknek meg kell esküdni, különben addig fel sem veszik a rendbe.

„Más valláson levő uralkodók országai mily szépen s bölcsen kormányoztatnak, mert becsületes emberekből áll a tanács-testület, míg ellenben azon katolikus fejedelmek országos dolgait, kiknek udvarába a jezsuiták befurakodtak, fenekestől feldúlták. A római császár birodalma is azóta hanyatlik, mióta I. Ferdinánd alatt e ”veszélyes rend Magyarországba fészkelte magát.”

Elősorolá azután számtalan gonoszságait, melyek a pogány s vad bárdolatlan népnek is gyalázatára válnának; s végre azzal fejezi be, hogy „csak menjenek ki Magyarországból a jezsuiták, s mint a máltai vitézek, kik, ha az összes kereszténység meg is békéllene a pogánysággal, hittel köteleztetnek örökké a török ellen való hadakozásra, ők is egy oly szigetet keressenek a magok számára, s onnan hadakozzanak az eretnekek ellen, vagy hagyjanak békét a keresztényeknek, bízzák

más szerzetekre azoknak kitérítettését, ők pedig, ha olyan szent és buzgó férfiak, menjenek a sült pogányok közé, s azokat térítsék a keresztény hitre.”

Ezek voltak Rákóczynek a jezsuiták elleni hathatós érvei, melyek egyszersmind gondolkodása- s eszmejárásáról tanúskodnak, s az ő magasztos szellemének hű kinyomatát nyújtják; ki e néhány megye felszólalását mellőzvé, az ónodi országgyűlés határozatát végre is hajtata. A jezsuiták a császárnál kerestek menedéket, ki őket védelme alá vévén, a szatmári egység után ismét visszaküldé a nemzet ostorozására.

A Rákóczy-féle mozgalom, szabadságharcz vagy forradalom, vagy bárminek nevezzük is, kiindulási sarkpontja a válás-sérelem volt, miként ez magának Rákóczynek minden külföldi hatalmakhoz küldött követeinek adott utasításaiból, különösen pedig a protestáns uralkodókhoz intézett levelei s memorandumjaiból kitűnik, melyekben a jezsuiták veszélyes befolyását, működését s hatalmuk terjedését élénk színekkel vázolja.

Azonban nemcsak Rákóczy, hanem az ország protestáns rendéi is külön-külön feliratot intéztek minden protestáns államhoz és fejedelemhez, névszerint az angol (Anna) királynéhoz, a németalföldi (Belgium és Holland) szövetséghez, a porosz, svéd és dán királyhoz, esedezvé: ne engednék elnyomni s veszni magyarországi hitsorsosait; elpanaszolván egyszersmind a protestánsokon elkövetett sok méltatlanságokat.

A fennebb említett protestáns hatalmakat részvédtlenség-gel épen nem vádolhatni, de az akkori bonyolódott európai viszonyok egyáltalában nem engedték, hogy bármelyike is válási ügyek miatt háborúba elegendett volna, miután úgy is csaknem minden európai hatalom egyidejűleg harczolt, s mind-egyiknek meg volt a maga ellensége.

A németországi protestáns fejedelmek összes haderejét a francia támadás- s foglalások ellen fordíták, az angol, porosz s németalföldi egyesült államok az osztrák császár szövetségesei voltak XIV. Lajos ellen, a dán a svékus, a svékus a muszka ellen harczolt, a török pedig az oroszszal bajlódott s Ausztriával hosszas békekötése volt; következőleg egyikre sem számíhattak a magyarországi protestánsok, magukra levén hagyatva, egyedül kellett küzdeniök a jezsuitismus ellen.

1716-ban a kolosvári unitáriusok templomát is a helvétihez hasonló sors érte.

Míg a Rákóczy-féle mozgalom tartott, addig csak úgy a hogy megvoltak a protestánsok s az unitáriusok, annak megszüntével ismét szabadon kezdtek mozogni a gonosz jezsuiták.

A fennebbi évben Steinville Ist., erdélyi hadparancsnok maga elébe idézteté Kolosvári Pál unitárius lelkészt, valamint FeleldFerencz s Szakái Ferencz gondnokokat, illetőleg az utóbbi távollétében Bungárd Jánost, s a város főterén álló egységek templomát a r. katolikusok részére átadatni kívánta, határozottan felszólítván őket, hogy rögtön nyilatkozzanak.

A feladat igen nehéz, s a helyzet kínos volt. A lelkész s a két gondnok meglepetésében a boldog emlékezetű fejedelmekre s az üdvözölt I. Lipót császárra hivatkozott, kik a megszorult, zaklatott unitáriusok segélyére a túlvilágról nem jöhetvén, és Steinville tábornok a jámbor lelkészt a két gondnokkal együtt „megrívogatván, kitaszigálta nyakra-főre a palotáról, mindjárt executiót küld minden unitárius ember re, a kik is kegyetlen vasas németek lévén, kegyetlenül bántak embereinkkel, nagy tékozlast, borprédálást véghezvivén.”*) S minthogy a templom kulcsa kezeknél nem volt, azt bezúzták, belementek s elfoglaltak.

A jogaikban oly mélyen megsértett unitáriusok arra hivatkoztak, hogy a templom mióta bírják, háromszor leégett, s mindannyiszor fáradságosan gyűjtött alamizsnából építették fel. A válasz erre az lön, hogy midőn a templomot a katolikusoktól elfoglalták, sok kincscsel bírt, miért is, ha most elő nem adják, rajtok veszik meg, mert azon vagyont elpazarolták. Sőt még többet is követeltek rajtok, állítván, hogy mivel a templomot három király építtette, ahoz birtokot is adományozott; melyről való okleveleket fel is mutattak, de a mi birtokuk volt az unitáriusoknak, azt a várostól zálogban bírták. Ekkor azután a katolikusok nevében foglaló császári tábornok (a jezsuiták utasítása folytán) azt monda az unitáriusoknak, hogy vallásukbeli paplakban nagymennyiségű kincs volt letéve, mire ezek röviden azt válaszolák, hogy bármily nagy halmazzal lett volna is, azt a kegyetlen Básta György a földalól is kikutatta volna, a ki templomjukat elvévé, abba három éven át egy unitárius léleknek sem volt szabad bemenni, s csak

*) Szakál Ferencz naplója (1698—1718). Kiadják Szabó Károly és Szilágyi Sándor. Pest, 1860.

is azon föltét alatt adta vissza, hogy ha az egész várost, melynek lakosai azon időben mind unitáriusok voltak, minden kincsből kifosztja, melyet eskü kicsikarása [s erőszak által végre is hajtott.

Mindezen okadatolás azonban érvénytelen maradt Steinville előtt, a követelt kincset a szegény unitáriusokon kisajtolták; ráadásul templomjukat elvevék, „a püspököt köntöséből kivetkőztették, német palástot adván fejére, így gúnyolták ki az egy istent imádó vallást.”

A templom elvételeét követte az iskola s az ezen intézményekhez tartozó birtoknak erőszakos elfoglalása az azután következő 1718-ik évben.

S mindez azért történt, hogy a jezsuiták a sötétséget terjeszszék, a míveltséget kiirtsák, s a népet baromi butaságba sülyeszszék; mialatt az emberiségnek eme átkos osztálya gazdagodott, mindinkább hatalomra s uralomra vergődött.

XIV.

A százezer fejű hydra újra feltámadt.

Az 1711-ki szatmári egyesség (compositio) a belzavaroknak véget vetett, Rákóczy Ferencz önként száműzetésbe ment, több hú társaival együtt.

Az egyesség 3-ik pontja a (recepta religiók) szabad vallásgyakorlatát kimondja ugyan, de az csak óhajtott malaszt maradt.

I. József császár s magyar király még az egyességtárgyalás folyama alatt elhalt, s a trónt öcscse spanyol király foglalta el, a ki lelke mélyéből idegenedett a protestantizmustól s a jezsuitákat hathatósan pártfogolá; természetes tehát, hogy a Rákóczy által Magyarországból kiűzött páterek, a szatmári egyesség után újra bekullogának s annál elkeseredettebben kezdtek halálos elleneik, a protestánsok ellen álutakon s nyíltan működni.

A jezsuiták furfangos, leleményes eszűek voltak abban, miként kelljen embertársaikat kínzani, megrontani, különösen

pedig miként lehessen a protestánsoknak ártani, számukat kevesbíteni, s azzal együtt az emberiséget a sötét középkor butaságába süllyeszteni, hogy ez által a már egyszer, kivált itt Magyarországon, megingatott hatalmukat örökre megszilárdítsák. Mindezekben azonban óvatosan s ravaszul jártak el.

Hogy tehát minden erőszakot büntetlenül végrehajthassanak: szentesített határozattá emelték, hogy, ha egy katolikus pap a protestáns templom oltárára a Krisztus testét leteszi, abban többé a protestáns lelkésznek híveivel ájtatoskodni nem szabad, s az e perctől fogva katolikus templommá válik; valamint azt is, hogy a protestánsoknak a katolikusoktól templomot foglalni nem szabad.

Azonban még sokkal messzebb mentek. A kőfallyal bekerített városokba egy protestáns papnak sem volt szabad belépni, minthogy a protestánsoknak csakis a kerítésen kívül engedtetett meg imaházat építeni, de azt sem mindenütt, hanem csak az engedélyezett helyeken.

Eme törvénynyé emelt határozatok rettenetes fegyvert nyújtottak a papság kezébe, sőt még vakmerőbb tettekre is sarkantyúzták őket, kik az erőszakhoz nyúlni sohasem irtóztak, s üldözésük célpontjául különösen a szerencsétlen protestáns lelkészeket tűzték ki.

Így például Bahil Mátyás protestáns lelkész, a ki 1673-ban a többi vértanú társaival együtt Pozsonyban fogságra vettetett s egyik barátja által megváltatván, Kischna helységben lelkészi állomást nyert, azonban egy éjjel saját lakában félholtra veretvén, mindenétől kifosztva, két lovas katona által mezítláb Nagyszombatba hurczoltatott, a hol fogságra vették, míg nem Lipót király által visszahelyezettett hivatalába.

Nagy szálna volt a kath. papság szemében az eperjesi protestáns kollégium, már akkortáiban virágzó főiskola. Ennek romlására 1670-ben, összegyűltek a sötétség terjesztő atyák, s kivítették, hogy a protestánsok eme tulajdona elvételessék tőlük s a jezsuitáknak adassék. — Miként azt azon korbéli protestáns tanár Pomári Sámuel leírta.

A jezsuiták, kik sohasem elégedtek meg azzal a mit bírtak, telhetetlenségüket kincs- s hatalomban csakhamar itt is tanúsították. Nem elég, hogy a kollégiumhoz tartozó két falu, nagy terjedelmű szőlőhegyek birtokukba estek, hanem a protestánsok magyar és szláv templomát is elfoglalták, ekként gyötörvén ezeket.

Ez azonban csak kezdete volt az azután véghezvitt erő-

szakoskodás-, kínzás- és rablásnak. Miután Eperjes ez ideig tisztán protestáns város volt, a jezsuiták odatörekedtek, hogy azt egészen katolikussá tegyék, csellel s erőszakkal kitérítsék. Azon kezdtek tehát, hogy az egész városi tanács csupa katolikusokból álljon; minthogy azonban a városban egyetlen katolikus polgár sem volt, máshonnan kellett hozni egyéneket, kikkel a tanácsot betöltötték.

A soproni 1681: 12. t. ez. értelme szerint Eperjesre megérkezett bizottmány, mely a protestánsok számára az imaházak helyeit kijelölendő vala, a magyarok- és a szlávoknak ugyan elég tisztességes helyen engedte meg, de a németeknek az úgynevezett hóhér-réten szemelték ki az imaház helyet, ép oda, a hová a peczér a rondaságot kihordta s a nyúzott kutyákat kidobálta, a mellett árvíznek is ki volt téve. Mindez a jezsuiták tanácsára történt. S minthogy ezért a német protestánsok zúgolódní merészelték: mint a császári királyi kegyelem megvetői, arra Ítéltettek, hogy 18 évre vallásgyakorlatuktól eltiltattak.

Valóban szinte hihetlennék tűnik fel a jelen felvilágosodott korban, hogy ily méltatlanságot ember hasontársával elkövetni képes legyen, a mint a szegény protestáns lelkészek a katolikus papság bántalmainak s önkényének ki levén téve, rajtok elkövetek.

Pedig úgy volt, mert midőn A n d r i c z i J á n o s az eperjesi protestáns szláv lelkész nem akarta híveit ott hagyni, mondván, hogy ő mint hű pásztor, nyáját el nem hagyja a vész idején, mert nem egyedül őt, hanem az egész községet üldözik: emeletes lakából hajánál fogva az utczára hurczolák, s szitkolódzás s botütleg között úzték ki a városból. Sem magán-, annál kevésbé nyilvános iskolamestert tartani nem volt szabad a protestánsoknak, s a szüléknek súlyos büntetés terhe alatt megtiltatott: gyermekeiket bármily tudományokban, sőt még a hittan elemeiben is oktatni. Természetes azért, hogy az emberiség ismét elbutuljon s a papság gyáva eszközévé aljasodjék.

A jezsuiták kitűnő kémek voltak, hatalmuk legfőbb tényezője, előmozdítója kémkedésből állott, a mit fülgyónás által ki nem puhatolhattak, azt pénzen fogadott bérenczeik segélyével tudtak meg, ép ezért mi sem maradhatott előttük titokban.

Ha nyomába jöttek annak, hogy valaki vallásos buzgóságból bibliát olvasni, vagy pedig abból családjával énekelni mert: rögtön városi poroszlókat, s az általok fanatizálva nevelt tanulókat küldtek a házba, kik a bibliát s minden más, netalán a

protestáns vallásra vonatkozó könyveket elkobozták s a vallásához buzgón ragaszkodó békés polgárt börtönre hurczolták.

A fennebb érintett Andriczi János, Eperjesről botútleggel kiűzött protestáns lelkész, vallásához s szeretett híveihez való ragaszkodása valóban minden nemesen érző kebelbe részvétet, tiszteletet s egyszersmind bámulatot gerjeszt, ő tudniillik a város közelében bujdoklott, s egy Eperjes melletti erdőben éjelenként egybegyűlt híveinek erkölcsi s vallásos oktatókat adván, az úr vacsorájában részesíté őket.

A mindenütt szagláló s mindent felkutató jezsuiták ezt is felfedezték, s legott az általok teremtett katholikus tanács segélyével az erdőt örökkel állatták el, kik az elfogott protestánsoktól előbb a könyveket elszedték, ruhájokból kivetköztették s ekként üzték magok előtt a városba vissza.

A Rákóczy forradalom tartama alatt ugyan visszanyerték az eperjesi protestánsok elvesztett kollégiumokat s azzal együtt a szabad vallás-gyakorlatot is; de a szatmári egység után, a császári parancs azt rendelé, hogy a vallás-gyakorlatok a forradalom előtti állapotba visszahelyezendők, a kath. papság kezébe ismét hatalmas fegyvert adott, melyet rögtön az eperjesi protestánsok ellen fordítá, a jezsuitákat visszahelyező — a protestánsok kollégiumába, s templomaikat elvette.

Sőt annak daczára, hogy gr. Pálffy János az akkori helytartó, mint királyi biztos Eperjesen a protestáns templom, Lelkészlak és iskola számára meglehetősen csinos helyet kijelölt, melyet III. Károly s Mária Terézia helyben hagyván, megerősítették: az udvari haditanács, valamint gróf Pont eperjesi hadparancsnok, kivált pedig a jezsuiták ellenvetései által, mint az erőd közelében eső s annak akadályul szolgáló építkezés, be lón tiltva, s csakis sok év múlva épülhetett fel. Azonban ez sem állhatott fenn sokáig: a sötétség terjesztők az evangélikusok imaházát a katonaság által szétromboltatták, s anyagát a hóhérnak adták, míg végre nagy könyörgésre ismét újra felépült.

Azonban képzelhetni, milyen sorsban részesült itt a prot. lelkész s annak hívei. A lelkésznek halálbüntetés alatt meg volt tiltva a bekerített városba menni, sőt még akkor is megtiltattott, ha valamelyik hive halálos ágyán lelki vigasz után sóvárgott: azon esetre a haldokló protestánst a lelkészhez, ki a város falain kívül lakott, kellett kivinni, s nem egyszer történt, hogy a súlyos beteg életét a küllég nyomása pár perez múlva kioltá, s halva hozták őt lelki pásztorához.

1734-ben az eperjesi protestánsok B a h il Mátyást hívták meg lelkészöknek, a ki híveinek a vallásban való elhanyagolását látván: feltévé magában, hogy számukra alkalmas kézikönyvet szerkeszt, mely végre dr. Cyprian E. Salamonnak „A pápaság eredete s növekedése” című munkát lefordított, hozzáadván még a wittenbergi theologiai facultas által kiadott „Hű figyelmeztetés az ágostai hit megtartása, s a pápai vallás elhagyása” című munkát is, s 1744-ben Szászországban kinyomatta.

Ez azonban titokban nem maradt, a jezsuiták fülébe jött, s a semmi vést nem gyanító lelkészt saját lakásán elfogták s mint valami rablót vagy gyilkost, fegyver közt a városházra hurczolták, fagatták, zaklatták s börtönre vetették.

Ilyen volt a jezsuiták felebaráti szeretete. A rabló és gyilkos büntelennel nyilvánított, ha katolikus vallásra tért. Sárosmegyében történt, hogy az apagyilkost fölmentették, mert, úgymond: ő nem atyját, hanem egy eretneket ölt meg.

A mint a szerencsétlen lelkészt elfogták, egyszersmind könyvtárát s minden iratait is lefoglalták, melyeket a jezsuita páterek azonnal sáskaként megrohanván, egész éjen át, át-meg átkutatták s fürkészték. A protestáns katekizmus korántsem volt oly veszélyes a szegény lelkészre nézve, mintegy a könyvei között talált munka, mely az emberiségnek a jezsuiták gazságairól felvilágosítást nyújtott. A páterek dühbe jöttek, boszút és halált esküdtek a jámbor lelkész fejére, s félévig tartották a szerencsétlent elzárva, mígnem őrei tudtára adták, hogy másnap Kassára viszik, mi annyit jelentett akkor, hogy vagy halálra vagy pedig örökös rabságra ítéltetett, de előbb mindenesetre kínpadra vonják, miként a hírneves K e r m a n n D á n i e l prot. superintendens is járt. De a lelkész még akkor éjjel megszökött börtönéből s szerencsésen külföldre menekült.

Hogy mily elvetemült gonoszak voltak a jezsuiták, kik semmi aljas eszköztől sem riadtak vissza, kitűnik abból, hogy midőn e szegény lelkész elfogatásának híre elszáryalt, s az emberek annak oka után tudakozódtak, a jezsuiták mindennütt azt híresztelek, hogy a lelkész a porosz királylyal titkos levelezésben áll, s azt az osztrák császár ellen háborúra izgatja. — Valóban nevetséges: egy szegény lelkésznek ily nagy fontosságot tulajdonítani.

Hogy milyen aljas rágalmazók voltak a jezsuiták, erre

egy más fényes példát is tudunk felhozni. Páter Ké 1 io Miklós*) Labsanszky név alatt egy munkát tett közzé, melyben a külföld előtt azt állítá, hogy a protestáns lelkészek, nem vallásukért vettetnek börtönre s hurczoltatnak gálya-rabságra, hanem azért, mert lázítók, forradalmárok.

A fennebb említett Bahil Mátyás lelkész szökése soknak szerzett bajt, mert a ki csak fogsága ideje alatt meglátogatta, azt a jezsuiták üldözőbe vették, u. m. Jenei András és Pap István orvosok-s Longay János tanárnak több ízben kellett az esküt letenni, hogy annak szökésébe nem voltak beavatva. F o j t D á n i e l előkelő polgárt pedig börtönre vették azért, mert a lelkész iratai között egy lipcei kereskedő nyugtája találtatott, melyben bizonyítja, hogy a neki Fojt által küldött pénzt kezéhez vette. Ebből a jezsuiták azt következtették, hogy a pénz protestáns könyvekre küldetett, s Fojtnak összes vagyonát lefoglaltatták, vallatták s kínozták, holott ő a pénzt a Vittembergában tanuló magyar protestáns ifjak számára küldte.

A haláltól vagy az örökös fogságtól szerencsésen megmenekült Bahil Mátyás lelkész, ki egy kötél segélyével az eperjesi várfalon lebecsátkozott, még csak nejével sem tudata menekülését, jól tudván, hogy a jezsuiták legelső s legbiztosabb vallató eszköze az eskü, tehát ha nejét megesketik, habár akarátja ellen is, kénytelen férjét elárulni. A szegény nő azonban három kis gyermekével együtt a legnagyobb ínségnek maradt kitéve, a kit özvegy Sárossy Tamásné szül. Péchy Borbála nemeslelkű úrhölgy házához vévén, szükségét szenvedni miben sem engedé.

Az álszenteskedő jezsuiták figyelme arra is kiterjedt, hogy az emberi kebelből a nemes érzelmet, szánalmat s részvétet kiirtsák, a ki szenvedő embertársának a szükség s vész idején segélyt mert nyújtani, biztos lehetett az üldözésben, attól meg nem védte sem ártatlansága, sem pedig a szentesített törvények vagy bármily előnyös kiváltságok.

Sárossy Tamásné házába, mint nemes telekre a városi hatóságnak belépni tilos volt. A jezsuiták ezen akadályt is el tudták háritni útjokból s kieszközölték, hogy két nemes egyén: Szinyei Merzse Zsigmond alispán és K e l c z

*) Az 1674-ben Pozsonyban elítélt s Lipótvárban szenvedett protestáns lelkészek vérengző hóhéra.

N. kerületi táblai ülnök két eperjesi tanácsnokkal együtt a nevezett úrhölgy lakába Eniczke fal vára ment, s őtet majd az összes lakossággal egyetemben szigorú vallatásra és esküre vonták.

Ekként értettek az emberkínzáshoz azok, kik a szószék-ről a felebaráti szeretetet fennen hirdették, s szent férfiaknak akartak látszatni.

A katolikus papságnak tehát a szegény protestáns lel-készt bármikor szabadságától megfosztani ezerféle módjában állott, s habár a protestáns hívek fölött nem is rendelkezhetett szabadon, azokat egyről-egyig börtönre vetni, lenyakaztatni nem lehetett, mindamelllett a feketesereg gondoskodott arról, hogy szellemileg bilincsre verje őket, s vallásgyakorlatukat lehetlenné tegye.

A papság által folyton üldözött protestánsok végre azon eszmére jöttek, hogy minden eddigi vallásgyakorlatokra vonatkozó császári királyi szabadságleveleiket egybegyűjték, s azokat az azokkal egyértelmű törvénycikkelyekkel együtt egy latin- s németszövegű könyvbe foglalák s Mária-Teréz király-asszonynak koronázáskor ezen cím alatt: „Rövid és helyes áttekintet a protestánsok magyarországi templomainak állapotáról” átnyújtották. Melyet a királyné, miként elődei, ismét esküvel szentesített.

Azonban gondoskodott erről a kath. klérus, kivált pedig a minden gonoszban emineáló jezsuiták, hogy a legmagasb kivált-ságok, szabadalmak s a fejedelmi eskü érvényen-kívüli maradjon. Azt állítván, hogy a szabadalomlevelek erővel csikartattak ki az uralkodóktól, s a fejedelmek szívébe a protestánsok iránt folyton bizalmatlanságot csepegtettek, mondván: nem kell az eretneknek hinni, mert az mind lázadó, s azoknak adott szót és esküt megszegni nem bűn, mert azok mind hitetlenek. — De ki tudták s bátran is merészelték mindannyiszor játszani, gúnyolni s félredobni a fejedelmi parancsot a katolikus papok, mert midőn törvényes vizsgálat alá került az ügy: ezer meg ezer koholmánynyal, rágalommal s pénzen bérelt hamis tanukkal állottak elő. Ettől soha sem irtóztak.

Hogy mily hatálytalanok voltak a legmagasb rendeletek, a fejedelmi szabadságlevelek s mily keveset adtak azokra, vagyis az illető hatóságok, a papok miatti félelemből, tekintetbe nem merték venni, egy példát hozunk fel.

Ugyan ez időben Pulszky Sámuel előkelő sáros-megyeyi úr az ország kancellárának eperjes városa nevében sze-

rencsét kívánván, egyszersmind az ottani protestánsok imaházáról is tett említést, annak felépítési engedélyét sürgetvén. A kancellár, habár barátságosan, mindamellett Pulszkyt különösen arra figyelmezteté, nehogy a legfelsőbb helyre benyújtandó folyamodványába a királyi szabadságlevelekre hivatkozzék, hanem csak mint kegyelmet kérje. Jól tudá azt a kancellár, hogy ha a protestánsok jogosan kérni mernek valamit, azt a jezsuiták meg fogják hiúsítani, kiktől akkor hemzsegett a császári udvar, minden előkelő léptei fölött a jezsuiták kémkedtek, s a királynéra nagy befolyást gyakoroltak.

XIII.

A jezsuiták rémületes hatalma s működése.

A jezsuitákra Mária Teréz királyasszony uralma alatt viradt fel leginkább, a ki vakbuzgó katholika levén, minden jezsuitában egy-egy élő szentet látott mindaddig, mígnem aljas gazságaik-s elvetemültségükről teljesen meggyőződött. Miként majd alább látni fogjuk.

A zaklatott protestánsok koronként, midőn már a kath. klérus, kivált pedig a jezsuiták üldözéseit nem állhatván, az udvarhoz folyamodtak, szabadalom-leveleiket a felség elébe terjesztvén, azoknak újonnan való megerősítéséért könyörögtek.

Tagadhatlan, hogy azt mindannyiszor sikerült is kieszközölni, de a világi hatóságok, melyek mindenütt csupa katolikus elemekkel levén betöltve, a jezsuitáktól titkos intést kapván: a császári rendeleteket ki nem hirdették; ellenben, ha a legfelsőbb határozat olyas valamit tartalmazott, a mi a protestánsok hátrányára, vallásuk korlátolására czélt: minden prot. lelkész és elöljáró a községházára idéztetett, a rendelet közzétételének meghallgatása végett.

És ha találkoztak olyanok, kik Péter apostol eme szavaihoz ragaszkodtak: inkább kell az istennek, mint az embereknek engedelmeskedni (5. v. 20.): csakha-

mar mint engedetlen, makacs bűnösök vádoltatván, a legkegyetlenebb bánásmódban részesültek.

A protestánsok elleni rendeletek igen gyakoriak s szigorúnál szigorúbbak voltak. így például 1746-ban Trencsénben csak a helybeli protestánsoknak lőn megengedve, az imaházba lépni, az idegeneket ellenben kizárták abból, sőt még a városon kívül lakók is eltiltattak onnan. S hogy e határozat teljes érvényre emelkedjék: a kath. papság a hatósággal egyetértve, a protestáns imaház ajtaja elébe fegyveres őrköt állíttatott fel. S annak daczára, hogy az 1731-ben az uralkodó által szentesített törvényczikkek a protestánsok szabad vallás-gyakorlatát megerősítették, azok újólág az udvarhoz folyamodólag felmenni kényszerültek.

A jezsuiták sehol sem hagytak jó emléket magok után, mindenütt az emberek kínzása- s romlására törekedtek, de mégis sehol sem annyira, mint Eperjesen a protestánsok eme főhelyén. A jezsuita generálisok az esztergomi érsekkel egyetértve gondoskodtak arról, hogy Eperjesre minden emberi érzésből kivetkőzött s minden elvetemültség-, aljasság- és gonoszságra képes egyéneket helyezzenek az eperjesi jezsuita kollégiumba. Borzasztó emléket is hagytak ott magok után e szörnyetegek, a nép még ma is rémülettel említi őket, protestáns, katolikus egyiránt, s undok, embertelen, zsarnok tetteiket mind elő tudja sorolni.

A jezsuiták mindent keresztül tudtak vinni. 1730-ik évtől 1746-ig a protestáns lelkésznek nem volt szabad Eperjes kerített városába bemenni, s midőn Weinert András, az ottani német prot. lelkész Mária Teréz királyasszonynak 1731. april. 6-án kelt határozatának erejére támaszkodván, egyik betegéhez be akart a városba menni, a tanács, a helybeli jezsuiták unszolására, nyíltan ellene szegült a királyi parancsnak, s nehogy ezért kérdőre vonassék, a legfelsőbb helyre jelentést tett, hogy a protestáns lelkészek a betegeket s a haldoklókat nem szokták meglátogatni. Ezen hamis vádat később az önesküti letevő Kelemen-féle inquisitio megerősíté. Hogy ki volt az a Kelemen, röviden előadjuk.

Miután a protestánsok a fennebbi hamis vád által szabad vallásgyakorlatukat mélyen sértve érezték, valamint lelkészeik méltatlan bánásmódját nem tűrhetvén, a legfelsőbb helyen panasztalnan emeltek, honnan a vizsgálat elrendeltetett. A vizsgálatlalt Eperjes városa jegyzője, Kelemen, volt megbízva, a ki, a

jezsuiták sugallata s meghagyása szerint működött, még pedig igen hűtlenül, alávaló módon, mert a protestáns hívek eskü mellett tett vallomásait elferdítve, hamisan vette fel a jegyzőkönyvbe, mely utóvégre az ellen vizsgálatból kiderült, s a jezsuiták bérencze K e l e m e n fogságra vettetett.

Habár az 1742-ik évi deczemb. 24-én kelt királyi parancs folytán Bártfán a protestáns lelkész a városba szabadon be és kijárhatott, mindamellert az eperjesi tanács ennek makacsul ellenszegült, míg végre a protestánsok az udvarnál ismét egy új engedélyt eszközöltek, mely így hangzott: az evangélikus lelkészek beteg híveikhez a városba bebocsáttassanak. A királyi tanács azonban e szót: b e b o c s á t t a s s a n a k ekként fordítá le: bebocsáttathatnak.

A városi tanács e rendeletet is titokban tartá, míg végre a protestánsok tudomására esvén, községök nevében C s e r n e k i D e s s e w f f y Tamás és Zmeskál Gábor annak közzétételét kívánták. A tanács ugyan közölte velök a legfelsőbb határozatot, de egyszersmind kinyilatkoztatá, hojy annak teljesítése egyedül tőlük függ, mert a rendelet hiányosan levén fogalmazva e szó által: b e b o c s á t t a t h a t n a k.

Végre 1742-ik évi april 19-én a protestáns lelkészeknek a városba szabad bemenetelt tartalmazó rendelet nyilvánosan ki lőn hirdetve, de nem a városi tanács, hanem a katonai parancsnok gróf La Roche által, gr. Pálffy János helytartó meghagyása folytán, a ki nem csak a hatóságokat, de egyszersmind a jezsuitákat is figyelmezteté, hogy e legfelsőbb parancsot tiszteletben tartsák, sőt a város kapujánál őrködő katonákkal is tudata ezeket.

Az eperjesi protestáns szláv lelkész a királyi parancs hatályosságában bízva, egyik beteg hívét rögtön meglátogatni sietett; azonban nagy bámulatára a kapunál egy városi szolga útját állotta, s intvén őt a tanács nevében a visszamenetelre. De a lelkész nem engedelmeskedett, hanem határozott léptekkel ment befelé, a beteg házába lépett, s onnan egy másik hívéhez ment, a kivel, midőn imádkoznék, két városi tanácsnok, B o g d á n y i I g n á c z s a z i f j a b b M a u k s c h megjelentek, őt a hatóság nevében a város rögtön elhagyására szólítván fel, szemére hányták, hogy a városi tanács s a jezsuita páter-superior parancsát megveti s daczolni mer. — Tehát a jezsuita hatalomra hivatkozott a városi hatóság. Mily gyászos korszak volt ez! A zaklatott lelkész alig hogy haza ért, s az eseményeket

beszélni kezdé, midőn a fennebbi két tanácsnok újólag megjelent nála, őt s másik paptársát a városba való bemeneteltől újólag eltilták, Malletter Tóbiás egyházgondnok jelenlétében. S midőn a nevezett prot. lelkész ismét bement volna a városba, a jezsuiták a tanuló ifjúságot ingerelték fel ellene, s a fanatizált gyerkőczök közáporral fogadták a hitbuzgó apostolát, midőn a zárda mellett el kellett haladnia, s csak nagy nehezen menekülhetett meg a fejbeuzástól. Azonban még ők kerekedtek felül s unszolásukra a város tanácsa Bogdányi Ignác jegyzőjét rögtön Pozsonyba küldé a királyi tanácshoz, keserves panaszt emelvén e hallatlan vakmerőség ellen, hogy a protestáns lelkész a város falain belül, tehát a belvárosba mérszel beteg, fogoly és haldokló híveihez bemenni.

Holott ez a fennebb érintett legfelsőbb határozat folytán meg volt engedve, de az elbizakodott vakmerő jezsuiták a királyi parancsnak is ellene szegültek, azt is meg akarák semmisíteni, jól tudván, hogy ott fent Bécsben, sőt az összes katolikus klérus, hatalmas pártolójuk s hasonló óhajtságban van velők. Mintha bizon az a protestáns lelkész nem százszorta többre becsülendő egyén lett volna, ki solid családi életet s egyedül híveinek élt, senkit nem bántott, s a népet jóra, felebaráti szeretetre oktatta, míg ellenben a minden gonoszban emineáló jezsuiták mindazokat, kik tanaikat nem követték, s a rabigába fejőket hajtani nem akarták: eretnekeknek, istentagadóknak nemcsak a szószékéről, hanem úton útfélen kiáltották, gyűlöletessé tenni törekedtek, a miben valóban czélt is értek, mert gyűlölet a katolikus hívek szívébe oly mélyen be lőn oltva, hogy azt egy hosszú évszázad sem volt képes teljesen kiirtani.

Ily siralmas helyzetbe jutottak a szegény protestánsok Mária-Teréz királyasszony uralma alatt Magyarországon, lelkészekkel együtt, kiknek mindegyike valódi élő vértanú volt, sőt számtalanon vértanú halállal is múltak ki, elevenen kízzatva a sötét, bűzhődő börtönökben azért, mert az emberiséget a pápa s a papság járma alól fölszabadítani törekedtek. Valóban bámulni lehet azon, hogy találkozott egyén, ki a lelkészi pályára szánta magát, tudván azt előre, hogy a legégbekiáltóbb méltatlanságnak, folytonos üldözésnek lesz kitéve, s mindent odaengedéssel kell túrnie.

Az úgynevezett csillag-társulat is egyedül azon czélból alakult Magyarországon, hogy a protestantizmust és a reformációt végképen kiirtsa. E társulat törvénye s rendsza-

bályai 1745-ben latin és német szövegben jelentek meg, melyekből az ellenreformáció törekvései kézzelfoghatón kiríttak.

A szintén azelőtt néhány évvel létrejött szent-szövet s é g, melyet a római kúria habár a legnagyobb titokban is akarát tartani, ele különös isteni gondviselés által fölfedezettvén, hasonirányú volt, s a sötétség-terjesztők korántsem feledték ki Magyarországot, azon államot tudniillik, hol a szabadelvű hittan már több mint két század óta virágzott az erdélyi fejedelmek, a török uralom s a folytonos belzavarok tartama alatt.

A VIII. Kelemen pápa által sürgetett s 1609-ben szent liga név alatt létrejött szövetség (melyhez mindenkatholikus fejedelem csatlakozott, a francia királyt s a toscanai nagyherceget kivéve) s az 1745-ben újólag életbelépett szövetség között azon különbség volt, hogy az előbbeni tűzzel-vassal irtotta a protestánsokat, míg ellenben az utóbbi inkább szellemi kínzásokhoz nyúlt, melyek még sokkal veszélyesebbé lőnek, mint-hogy azoknak fegyverrel ellenszegülni nem lehetett.

A magyarországi reformáció kezdettől fogva nagy szálda volt a római pápa s a hatalmas katolikus klérus szemében, a kik válllvetve összes tehetségüket, s a mi legfőbb, kincsököt a protestantizmus elnyomására fordíták. Mindez a legnagyobb titokban történt. Határozattá lőn, hogy a vallásirtó háborút Magyarországon kezdik. A terv kezdete sikerült is: hazánkat spanyol s német katonaság özönlötte el, azon ürügy alatt, hogy a Bocskai-féle nyugtalanságot lecsendesítsék, sajátlag azonban azért, hogy az eretnekeket kiirtsák.

De az isteni gondviselés nem akarát, hogy ez titokban maradjon, mert;a pápai szék titoknoka Broccardi Ferencz Luther-tanaitól áthatva, Rómát elhagyát s ágostai vallásra térvén, a pápa s az összes katol. klérus veszélyes tervét egy C I a s s i c u m czim alatt közzétett művében napfényre derité, melyben a közreműködő személyeket, a helyet, évet, hónapot s minden legkisebb körülményt fölfedez.

A későbbi, 1745-ki szent szövetség ugyan eszélyesebben, de egyszersmind biztosabban haladt kitzűzött útján, mert e szövetség lelke, a roszakaratú jezsuiták a magyar királyoknak következetesen azt tanácsolák, hogy a protestánsokat a legnagyobb gondal engedelmesség- és szeretetben fentartani, ígéretekkel elhalmozni, mindamellet azt teljesíteni soha sem kell; néhány imaházakat meghagyni, azonban többet tőlük elvenni, némi tisztelt állásra emel-

ni, címekkel felruházni kell őket, de csak azon esetben, ha az a katolikus egyház hátrányára nem történik.

Hogy mindez így történt Magyarországon, mindenki előtt tudva van vagy írott, vagy szóbeli hagyományok útján.

Szóval, ha a protestánsoknak egy kézzel nyújtottak valamit, azt a másikkal tízszeresen, százszorosan elvették tőlük, s ha valami csekély, látszólagos kedvezményben részesítették is őket, annak élvezete ezernyi akadályba ütközött. Nehogy azonban ezen állítás koholmány-, rágalom-, elfogultságnak s a katolikus klérus elleni gyűlöletnek tűnjék fel, ímé példát idézünk reá.

1745-ben Mária-Teréz királyasszony, a protestánsok panasza folytán, hogy tudniillik roskadozó imaházaitat felépíteni nem engedik, kérelmüknek helyt adván, arról kegyelmesen gondoskodott, a királyi tanács útján, ebbeli legmagasb akaratát közhírré tétette, mely szerint a protestánsoknak megengedett, hogy omladozó imaházaitat felépíthessék, s a hol szükség kívánja: újakat is emelhessenek, mindamelllett eme szándékukat előbb a helybeli hatóságnak be kell jelenteniök, mely meg fogja vizsgálni: ha vájjon igényeltetik-e újítás? s azután a királyi tanácsnak jelentést terjeszt fel, s csakis annak beleegyezésével vétethetik foganatba az építkezés.

Ily megszorítások mellett a protestáns imaházakon a legcsekélyebb falrész kijavítást, vagy tetőfoltozást sem volt szabad ezen hosszadalmas vizsgálat s eljárás nélkül véghezvinni. S habár a körmöczi tanács az ottani német protestáns község imaház falának újbóli építtetését felterjesztőleg javasla is, miben a királyi tanács beleegyezett, midőn már azonban teljesen s nagy költséggel elkészült, ugyanazon királyi tanács parancsára újból le kellett bontani a falat, úgy, hogy a körmöczi német protestánsok egy fal nélküli pusztá tető alatt voltak kénytelenek az isteni szolgálatot tartani.

Mária-Teréz királyasszony egyik parancsában a földesuraságoknak meghagyá, hogy Sárosmegyében fekvő Gulyviz és Kakasfalva községekben a protestáns imaházakat fölépítsék. Minthogy azonban húsz község sem volt képes mások jótéteménye nélkül egy kisszerű fa-imaházat is felépíteni: a protestáns nemesség az eperjesi gyűlésen ezen imaházak felépíttetését sürgette, még pedig azon oknál fogva, nehogy a királyi kegyelmet megvetni látszassék. A katolikusok azonban — természetesen, hogy a jezsuiták sugallata s bujtogatása folytán — azt adák vála-

szul, hogy azon helységek mint hűbéri vagyon, a királyi ügyész alatt állván, következőleg a protestánsoknak Bécsbe utazni, s a költségeket a királynétól kérni kell. — Azonban, miután a protestánsoknak két fa-imaház fölállítására reményt nyújtottak, ennek a révén több rendbeli kőből épült templomot ragadtak el tőlük — erőszakos úton.

A czimekkel s magas állásokkal hasonlóan voltak a protestánsok, kik közül, habár némelyikre, saját akarata ellen is, királyi tanácsosi czímet ruháztak, mindamelllett a királyi tanácsba soha be nem bocsátották. A megyékben szintén azon sorsban részesültek, ki voltak zárva minden hivatalból, bármily ügyes, eszes és tanult volt a protestáns: a legügyletebb s tudatlanabb katolikus is elébe tétetett, azért, hogy a protestánsok sehol befolyást ne gyakorolhassanak, hitfelekezetök gyengítésék, s hogy ezáltal a protestánsok vallásuktól elidegenedvén, katolikusokká legyenek.

Képzeltetni, mily nehezen tűrte ezt az akkori protestáns nemesség, melynek ősei oly sok és nagy szolgálatot tettek a trón és a hazának.

De mégis volt egy pálya, a melyen a protestánsok különös kedvezményben részesültek, előléptetést nyertek. S ez a hadi pálya volt, a hol azért kedveztek a protestánsoknak, kitüntették, tisztségre emelték őket, hogy annál többen özönöljenek oda, a csatákban hulljanak el, ekként soraik gyérülvén, erejük meg fog törni. Ezelőtt ugyan harczok növelték a nemesség számát, ez időben azonban azok apasztották le.

Az ügyek valódi állását elpalástolni, a méltatlan bánásmódot szép színbe burkolni, s ekként a világot, kivált pedig Európa protestáns fejedelmeit elaltatni s tévútra vezetni jól értették a minden roszt s aljasra képes jezsuiták; az ő zárdáikban kovácsolták a hazugságokat, s az emberiséget romlottságra vezető tanokat; ők ferdítették el a legszentebb igazságot, s az égbekiáltó bűnöket erénynek hirdették. Loyola ezen átkos növendékei azonban csak vak eszköz voltak a pápák kezeiben, az utasítást Rómából kapták, s mint hű bérenczek, gazdájukat, a pápát, kinek palástja alatt kényelmesen éltek s féktelenül garázdálkodtak, íven szolgálták, s ép úgy szolgálának ma is, ha az uralkodók s a népek szemei lassanként fel nem nyíltak volna.